

**TÜRKİYE’NİN SANAYİLEŞME SÜRECİ VE
DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ
SANAYİ İHRACATI VE GSMH’YA ETKİSİ
1983-2000 YILLARI ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

(Yüksek Lisans Tezi)

Erdal ATEŞ

Kütahya 2008

T. C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TÜRKİYE’NİN SANAYİLEŞME SÜRECİ VE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE
YATIRIMLARININ SANAYİ İHRACATI VE GSMH’YA ETKİSİ
1983-2000 YILLARI ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Danışman
DOÇ. DR. RAMAZAN KILIÇ

Hazırlayan
Erdal ATEŞ
005912012104

Kütahya – 2008

Kabul ve Onay

Erdal ATEŞ'in hazırladığı "Türkiye'nin Sanayileşme Süreci ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Sanayi İhracatı ve GSMH'ya Etkisi 1983-2000 Yılları Üzerine Bir Uygulama" başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip kabul edilmiştir.

...../...../2008

Tez Jürisi

Doç. Dr. Ramazan KILIÇ (Danışman)

Yrd.Doç. Dr. Mustafa DURMAN

Yrd. Doç. Dr. Sezgin AÇIKALIN

Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum "Türkiye'nin Sanayileşme Süreci ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sanayi İhracatı ve GSMH'ya Etkisi 1983-2000 Yılları Üzerine Bir Uygulama" adlı çalışmamın, tarafından ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçalardan gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

/ / 2008

Erdal ATEŞ

ÖZGEÇMİŞ

26.04.1978 yılında Uşak'ın Karahallı ilçesinde dünyaya geldi. İlk ve ortaöğrenimini Cumhuriyet İlkokulunda, lise öğrenimini Veyis Turan Endüstri Meslek Lisesi Elektrik Bölümünde tamamladı. Yüksek öğrenimi ise Dumlupınar Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümünde 2005 yılında tamamladı. Aynı yıl Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Bölümünde yüksek lisans eğitimine başladı ve Türkiye'nin Sanayileşme Süreci ve Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sanayi İhracatı ve GSMH'ye Etkisi 1983-2000 Yılları Üzerine Bir Uygulama adlı tez çalışmasıyla 2008 yılında mezun oldu.

Ayrıca eğitim hayatım boyunca hiçbir zaman desteğini benden esirgemeyen Ağabeyim Musa ATEŞ ve değerli eşi Fatma ATEŞ ile beni dünyaya getiren babam Ömer ATEŞ ve rahmetli annem Zeliha ATEŞ'i saygıyla anıyorum. Sizleri çok seviyor herkesten ayrı bir yere koyuyorum. Ve çocukluğumuzun yanlarında geçtiği ellerinde büyüdüğümüz Nazire, Yıldız, Uğur, Bekir KOÇ ile Ümmühan ve Nazmi ZORA'ya, desteklerini benden esirgemeyen Ahmet, Kumru ZORA, Mustafa, Emine ZORA, Fahri, Gülperi ZORA ile Ziver, Yüksel GÖK'e ve adını yazamadığım herkese sonsuz teşekkürler. Sizleri hiçbir zaman unutmayacağım. Diğer yandan tezimin hazırlanmasında bana yardımlarını esirgemeyen sayın hocam Doç.Dr. Ramazan KILIÇ'a ve tezimde jüri üyesi olan sayın hocalarım Yrd.Doç.Dr.Mustafa DURMAN ve Yrd.Doç.Dr. Sezgin AÇIKALIN başta olmak üzere onların nezdinde bölümümdeki bütün hocalarıma emekleri için sonsuz teşekkürlerimi sunar ve bu kutsal mesleklerinde başarılar dilerim.

ÖZET

Sanayileşme olgusu iktisat tarihi içerisindeki etkisi dikkate alındığında, tarihin akışını değiştiren, iktisadi değişkenlere bağlı olarak ülkeler arasında değişikliklere ve gruplaşmalara neden olan kritik bir eşik olarak kabul edilmektedir. Özellikle sanayi devrimi ile birlikte ülkelerin refah düzeylerindeki artışlar, ülkelerin hemen hemen tamamının sanayileşme üzerine odaklanmasına neden olmuştur. Bu paralelde Türkiye'nin de temel hedefi dış dünya ile ilişkilerini sekteye uğratmadan sanayileşmek ve bunun sonucunda gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşmak olmuştur. Bu süreçte iktisadi dönemlerin konjonktörüne uygun olarak yeni değişkenler devreye girmiş ve olayların gelişiminde ve değişiminde etken rol oynamıştır. Bu değişkenlerin önde gelenlerinden bir tanesi de küreselleşme ile birlikte önem kazanan doğrudan yabancı sermaye yatırımları olmuştur.

Bu çerçevede, bu çalışmanın temel amacı, liberal ekonomiye geçişte ciddi katkılar sağlayan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ihracat ve GSMH arasındaki ilişkinin 1983 ile 2000 yılları arasında Türkiye için analiz edilmesidir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm sanayileşme stratejileri çerçevesinde Türkiye'nin sanayileşme sürecinin irdelenmesini kapsarken, ikinci bölümde doğrudan yabancı yatırımların kapsamı ve temel bilgiler ile doğrudan yabancı yatırımların gelişimi hakkında gelişmelere yer verilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise doğrudan yabancı yatırımların sanayi ihracatı ve GSMH üzerindeki etkileri ekonometrik tekniklerle test edilmiştir.

ABSTRACT

When it is considered in the concept of history of economics, the phenomenon of industrialization is confronted as a threshold which changed the course of history and led to alignments and changes between countries depending on the economic variables. Especially with the industrial revolution, increased prosperity of countries led almost all countries to focus on industrialization. In this analogy, the main objective of Turkey is also to become industrialized and to catch up with developed countries without interrupting relations with other countries. Within that period, new variables got involved in accordance with the conjuncture and took active role in development and change of events. One of the leading variable is foreign direct investment, which come into prominence with the globalization.

In this context, the primary aim of this study is to analyse the relationship between exports, Gross Domestic Product (GDP) and foreign direct investment, which expected to make a great contribution to economy with the transition to liberal economic system, between 1983 and 2000 period in Turkey.

This study consist of three chapters. First chapter discusses the industrialization period of Turkey in the context of industrialization strategies. Second chapter narrates the concept and some recent developments in foreign direct investment. In the third and the last chapter, the effect of foreign direct investment on industrial export and GDP is tested using econometric techniques.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLO LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR.....	xiii
TEZ HAKKINDA.....	xiv

BİRİNCİ BÖLÜM

SANAYİ KAVRAMI VE TÜRKİYE’NİN SANAYİLEŞME SÜRECİ

1.1.SANAYİ KAVRAMININ KAPSAMI VE GELİŞİMİ.....	2
1.2.ALTERNATİF SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ.....	5
1.2.1.İthal İkamesi Yoluyla Sanayileşme Stratejisi.....	6
1.2.1.1.İthal İkamesi Yoluyla Sanayileşme Stratejisinin Genel Çerçevesi.....	7
1.2.1.2.İthal İkamesi Stratejisinin Avantajları ve Eleştiriler.....	8
1.2.1.3.İthal ikamesi Stratejisinin Türkiye’de Uygulanması.....	9
1.2.2.İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi.....	10
1.2.2.1.İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisinin Genel Çerçevesi.....	10
1.2.2.2.İhracata Dayalı Stratejinin Avantajları ve Eleştiriler.....	12
1.2.2.3. İhracata Dayalı Stratejinin Türkiye’de Uygulanması.....	14
1.3.TÜRKİYE’NİN SANAYİLEŞME SÜRECİ.....	15
1.3.1.Son Dönem Osmanlı Ekonomisi	15

1.3.1.1.Sanayiye Kurtarma Çabaları.....	18
1.3.1.2.XIX. Y.Y.'da Sanayiye Darbe Vuran Girişimler.....	21
1.3.2.Cumhuriyetin Kuruluş Yılları.....	24
1.3.2.1.İzmir İktisat Kongresi.....	25
1.3.2.2.Lozan Barış Anlaşmasının Ekonomik Hükümleri.....	26
1.3.2.3.1927 Teşvik-i Sanayi Kanunu ve 1927 Sanayi Sayımı	27
1.3.3.Korumacılık, Devletçilik Ve Planlama Yılları (1930 – 1939).....	29
1.3.3.1.Atatürk'ün İktisadi Düşüncesi.....	30
1.3.3.2.Millileştirme Hareketleri.....	31
1.3.3.3.Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı	32
1.3.3.4.İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı	33
1.3.4.Savaş Dönemi (1940–1950)	36
1.3.5.1950–1960 Dönemi.....	40
1.3.6.Planlı Ekonomiye Geçiş Öncesi Gelişmeler.....	43
1.3.7.Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963–1967)	46
1.3.8.İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968–1972).....	48
1.3.9.Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973–1977).....	50
1.3.10.1980 Dönüşümü Öncesinde Bir Değerlendirme	52
1.3.10.1.1950 Öncesi Gelişmeler ve 1950'li Yıllar İçin Hazırlanan Dünya Bankası Raporu.....	52
1.3.10.2.1930 Ve 1960 Yılları Arasında Sanayileşmeyi Zorlaştıran Nedenler.....	54
1.3.10.3.1960 Yılı Başında Türkiye'deki Genel Görünüm.....	55
1.3.10.4.1970'li Yılların Sonunda Sanayi Sektörünün Sorunları.....	56

1.3.10.5.1980 Öncesi Hazırlanan Kalkınma Planlarının Karşılaştırılması.....	58
1.3.11.Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979–1983).....	59
1.3.12.24 Ocak 1980 Kararları ve Sanayinin Sorunları	61
1.3.13.1980 Ekonomik İstikrar Programı, Sanayileşmeye İlişkin Politikalar.....	63
1.3.13.1.Piyasa ekonomisinin Etkiliğini Artırmak.....	64
1.3.13.2.İhracatın Özendirilmesi ve İthalatın Serbestleştirilmesine Yönelik Sanayileşme Politikası.....	64
1.3.14.Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985–1989).....	65
1.3.15.Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990- 1994).....	67
1.3.16.Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1995 – 2000).....	70

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

2.1.YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ GENEL ÇERÇEVESİ.....	74
2.2.YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÇEŞİTLERİ.....	75
2.2.1.Portföy Yatırımları.....	75
2.2.2.Banka Kredileri.....	76
2.2.3.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	77
2.2.3.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Önemi.....	78
2.2.3.2.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bir Ülkeye Giriş İçin Aradığı Kriterler.....	80
2.2.3.2.1.Yerel Piyasanın Özellikler.....	81
2.2.3.2.2.Piyasaya Giriş.....	82
2.2.3.2.3.İşgücü.....	82
2.2.3.2.4.Yerel Para Birimi.....	83

2.2.3.2.5.Devlet Düzenlemeler.....	83
2.2.3.2.6.Fikri Mülkiyet Haklarının Korunması.....	84
2.2.3.2.7.Vergi Oranları Ve Teşvikleri.....	85
2.2.3.2.8.Sermaye ve Kar Transferi.....	85
2.2.3.2.9.Politik İstikrar.....	86
2.2.3.2.10.Ticaret Politikaları.....	86
2.2.3.2.11.Makroekonomik Politikalar.....	87
2.2.3.2.12.Alt yapı Destek Hizmetleri.....	88
2.2.3.3.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Etkileri.....	88
2.2.3.3.1.Refah Kriteri.....	89
2.2.3.3.2.Sermaye Transferi.....	89
2.2.3.3.3.Teknoloji Transferi.....	89
2.2.3.3.4.Üretim Artışı.....	90
2.2.3.3.5.Üretimde Yaygınlık.....	91
2.2.3.3.6.Pazarlama Etkisi.....	91
2.2.3.3.7.Yönetim Becerisi.....	92
2.2.3.3.8.Milli Gelir.....	92
2.2.3.3.9.Ödemeler Dengesi.....	93
2.2.3.3.10.Ücretler	94
2.2.3.3.11.İstihdam.....	95
2.3.DOĞRUDANYABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TARİHSEL	
GELİŞİM SÜRECİ.....	95
2.3.1.Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	95
2.3.2.Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	101

2.3.2.1.Osmanlı'nın Son Döneminde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	102
2.3.2.2.Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	103

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİTERATÜR, ANALİZ VE BULGULAR

3.1.ARAŞTIRMANIN LİTERATÜR TARAMASI.....	114
3.2.DEĞİŞKENLERİN TANIMLANMASI.....	117
3.3.DURAĞANLIK TESTİ.....	118
3.4.GRANGER NEDENSELLİK TESTİ.....	120
SONUÇ.....	122
KAYNAKÇA.....	124
DİZİN.....	137

TABLOLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo.1: Bazı Dokuma Merkezlerinde Çöküntü.....	17
Tablo.2: Osmanlı Sanayinin Sektörel Durumu (1913- 1915).....	21
Tablo.3: 1933–1940 Döneminde Toplam Yatırımların Sektörel Dağılımı.....	34
Tablo.4: GSMH’nın Bileşimi ve Değişimi.....	35
Tablo.5: Türkiye’de Kamu-Özel Kesim Yatırımları(1950-1960)	43
Tablo.6: GSMH’nin Yüzdesi Olarak Kaynak Ve Harcamalar	48
Tablo.7: GSMH’nin sektörel Katma Değerlerinin Büyüme Hızları.....	51
Tablo.8: Sektörel Sabit Sermaye Yatırımlarının Dağılımı.....	60
Tablo.9: Sektörler İtibariyle Üretimde Gelişmeler.....	61
Tablo.10: Sektörel Sabit Sermaye Yatırımları.....	66
Tablo.11: Sektörler İtibariyle Üretimde gelişmeler.....	67
Tablo.12: Sabit Sermaye Yatırımları.....	68
Tablo.13: Sabit Sermaye Yatırımları	69
Tablo.14: Sektörel Sabit Sermaye Yatırımları.....	72
Tablo.15: Uluslararası Şirketlerin Yatırım Kararlarında Etkili Olan Faktörler.....	81
Tablo.16: 1997-2001 Arası Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımların Dağılımı.....	98
Tablo.17: ÇUŞ’ların Faaliyette Bulundukları Sektörlere Göre Tarihi Gelişimi.....	101
Tablo.18: 1910 Yılındaki Mevcut Sanayi Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı....	103
Tablo.19: Yabancı Özel Sermaye Yatırımları ve Türkiye’deki Yabancıların Kar, Faiz Diğer Gelir Transferleri(1926-1933).....	106
Tablo.20: Özel Yabancı Sermaye, İzinler ve Gerçekleşmeler.....	108
Tablo.21: 1971-1979 Yılları Arasında Türkiye’ye Gelen Yabancı sermaye.....	109
Tablo.22. Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Sanayi İhracatı ve GSMH.....	110
Tablo.23. İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Durumu.....	111
Tablo.24. İzin Verilen Yabancı Sermayenin Ülkelere Göre Dağılımı.....	112
Tablo.25. Mevcut Verilere Yönelik ADF Birim Kök Testi.....	118
Tablo.26. SNYİHRCT, GSMH ve DYSY Serilerine Yönelik Standart Granger Nedensellik Testi Sonuçları.....	120

KISALTMALAR

A.A.A.M	:Active Academy Araştırma Merkezi
AGÜ	:Az Gelişmiş Ülkeler
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	:Dünya Ticaret Örgütü
DYSY	:Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	:Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	:Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	:Uluslararası Para Fonu
JLTP:	:Japon piyasasında geçerli olan uzun vadeli kredi faiz oranı
KİT	:Kamu İktisadi Teşebbüsleri
LİBOR	:Londra bankalar arası faiz oranı
NAFTA	:Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
OECD	:Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OPEC	:Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TL	:Türk Lirası
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
ÜBYKP	:Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
Y.S.G.M.	:Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü

TEZ HAKKINDA

Araştırmanın Problemi:

Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sanayi ihracatına ve GSMH’ya etkisi var mıdır? Var ise ne yöndedir?

Araştırmanın Amacı:

Doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracat ve GSMH arasında olduğu varsayılan ilişkinin tespit edilmesi. Dolayısıyla doğrudan yabancı yatırımlarının ülkemize ait bu iki değişken üzerindeki etkisinin ne yönde olduğu sorusuna cevap bulunmaya çalışılması.

Araştırmanın Önemi:

Ekonomik literatüre bakıldığında ve özellikle son dönemdeki tartışmalara dikkat çekildiğinde doğrudan yabancı yatırımların ülkelerin ihracat rakamları üzerinde ve dolayısıyla büyüme(GSMH) rakamları üzerinde pozitif etkilerde bulunduğu yönündeki yargının giderek globalleşen ilişkiler çerçevesinde daha da önem kazandığı açıktır. Bu önem bu doğrultuda yapılan çalışmalarında artmasına neden olmuştur. Bu çalışmaların sonucunda genel olarak doğrudan yabancı yatırımların ihracat ve büyüme rakamları üzerinde olumlu etkilerde bulunduğu görülmüş bunun yanı sıra kısmen de olsa olumsuz etkilere rastlanmıştır. Ancak bu çalışmalar içerisinde genel olarak genel ihracat rakamları alınmıştır. Bu çerçevede çalışma daha spesifik bir çalışma olarak göze çarparken önemi de artmaktadır.

Araştırmanın Hipotezleri

Ho: Doğrudan yabancı yatırımlar sanayi ihracatını ve GSMH’yı olumlu yönde etkiler

H1: Doğrudan yabancı yatırımlar sanayi ihracatını ve GSMH’yı olumsuz yönde etkiler

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırma öncelikle Türkiye'nin tarihi hedefi olan sanayileşme arzusu ile son dönem modernleşme sürecinin önemli kalemlerinden olan yabancı sermaye yatırımlarını ne derece bir araya getirebildiğidir. Bu nedenle amacına uygun iki önemli değişime sahne olan 1983 ve 2000 yılları arasındaki doğrudan yabancı yatırımlar, sanayi ihracatı ve GSMH verileri kullanılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi:

Araştırmada bağımsız değişken: doğrudan yabancı yatırımlar ile bağımlı değişkenler sanayi ihracatı ve GSMH arasında varsayılan ilişkinin tespiti için zaman serileri üzerinde durağanlık testi yapılmıştır. Bu analiz için ADF birim kök testi uygulanmıştır. Daha sonra birinci farkları alındığında durağanlığı tespit edilen seriler arasında uzun dönemde ver olabilecek bir ilişkiyi tespit etmek amacıyla Koentegrasyon testi uygulanacak olup ortaya çıkan sonuçlar yorumlanacaktır.

TEZ METNİ

BİRİNCİ BÖLÜM

SANAYİ KAVRAMI VE TÜRKİYE’NİN SANAYİLEŞME SÜRECİ

1.1 SANAYİ KAVRAMININ KAPSAMI VE GELİŞİMİ

Sanayileşme kavramı gerek gelişmekte olan ülkeler gerekse de gelişmiş ülkeler açısından ileri bir refah düzeyi yakalama hedefi noktasında büyük bir anlam ifade etmektedir. Bu çerçevede ekonomik kalkınma ile sanayileşme çoğu kez özdeş bir anlamda kullanılırken sanayileşme kalkınmayla ilişkilendirilen bir kavramdır (Yavillioğlu, 2002:68).

Sanayileşmenin kalkınma ile eşdeğer tutulmasının temel sebepleri, gelir arttıkça gelişen ve büyüyen sanayi ürünlerine olan talebi ancak sanayileşmeyle sağlamanın mümkün olması, ödemeler dengesinin uzun dönemli sağlıklı gelişimi ve sağlıklı ilerlemesinin sanayileşmeyle mümkün olması, istihdam sorununun sanayileşmeyle çözülebilecek olması, ekonomideki mevcut kaynakların etkinliğinin sanayileşmeyle sağlanabilecek olmasıdır. Buradan hareketle kalkınma hedefinin sanayileşme ile birlikte gerçekleşeceği ve dolayısıyla kalkınma ve sanayileşmenin paralel bir şekilde gerçekleşeceği varsayılabilir (Savaş, 1977:5,7).

Bu çerçevede de bir tanım yapılırsa modernleşme ve kalkınma içerisinde önemli bir değeri olan sanayi, dar anlamda üretim faktörlerinden emek ve sermayeyi kullanarak, hammadde ve yarı mamul maddeleri işleyip mamul madde haline getiren tüm üretim faaliyeti, yani imalatçılık olarak tanımlanabilecektir. Geniş anlamda ise sanayi, müteşebbisin kurduğu mal ve hizmet üretilen gelir getiren faktörlerin bileşimidir şeklinde tanımlanabilir (Karluk, 2002:211). Sanayi sözcüğü Arapçadan Türkçeye girmiş olan bir kelime olmakla birlikte (Kepenek, 1983:1160), Türkiye’de DPT tarafından madencilik, imalat sanayi, elektrik, gaz ve su sektörleri içerisine alacak şekilde sınıflandırılmıştır (Karluk, 2002:211).

Gelişme iktisadının temel taşlarından birisi olan sanayileşmenin genel amacı, katma değeri yüksek mal ve hizmet üreten bir ekonomik yapı oluşturmaktır (Çetindamar, 2001:137). Bu doğrultuda sanayileşme yolunda gayret gösteren bütün ülkelerin esas hedefi hayat seviyelerini hızlı bir şekilde yükseltmek olurken (Kerr, Dunlop, Harbison, Myers, 1969:9), sanayileşme, gelir seviyelerini yükseltmeye çalışan fakir ülkelerin kalkınma yolundaki ümitlerini de ifade eder (Chenery, 1960:271).

Diğer yandan sanayileşme süreci toplumların sadece ekonomik yapılarını etkilemekle kalmaz, sosyal, siyasal ve hatta kültürel yapılarında da büyük ve köklü değişim ve oluşumlar meydana getirir (İlkin, 1983:187). Ayrıca sanayi sektöründeki gelişmeler diğer sektörlerdeki gelişmeleri de etkileyecek önemli etkiler meydana getirir (İlkin, 1974:423). Ancak sanayileşme sadece bu sektördeki yatırımların ve kurulan birimlerin artmasından ibaret değildir. Gerçek bir sanayileşmeden bahsedebilmek için (Kılıçbay, 1991:406,407);

- Büyük ölçekli ve ileri teknolojiye sahip endüstrilerin kurulması,
- İleri teknoloji ve yöneticiliği orta ölçekli ve küçük sanayinin özümsemesi,
- Sanayi sektörünün kendisine gerekli olan döviz kazananak düzeye ulaşması,
- Sanayileşme bilgi, kültür, seviyesinin yükselmesi,
- Sanayi bilimsel gelişmelerin hem nedeni hem sonucu olarak ortaya çıkması gerekmektedir.

Önemine ve tanımına değinilen sanayileşme olgusu, gerçek anlamını sanayi devrimi ile birlikte kazanırken yıllar boyunca tüm toplumlar sanayileşme ve modernleşmenin mücadelesini vermiş ancak sanayileşme gerçek yükselişini 18.yy.ın sonlarında 19.yy.ın başlarında İngiltere’de gerçekleştirmiştir (Kepenek, 1983:1160).

1790’lı yıllarda, İngiliz ekonomisinde ilk kez üretim verimliliğinde düzenli bir yükseliş eğilimi görülmüştür. Bu durum İngiltere’nin Malthus kapanından (Nüfus Hakkında Bir Deneme -An Essay on the Principle of Population-) kurtulmasını ve sanayi devrimi’nin ortaya çıkışını mümkün kılan, verimlilik artışını meydana getirmiştir (<http://www.ekopolitik.org/public/printnews.aspx?id=1035>). Bu yükseliş sanayi devrimi olarak adlandırılırken, batı medeniyetini ve içine kapalı dünyayı sarsan oluşumlar ortaya çıkmıştır.

Sanayi devrimi ile batılı toplumların yaşamlarında, köklü değişiklikler meydana gelirken, üretim ve ulaştırma araçlarında da önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır. Batı toplumu hızla genişleyen bir makineleşmeye girmiş, buluşlar arka arkaya

gerçekleştirilmiş ve bu buluşlar da üretimi artırırken üretim için harcanan fiziksel çabayı giderek azaltmıştır (<http://www.sanayitesisleri.com/sanayi%20devrimi.asp>). Bu duruma paralel olarak sanayi devrimi ile toplumun kurumları, yapısı, norm ve davranış kalıpları değişmiş, geleneksel davranışlar yerini giderek rasyonel davranışlara bırakmıştır (<http://www.canaktan.org/yeni-trendler/yeni-ekonomi/bilgi-toplum-dogusu.htm>).

Bununla birlikte sanayi toplumuna geçiş daha açık bir ifadeyle, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş iki önemli olayla birlikte gerçekleşir bunların bir tanesi sanayi devrimi iken diğeri ise Fransız devrimidir. Sanayi devrimi; teknolojilerin ekonomik alanda giderek yüksek bir seviye de kullanılmasına yol açmış, Fransız devrimi ise, sosyal, siyasal ve kültürel alanı etkilemiştir (<http://www.canaktan.org/yeni-trendler/yeni-ekonomi/bilgi-toplum-dogusu.htm>). Sonuç olarak sanayi devrimi ile birlikte (Güran, 1999:119,120);

- Çok hızlı bir nüfus artışı başlamıştır,
- Batı dünyası geçmişte benzeri olmayan bir hayat seviyesine ulaşmıştır,
- Batı dünyasında tarım hakim sektörden çıkmıştır,
- Batı dünyası bir şehir toplumu haline gelmiştir,
- Teknolojik değişim bir süreklilik ve kural haline gelmiştir,
- Gelir dağılımında değişmeler olmuştur,
- Ülkeler uluslar arası ticaret için ihtisaslaşmaya yönelmiştir,
- Tipik üretim biçimi ortaklık ve kamu teşebbüslerine dayalı bir hale gelmiştir,
- Sosyal ve mesleki sınıflar ortaya çıkmıştır.

Sanayileşme olgusu sanayi devrimi ile birlikte hızlı bir yayılma sürecine girmiş ve 19.yy.ın başlarından itibaren de Kıta Avrupa'sında kendini göstermeye başlamıştır (Pamuk, 2005:192,193). Öte yandan Fransa, Almanya, İsveç gibi bazı Batı Avrupa ülkeleri ile ABD'de 19.yy.ın sonlarında ve 20.yy.ın başlarında kimyasal ürünleri geliştirmişler, elektrik kullanımını yaygınlaştırıp, ekonomik büyümeyi sağlayan yeni teknolojiler ile birlikte teknolojik gelişmede yeni bir aşamayı ortaya çıkarmışlardır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise teknolojik gelişmeler yeni bir süreç içine girmiştir. Bu dönemde 1920'lerden sonra uygulanmaya başlayan ve Fordizm adını taşıyan otomasyon üretim şekli önem kazanmıştır. Çelik, petro-kimya gibi ağır sanayi sektörlerinde de otomatik üretim işlemleri geliştirilmiştir (Tokol, 2000:1).

Diğer bir sanayileşme hamlesi ise yine ikinci dünya savaşı ile birlikte Rusya'da gerçekleşmiştir. Savaştan sonra ise Asya, Afrika ve Ortadoğu'da birçok ülke sanayileşmeye başlamışlardır. 1950'li yıllarda ise sanayileşme çabası içinde olan ülkelerde yeni sanayileşme tipleri ortaya çıkmış ve bu ülkeler eski sanayileşme tecrübelerinden yararlanmışlardır (Kerr, Dunlop, Harbison, Myers, 1969:100).

1.2 ALTERNATİF SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ

Sanayileşme olgusunun teorik temeli ise iki temel sanayileşme stratejisinden geçmektedir. Bunlar, alternatif sanayileşme stratejileri genelinde iki ayrı başlık altında incelenir, bunlar ithal ikamesi stratejisi ve dışa dönük (ihracata dayalı) sanayileşme stratejisidir. Bu çerçevede stratejilere iki ayrı başlık altında değinilecek ve teorik altyapı oluşturulacaktır. Ülkelerin karakteristik ekonomik yapılarını da göstermesi bakımından önem taşıyan Bu iki stratejiye değinmek anlamsal bütünlük açısından önemlidir.

Türkiye'de 1963'ten beri uygulanan beş yıllık kalkınma planı dönemleri ile birlikte “sanayiye dayalı büyüme” temel amaçlardan biri olmuştur. Ancak, 1980 yılı öncesi ve sonrasında benimsenen sanayileşme stratejileri ve uygulanan ekonomi politikaları büyük farklılıklar arz etmektedir (DPT, 2002:2).

Bu çerçevede ülkemizin sanayileşme hedefi doğrultusunda ve Türkiye'nin ekonomik yapısında bu iki temel strateji vardır. 1963–1980 yılları arasında ithal ikameci sanayileşme uygulanırken, 1980 sonrası dönemde ihracata dayalı sanayileşme uygulanmıştır (Tahsin, 2001:70). Dünyada ise ihracata yönelik sanayileşme stratejisi özellikle ikinci dünya savaşının sonrasında bazı İskandinav ülkeleri, Güney Avrupa ülkeleri, Japonya ve Kore, Singapur, Tayvan'da kesintisiz uygulanmış 1960 sonrasında İsrail ve Latin Amerika ülkelerinde uygulanmaya başlanmıştır. Ancak gelişmekte olan

lkeler genel olarak iki stratejinin arasında karma bir strateji uygulamışlardır (Carıkçı, 1983:17).

1950’lerde ithal ikameci sanayileşme ön plandadır çünkü bu dönemde bu strateji kalkınma ile aynı anlamda kullanılmaktadır. 1970’lere gelindiğinde ise ihracata dönük sanayileşme politikaları önerilmeye başlanmıştır. 1980’lerde ise bu doğrultuda bir dönüşüm yaşanmış bir kaç istisna uygulama dışında bütün ülkeler dışa açık politikalar izlemeye başlamıştır (Tuncer, 2002:90).

Açıklamalar doğrultusunda önce ithal ikamesi yaklaşımının genel çerçevesi ele alınacak avantajları ve dezavantajları belirtildikten sonra ihracata dayalı sanayileşme stratejisi aynı incelemeye tabi tutulduktan sonra ikinci bölümdeki Türkiye’nin sanayileşme sürecine geçilecektir.

1.2.1 İthal İkamesi Yoluyla Sanayileşme Stratejisi

Dünya ekonomisi 1914 yılı öncesinde serbest ve etkin bir şekilde işlerken koruyucu tarifeler, tekeller, bazı uluslar arası kartel ve bazı sınırlamalara karşın gerek ülke içlerinde gerekse uluslar arası alanda ekonomik ilişkiler serbest pazarlarda cereyan etmiştir. Ancak birinci dünya savaşı sırasında devletler fiyat, üretim ve işgücü dağılımına direk olarak müdahale etmişlerdir. Bazı sektörler teşvik alırken bazı sektörler sınırlandırılmıştır. Savaş dış yatırım ve tarım gelirlerini olumsuz yönde etkilerken enflasyon sorununu ve ekonomik milliyetçiliği ortaya çıkarırken ithalat kotaları ve ithalat yasakları gibi uygulamalar 1932 ekonomi bunalımı sonrasında yerini resmi korumacı politikalara bırakmıştır. Bu gelişmeler Yeni Merkantilizm olarak ta adlandırılmıştır (Güran, 1999:161,169).

J.M.Keynes’in devrimi ile birlikte de devletin ekonomiye olan müdahalesi gerçekleşmiş böylece 19.yy.da bilim ve iktisat çevrelerinde egemen olan Neoklasik görüş 1930’lardan sonra önemini kaybetmiştir. Yapısalcı yaklaşım adı verilen anti liberal ve müdahaleci yaklaşımlar liberal sistemin yerini alırken bu görüşün gelişmekte

olan ülkelere sanayileşme reçetesi ise ithal ikamesi stratejisi olmuştur (Han, Kaya, 1999:274).

1.2.1.1.İthal İkamesi Yoluyla Sanayileşme Stratejisinin Genel Çerçevesi

İthal ikamesi, ithal edilen malların uygulanan koruyucu ve özendirici faktörlerle yurt içinde üretilmesini öngören ve böylece ithalatın azaltılması ve dolayısıyla da ödemeler dengesinde döviz tasarrufunun elde edilmesini amaçlayan sanayileşme stratejisi olarak tanımlanmaktadır (Manisalı, 1982:94).

Hirschman'a göre ithal ikamesini uyaran dört temel neden vardır. Bunlar, ödemeler bilânçosu güçlükleri, savaşlar, kişi başına gelirde meydana gelen artış ve bilinçli kalkınma siyasetidir (Serin, 1981:214). İthal ikamesi yaklaşımı az gelişmiş ülkelerde, ekonomik yapıyı modernleştirme ve gelişmiş ülkelerdeki sanayi yapısına benzer bir yapı oluşturma idealinin bir aracı olarak görülürken yabancı sermayeyi de uyarıcı etkileri vardır (Seyidoğlu, 1982:33).

İthal ikamesi stratejisi uygulanışı esnasında iki temel aşamada ele alınmaktadır, birinci aşamada; dayanıksız tüketim mallarına yönelik sanayilerin kuruluşu öngörülür. Çünkü bu ürünlerin üretimi için nispeten küçük kapasiteyle, daha basit bir işgücü ile girişimcilik yeteneğine uygun bir maliyetle üretim yapılır. İkinci aşamada ise; tüketim mallarının ikamesiyle başlayan sanayileşme çabalarının sonucunda, ara malları ve yatırım mallarının ikamesine geçilir. Birinci aşamada tekstil, giyim, deri eşya, mobilya, işlenmiş gıda maddeleri gibi ürünler akla gelirken, ikinci aşamada dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları kitlesel ihtiyaç maddeleri ve bunların üretimi için gerekli olan ara mallarının üretimi yapılır (Han, Kaya, 1999:269,270).

Öte yandan birinci aşama ithal ikamesinin kolay aşaması iken, ikinci aşamada ihracat gelirleri ithalat için gerekli olan döviz gelirlerini karşılayamaz ise iktisadi kalkınma duraklama evresine girer. Yani endüstrinin ithal girdiye duyduğu ihtiyacın artması sebebiyle esas amaç döviz tasarrufunu gerçekleştirmektir (Çarıkçı, 1991:162).

Özellikle 1929'da başlayan büyük buhran dönemlerinde gelişmiş ülkeler bile düşüncelerini değiştirmişler ve devletin ekonomiyi değiştirebileceğini ve derinden etkileyebileceğini düşünmüşlerdir. Buna bağlı olarak ta devlet ekonominin iyi gitmesini sağlamakla mesuldür tanımlamasını yapmışlardır. İlk olarak problemleri olarak uygulanan güdümlü ekonomi yapısı giderek gelişmiş ve gerek teoride gerekse de pratikte epeyce mesafe kat etmiştir. Kısaca Keynesyen ihtilalde denilen bu barışçı ihtilal (Nere, 1980:162), eleştirilere karşın 1980'lere gelinceye kadar gelişmekte olan ülkelerin birçoğu yerli sanayilerini koruyabilmek amacıyla ithal ikameci politikaları tercih etmişlerdir. Bunun içinde sabit kur sistemlerini uygulamışlar ve bu sayede devletler ellerinde döviz tutabilmişlerdir. Böylece devletler gümrük tarifeleri ve ithal kotaları düzenlemiş döviz arz ve talebi üzerinde ekili olmuştur. Bu avantajlarını kullanarak ta döviz kurlarının ihracatı artırıcı yönde rol oynaması konusunda çaba sarf etmişlerdir (Minibaş, 1989:53).

İthal ikamesi stratejisinin araçları ise gümrük vergileri, ithal yasakları (kotalar), kur politikası, sübvansiyonlar (Özbey, 1999:9), dıştan alım şürşajları, vergi bağışıklıkları gösterilebilirken, gümrük vergileri ve dıştan alım şürşajları, fiyat bakımından koruma araçları, vergi bağışıklığı ve sübvansiyonlardır (Altıntaş, 1978:35).

1.2.1.2 İthal İkamesi Stratejisinin Avantajları ve Yöneltilen Eleştiriler

İthal ikamesi stratejisinin tanımı faydaları konusunda da yol gösterici olurken ithal ikamesi ile dış koruma birlikte ilerler, kurulan endüstriler tüm dış ticaret ve kambiyo politikalarıyla dış dünyanın rekabetinden korunmaya çalışılır. Bu modelde karşılaştırmalı üstünlükler teorisi dikkate alınmaz. Seçici değil ama dengeli bir sanayileşme dikkat çekicidir (http://www.ekodialog.com/Konular/ithal_ikame.html).

Bu çerçevede ithal ikamesi stratejisi yaklaşımı ile döviz arzına doğrudan etki yapılabilir. Döviz dalgalanmaları da asgari düzeye indirilebilir, özellikle üretilen malların pazar bulabilmesi konusunda büyük avantajlar sağlanır, çünkü bu durum yeni pazarlar aramaktan daha kolay bir yoldur ve dış dünyanın etkilerini azaltmak için planların etkinliği artırabilir. Ödemeler dengesi sorunları kronik bir hal aldığı anda daha az ithalatla döviz tasarrufu sağlar ve bu yöntemle milli gelir içerisinde sanayinin payı

artar, kalkınma için yeni fon yaratma olanağı ortaya çıkarken, sanayi üretiminin artması sermaye birikimini artırırken talebin genişlemesini ve tarım kesiminde var olan gizli işsizlere istihdam olanağı sağlar (Özbey, 1999:9,13).

İthal ikamesine yönelik eleştiriler ise, kısıtlayıcı boyutuna odaklanmaktadır. Özellikle sanayilerin kuruluş dönemlerinde gerekli ve mecburi bir uygulama gibi düşünülse de koruma önlemleri ile yeni kar olanakları ortaya çıkarması sebebiyle işadamlarının üretim araçlarının verimliliğini artırmaktansa bu çeşit karları elde etmeye yönelik hareket etmeleri, ithal ikamesi uygulayan ülke ulusal parasının dış değerini daha düşük düzeyde tutması ve bu durumun ithal mallara olan özentiye artırması ve israfı neden olması, kendi kendini besleyen gelişimi sağlayan yapısal şartların ortaya çıkmasına engel olması, endüstrinin geriye bağlantısını özendirmemesi, tarımın ihmali, kıt kaynakların kötü kullanılması, istihdamın artırılmaması, gelir bölüşümünün bozulması, yapılan eleştiriler arasındadır (Hatiboğlu, 1987:399,400).

1.2.1.3 İthal ikamesinin Türkiye’de uygulanması

İthal ikamesi yaklaşımı, genel çerçevede bakıldığında Türkiye’de ilk dört plan içerisinde uygulanmıştır. Buna göre diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi önce tüketim mallarının yerli üretimine olanak verilmiştir. İlk yıllarda, gıda dokuma, giyim gibi ürünlerde yerli sanayi iç talebi karşılayabilecek düzeye gelmiş, bu aşamadan sonra dayanıklı tüketim mallarının üretimini amaçlayan ikinci aşamaya geçilmiştir (Öçal, 2006:129).

Türkiye’de 1950–1967 yılında uygulanan ithal ikamesi yaklaşımını zorlayan iki temel faktör, 1953 yılından sonra ödemeler dengesi açıklarının devamlı olarak artması ve yardım sağlamanın da gittikçe güçleşmesi olmuştur. Planlı dönemdeki ithal ikamesi yaklaşımında da aynı sebep geçerli iken, bilinçli bir iktisadi kalkınma veya sanayileşme siyaseti izlenmesi mecburiyeti esas sebeptir (Serin, 1981:214,218).

İthal ikamesine dayalı stratejinin uygulandığı 1963–80 döneminde imalat sanayi yatırımları sabit sermaye yatırımları içerisinde giderek daha fazla pay alırken

sanayileşme isteğinin bir sonucu olarak, ara ve yatırım malları sanayisine yönelik yatırımlar artmış imalat sanayisine yönelik yatırımlarda ise kamu kesimi payı artmıştır. İthal ikameci strateji ile döviz tasarrufu sağlamak, ithalatı azaltmak yoluyla **dış ticaret** açığının kapatılması ve sanayileşmedeki sorunların giderilmesi hedeflenirken, yatırımlardaki kamu kesimi payının artmasında, dış borçlanmanın temel finansman kaynağı olması, enflasyonu körüklemiş ve stratejinin tıkanmasına yol açan temel faktör olmuştur. Döviz bağımlılığı yüksek bir sanayi yapısı ortaya çıkarken bu durum ithalata bağlı bir sanayi yapısının ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Özbey, 2000:78,79). Türkiye’de 1962 ve 1980 yılları arasında uygulanan ithal ikamesi stratejisi, içsel ve dışsal nedenlerinde etkileriyle 1980 yılından sonra yerini liberal iktisat politikalarına bırakmıştır (Aydın, 2006:27).

1.2.2 İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi

İktisat analizi içerisinde ticaretin yeri ve önemine değinen ilk ekonomistler Smith ve Ricardo’dur. Smith ticaretin üretkenliği artıracığını savunurken 19.y.y.da ortaya koyduğu üretim fonksiyonu az gelişmiş ülkeleri ihracata teşvik eder niteliktedir. Bu teori kimi iktisatçılarca sömürgeci bir düşünce olarak algılansa da İkinci Dünya savaşından sonra sık başvurulan bir teori olmuştur. 1960 yılları ile birlikte yoğunluk kazanan bu sistemde ihracatın büyümeyi hızlandırdığı ve dolayısıyla da bazı mallarda uluslar arası bir üstünlüğe sahip olunduğu düşünülür. Öte yandan ödemeler dengesindeki rolü ile de ciddi bir büyüme hızına ulaşılacağı öngörülür (Gübe, 1997:19,20). Bu strateji ülkemizde 1980 sonrası dönemde uygulanmıştır.

1.2.2.1.İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisinin Genel Çerçevesi

Bu sanayileşme stratejisinde iç piyasadan çok dış piyasa için üretim amaçlanır ancak iç piyasada tüketilen sanayi ürünleri ithal edilir. İhracata dayalı sanayileşme stratejisinde devletin herhangi bir yönlendiriciliği yoktur ve kaynakların büyük ölçüde piyasa güçleri tarafından ihracatçı sanayilere yönlendirildiği bir sanayileşme stratejisidir (Han, Kaya, 1999:273,274). Amaç sanayileşmeyi özendirmek ve hız kazandırmaktır. Bu konudaki hedeflere ulaşabilmek için devletler bazı özendirme yollarını tercih eder.

Bunlar üç ana grupta toplanmaktadır bunlar, döviz kuru politikası, ihracata vergi iadesi, ve diğer özendirmelerdir (Özbey, 1999:17).

Bu politikaların amacı ihracat gelirlerini artırıp ülke kalkınmasına finansman sağlamaktır. Bu amaçla devletler kamu tarafından üretilen girdilerin ihracat yapan sektöre maliyetine satarlar, kredi, vergi iadesi gibi teşviklerin ihracat kesiminde farklılık yaratmayacak şekilde dağıtırlar ve pozitif reel faiz haddi ve reel kur uygulamaları (Minibaş, 1989:55). Verim artırıcı önlemler, gelir politikası, dış ticaretin kademeli olarak libere edilmesi diğer uygulamalar olarak dikkat çekerken, ülkelerin sanayi malları ihracatında başarı şansının artması için ihracata yönelik sanayileşme stratejilerini uygulamaya koyması gereklidir (Carıkçı, 1983:24,27).

İhracata dayalı büyüme stratejisi 1980'lere gelindiğinde ticaretin libere edilmesinde ve sanayinin birçok azgelişmiş ülkede ekonomik büyüme ve yaşam standardını yükseltmekte temel strateji olurken, sanayi yapısını karşılaştırmalı üstünlüklere göre, ihracat yapan bir yapıya dönüştürmek, serbest piyasa ve özel girişime dayalı bir ekonomik yapı kurmak, dış ticareti liberalleştirmek ve dışa açılmak, dış ticaret politikasını ihracatı özendiren bir yapıya dönüştürmek stratejinin genel amaçları arasındadır (Han, Kaya, 1999:276).

İhracata dayalı sanayileşme stratejisi iki aşamadan oluşur ve teknoloji yoğun ihracatla, üretimin uluslar arasılaşması söz konusudur. Özellikle 1960'lardan bu yana önce emek yoğun mallar üretilmiş ve ihraç edilmiştir. Daha sonra ise kalifiye-emek yoğun malların üretimi ve ihracı ortaya çıkmıştır. 1970'li yıllarda ise fiziki sermaye yoğun, son olarak ta teknoloji yoğun mal üretimine ve mal ihracına imkân veren mal çeşitlemesine doğru gidilmiştir. Teknolojik gelişmeler ulaşım maliyetlerini düşürürken, düşük ücretlerden yararlanmak isteyen çokuluslu şirketler hızlı bir şekilde yayılarak üretimin uluslar arasılaşmasında etkili bir rol oynamıştır. Bilgisayar ve teknolojik gelişmeler ortaya çıktıkça dünya üretiminin çok büyük bir kısmı ulusal pazarlar yerine çokuluslu pazarlar için üretilmeye başlanmıştır (Özbey, 1999:14,16). Bu açıdan bakıldığında, M.V. Posner ve R.Vernon ortaya koyduğu yaklaşımlarda olduğu gibi

günümüzde bizzat teknoloji karşılaştırmalı üstünlük nedeni olarak ortaya çıkmıştır (Balkanlı, 2004:39,40).

1.2.2.2 İhracat İle İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisinin Avantajları ve Yöneltilen Eleştiriler

İhracat toplam talebin bir fonksiyonu olduğundan mili gelir ile pozitif yönlü bir ilişki içerisindedir (Ay, Erdoğan, Mucuk, 2003:118). Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler gelişme hareketini devam ettirebilmek ve sanayileşme gelişimlerini sürdürebilmek için ihracata oldukça büyük bir önem verirler. Amaç sanayileşmenin ihracat yoluyla finanse edilmesidir. İthal ikamesinden kaynaklanan döviz sıkıntılarını aşabilmek için ekonomiyi dışa açarak ihracata ağırlık verip, dış kaynağın kazanımı yoluna gitmek henüz gelişme durumunda olan ülkelere büyük faydalar getirmektedir (Tuna, 1990:42).

İhracat sürdürülebilir büyüme ve kalkınma için de kilit bir rol oynamaktadır. Ülke açısından etkin bir kaynak dağılımı sağlarken, firmalar yönüyle de bu kaynakların etkin kullanımını sağlar. Bu durum maliyetlerin de düşmesini sağlar (Şahinalp, 1997:17). İhracatın öncülük ettiği dışa açık politikaların sanayileşme ve kalkınma üzerindeki olumlu etkileri ise David Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisine dayanmaktadır (Ay, Erdoğan, Mucuk, 2003:117,118).

Diğer yandan, ihracat talebin sadece iç tüketim ile kısıtlanmasını da ortadan kaldırır. İç tüketime hitap eden firmalar yeterli düzeyde bir taleple karşılaşmadığından düşük kapasiteyle çalışırlar ve bu durum onların maliyetini yükseltir. İhracatçı firmalar ise ölçek ekonomisi kriterlerinden yararlanırlar. İhracatçı firmalar ekonominin daha yüksek bir seviyede dengeye gelmesine olanak sağlarlar ve sanayi ürünlerindeki artışlar teknolojiyi de beraberinde getirirler (Şahinalp, 1997:17).

İhracat rekabeti artırıcı yönde de etki yapar. Bu çerçevede gelişmiş kaynak tahsisi, teknik bilginin yayılması, pozitif dışsalılıklar, ekonomideki genel verimlilik

düzeyini yükselterek özellikle yüksek nitelik kazandıran yeni becerilerin elde edilmesine ve etkili bir fiyat mekanizmasının oluşumuna katkı sağlar.

İhracat rekabet avantajlarından yararlanma imkanı da sağlar. Ayrıca iç piyasada ve dış piyasada yeni fırsatlar ortaya çıkarır. İşgücü maliyetlerinin düşürülmesi, yerli mallara dış talebin artması, bunun yeni yatırımları uyarması, böylece bu sektörler daha çok yatırımların yapılması, uzmanlaşma, karşılaştırmalı üstünlüklerden yararlanma bu fırsatların bazılarıdır. Dış ticaret ise verimlilik artışının yanı sıra yeni teknolojilerin elde edilmesini (teknoloji ithali) ve yayılmasını sağlayarak ekonomik büyüme oranını da artırmaktadır.

İhracat döviz girdilerini artırarak dış ödemelerdeki döviz baskısını azaltır. Böylece mal ve hizmet ithalatının da artmasına imkan sağlar. İhracat artışı, aynı zamanda çeşitli girdiler ve sermaye malları gibi ülkede bulunmayan, yerli üretimi artırmada önemli rol oynayan ithalat kapasitesini genişleterek ekonomik büyümede itici rol oynar.

Öte yandan ihracata dayalı sanayileşme stratejisinde sistem koruyuculuk yerine rekabete dayandığından üretici davranışlarında ve üretim yapısında önemli değişimler meydana getirir. Dış rekabet monopolleşmeyi ortadan kaldırdığı gibi yeni ürünlerin bulunmasını da sağlar, fiyatların düşmesini sağlayacak yeni yöntemlerin bulunmasının araştırılması yönünde ekonomiye bir dinamizm kazandırır ve gelişmeyi hızlandırır. İhracata dayalı sanayileşme stratejisinin başarılı olma şansı ise ihraç ürünlerine karşı olan dış talebin yeterli bir düzeyde olmasına bağlıdır (Seyidoğlu, 1982:38,40).

Ancak stratejinin bu yararlarının yanı sıra, her sistemde olduğu gibi olumsuz yönleri de vardır. Bu bağlamda, ithal mallarının ihraç mallarına oranla pahalılaşması, tarım ürünlerinin sanayi ürünlerine göre pahalılaşması, daha fazla ithalat yapılması, daha fazla kredi alınması ve gerçek ücretlerdeki artışların yavaşlaması, gerçek faiz oranlarının yükselmesi stratejide eleştirilen konulardır. Öte taraftan ihracata dayalı

sanayileşme stratejisinin de bazı olumsuz yönleri özellikle 1980 sonrası Türkiye’inde görülen gelişmelerle de paralellik içerisinde (Hatiboğlu, 1987:401,402).

Diğer olumsuz tarafları ise, fakirleştiren büyümenin ortaya çıkması, tüketim kalıpları arasındaki bağımlılık, bölgesel farklılıkların ortaya çıkması, teknolojik değişimin ihracat malının fiyatını düşürmesi ve belirsizliklerin sonucunda ortaya çıkan olumsuzluklardır (Kazgan, 1988:49).

1.2.2.3 İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisinin Türkiye’de Uygulanması

İhracata yönelik sanayileşme strateji Türkiye’de 1980 dönüşümü ile gündeme gelmiştir. Bu dönem gerek Türkiye gerekse dünya çapında önemli yapısal dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönüşümden sonra tüm dünyada etkisini hissettiren küreselleşme olgusu tüm ülke ekonomilerini derinden etkilemiş, küreselleşmenin ivme kazandığı bu süreçte ülke ekonomileri sınırlarını sermayeye açma yönünde liberal politikaları hayata geçirmişlerdir. 1980 sonrasındaki ekonomiler, dışa dönük sanayileşme ve liberalleşme politikalarıyla yönlendirilmeye başlanmıştır. Türkiye’de bu süreç ileriki sayfalarda daha ayrıntılı olarak açıklanacak olan 24 Ocak kararlarıyla birlikte başlamıştır. Bu sanayileşme stratejisi ile, ülkenin ihracat gelirleri artacak ve bu artış sayesinde elde edilen gelirler ile birlikte ülkenin sanayileşmesi sağlanacaktı.

Bu strateji çerçevesinde bugün gelinen nokta 1980 sonrası gelişmeler genel başlığı altında incelenmekte olup halen tartışılmaktadır. Halen bu konu üzerinde görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Kimilerine göre, 1980 sonrasında Türkiye ekonomisi büyük bir atılım gerçekleştirmiş ve liberalleşmenin sağladığı avantajlarla çağ atlamıştır. Kimilerine göre ise, Türkiye ekonomisi 1980 sonrasında uygulanan ekonomi politikaları nedeniyle ekonominin yapısında, düzeltilmesi güç bozukluklar meydana gelmiştir. Ama uygulanan politikaların mantığına baktığımızda Türkiye ekonomisinin 1980 sonrasında piyasa ekonomisine geçtiğini ve küreselleşmeden kısmen de olsa etkilendiğini görebiliriz

(www.akademiktisat.net/calisma/tr_iktisat_genel/1980_2005_tic_borc_dozya kısır).

Özellikle 1980 sonrası uygulanan kalkınma ve dış ticarete liberalleşme politikaları ile GSMH içinde sanayi sektörünün ve daha önce tarım ürünleri ağırlıklı olan ihracatta sanayi mallarının payının artırılması hedeflenmiştir. Türk sanayisinin gelişmesini zorunlu kılan bir çok önemli gerekçe vardır. Sonuç olarak 1980 sonrası politikalarıyla, uygulanan dışa açılma ile dış ticarete sağlanan liberalleşmeler de ekonomik gelişmeye ve sanayileşmeye önemli katkılar sağlamıştır. GSMH içinde sanayi sektörünün payının sürekli olarak artması sanayileşmenin önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir (Terzi, Otlular, 2004:220).

1.3 TÜRKİYE’NİN SANAYİLEŞME SÜRECİ

Türkiye’nin uzun yıllar boyunca içsel ve dışsal nedenlerle sanayileşmeden mahrum kalışı hem bir refah kaybına yol açmış hem de uluslararası alanda elini zayıflatmıştır. Türkiye’nin bir tarım ülkesi oluşu ve bu sektörde yaşanan sıkıntılarda, Türkiye’nin sanayileşmesini zorunluluk haline getirmiştir. Bu amaçla verilen iktisadi savaş İstiklal Savaşında bir devamı ve uzantısı görünümünü almıştır.

Bu çerçevede, araştırmanın anlamlılığı açısından, çalışmamızda Osmanlının son dönem ekonomisi başlangıç noktası olarak seçilmiştir. Çünkü bu dönemde özellikle devletler bazında siyasi ve ekonomik anlamda bir ayrışma dönemidir. Bu dönem, Türkiye Cumhuriyetine kalan mirasın belirleyicisi olan bir dönem olması, ekonominin bu zaman sürecinde ağırlığının artması sebebiyle ciddi bir öneme sahiptir.

1.3.1 Son Dönem Osmanlı Ekonomisi

Daha eski dönemlerde her devlet birbirine benzeyen iktisadi sorunları paylaşıırken başkentin, ordunun ve diğer kentlerin iâşesinin sağlanması, vergilerin toplanması, uzun mesafeli ticaretin desteklenmesi ve denetlenmesi ile para istikrarı bu sorunların en başında gelenleridir (Pamuk, 1999:92). Ancak giderek değişen siyasi ve ekonomik değişkenlerin ön plana çıkması ile şartlar değişmiş dolayısıyla da farklılıklar baş göstermeye başlamıştır. Devletlerin giderek aralarındaki farkın açıldığı dönemler Osmanlı imparatorluğun siyasi açıdan hasta adam olarak nitelendirildiği dönemlerde

isabet ederken Osmanlı ekonomisi ve sanayisi de can çekişmektedir. Özellikle Rönesans ve reform süreçleri ile birlikte düşünce bağlamında çağ atlayan Avrupa bu başarısını sanayi devrimi ile taçlandırmış ve inanılmaz bir dönüşüm süreci yaşanmıştır. Osmanlı imparatorluğu ise her iki süreçte de dışarıda kalmış ve Avrupa'nın gerisine düşmüştür. Özellikle makinenin gücünü keşfetmekte geç kalan Osmanlı imparatorluğu siyasi olarak ta görkemli günlerinin çok gerisinde kalmıştır.

XIX yy.dan önceki dönemlerde Osmanlı imparatorluğu özellikle siyasi alanda büyük bir güce sahip iken, imparatorluğun zirveye çıktığı ve en parlak dönemlerini yaşadığı XV. ve XVI. yy.da ekonomik açıdan da iyi bir durumdadır. Bu dönemlere Osmanlı imparatorluğunun ekonomisinde nispeten gelişmiş bir yapı mevcuttur. Öyle ki XVI. yy.da baharat yolundan geçen kervanların ihtiyaçlarını karşılayabilmek için, Gaziantep ve Maraş demir eşyalarda, Ankara deri, Uşak ise halıcılıkta uzmanlaşır. 1638 yılındaki bir sayıma göre de İstanbul'da 46.726 kişinin sadece özel sektörde, çalıştığı görülmüştür. Osmanlı imparatorluğundaki sanayileşme hareketinin bu kadar erken başlamasına karşın özellikle 17.yy.dan itibaren gerilemeye başlamıştır (Çiller, 1981:3). Çünkü özellikle Osmanlı imparatorluğunun kritik zamanları olan 16.yy. sonlarında bilinçli bir iktisadi hürriyetçiliğin altyapısı hızlı bir şekilde hazırlanamamıştır. Buna karşın III.Selim-II.Mahmut zamanı bu doğrultudaki bir ilk oluşum evrimi iken, Tanzimat ve ertesi dönem ise bir kuluçka dönemi olmuştur (Sayar, 2006:399).

Buna rağmen 18.yy.da da 1760 yılına kadar Osmanlı ekonomisinde genel bir genişleme ve canlanma görülürken, 1760 ve 1810 yılları arasında bir durgunluk yaşanmıştır. İpekli, yünlü ve pamuklu dokumacılıkta artışlar görülürken pek çok yeni imalathanenin ve yeni yatırımların yapıldığı görülmektedir (Pamuk, 1999:220,221).

19.yy.da ise, özellikle ordu ile donanma ve sarayın ihtiyacını yerli üretim ile karşılayacak olan yeni fabrikalar kurulmuş ancak, fabrikaların üretim teknikleri eski teknolojiye dayanıyor olması, yabancı ve teknik uzmana ihtiyaç duyulması sebebiyle belli bir süre sonra kapatılmak zorunda kalınmıştır (Buluş, 2003:35). Osmanlı ekonomisinin sektörel yapısına baktığımızda dericilik, ağaç işlemeciliği, demircilik, bakırcılık, dökümcülük, kuyumculuk, silahçılık, kunduracılık, terzilik, çinicilik,

çömlekçilik, fırıncılık gibi kolların ön planda olduğu görülmektedir ancak Osmanlı sanayisi dokuma ağırlıklıdır (Sevimay, 1995:104,105).

Tablo.1.Bazı Dokuma Merkezlerinde Gerileme

İmalat yeri	Yıl	Tezgah Sayısı	Yıl	Tezgah Sayısı
İşkodra	1812	200	1831	40
Tırnova	1812	2000	1831	200
Halep	önce	4000	1814	350
Bursa	önce	1000	1848	75
İstanbul	1838	3000	1866	25

Kaynak: SEVİMAY R. Hayri, **Cumhuriyete Girerken Ekonomi**, Osmanlı Son Dönem Ekonomisi Kazancı Hukuk Yayınları No: 142, 1995 İstanbul

Osmanlı sanayisinin XIX yy.daki durumunu gösteren yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Osmanlı sanayisindeki kan kaybına paralel olarak, özellikle Avrupa'nın rekabetine dayanamayarak, 1800'lü yılların sonuna doğru tezgah sayılarındaki azalış dikkat çekmektedir. En büyük düşüşün görüldüğü İstanbul'da, 1838 yılında 3000 olan tezgah sayısı 1866 yılına gelindiğinde 25'e kadar gerilemiştir

19.yy.ın ikinci yarısında ise giderek kötüleşen iktisadi ve siyasi görünümün yanı sıra, sanayi alanında bazı müspet adımlarda atılmış yenileşme çalışmalarının da bir parçası olarak sanayi düzenleme çalışmaları yapılmıştır (Kepenek, 1983:1760).

Yenileşme amacıyla yapılan bu girişimlerle imalat sanayi alanına yatırım yapmak veya böyle bir yatırımı örgütlemek isteyen girişimcilere ruhsat ve imtiyazlar verilmiş ruhsattan toplam dört işletme yararlanmıştır. (Filibe pamuk fabrikası, Trablus (Mislite) Zeytinyağı fabrikası, Rodos vapur değirmeni, Trabzon tuğla ve kiremit fabrikası). İmtiyazdan yararlanan işletmeler ise, gıda sanayi, buz fabrikaları, dokuma sanayi, taş toprak sanayi, madeni eşya sanayi, kağıt sanayi, kimya sanayi ve lastik sanayi olmak üzere toplam sekiz ana sektörde, yirmi üç adet işletme olmuştur. (Şeker fabrikaları, Davidoğlu karabet şeker fabrikaları, Suriye 'şeb'a çiftliği' şeker fabrikası, Karahisar-ı sahib şeker fabrikası, Salim ağa buz fabrikası, İzmir buz fabrikası, Şam ve Halep ve kuds-i şerif buz fabrikaları, Dersaadet mensucat fabrikası İzmir mensucat

fabrikası, Adana mensucat fabrikası, Selanik mensucat fabrikası, Kastamonu ip, halat, çuval ve sicim fabrikası, İzmir çuval, ip, ve yelken bezi fabrikası, ‘Çiftecevizler’ eşyay-ı zücaciye fabrikası, Boğaziçi çubuklu porselen ve fayans fabrikası, Selanik eşyay-ı zücaciye fabrikası, Beykoz porselen fabrikası, Dersaadet cam ve ayna fabrikası, Boğaziçi madeni eşya fabrikası, Hamidiyye kağıt fabrikası, Memalik-i şahane kav ve kibrit fabrikaları, Hıfz-ı sıhhat ve Melahat tuvalet malzemesi fabrikası, Osmanlı kauçuk fabrikası) (Ökçün, 1972:136,146).

Öte yandan II. Mahmut zamanında Islahat Fermanıyla ekonomik gelişme devlet politikası haline getirilmiş, II. Mahmut ve Abdülmecit zamanında devlet yatırımları yapılmıştır. Dokumacılık alanındaki önemli devlet yatırımları, Feshane, İplik Hane-i Amire, Hereke fabrikası ve Bakırköy Basmahane'dir. Yine II.Mahmut zamanında dericilik, kağıt ve sanayi kompleksleri alanlarında yatırımlar yapılmıştır. Devlet sanayi yatırımları ve özel kesim dokuma yatırımları gerçekleştirmiş, yukarıda bahsedilen 1838 yılı Ziraat Ve Sanayi meclisi, bunu takiben de 1863 yılında Islah-ı Sanayi Encümeni kurulmuştur (Sevimay, 1995:117,126). Osmanlı imparatorluğundaki milli sanayiye teşvik politikaları ancak 1866 yılında uygulamaya konulurken. Islah-ı Sanayi Encümeni bu girişimlerin ilkidir (Başkaya, 2004:44). Diğer yandan problemlerin çözümü için gerekli olan bazı reformların yapılması gerekliliğinin farkında olunmasına karşın uygulama esnasında yaşanan sorunlar sebebiyle istenilen sonuçlara da ulaşamamıştır. Özellikle Tanzimat sonrası askeri reformların idari ve mali alanlara da yayılmak istenmesi, ancak söz konusu reformların finansman krizi sebebiyle uygulanamaması, bu durumun en bariz örneğidir (A.A.A.M., 2005:84).

1.3.1.1 Sanayiye Kurtarma Çabaları

Osmanlının son döneminde ciddi uygulamalara olanak veren iki önemli olay vardır bunlar Tanzimat Fermanı ve İkinci Meşrutiyettir. Tanzimat Fermanıyla birlikte, iç ve dış ticaretin gelişimi, tarımda meta üretimine geçiş, üniter para sistemine yönelik para ve kredi kurumlarının doğuşu, iktisadi entegrasyon için gerekli olan ulaşım-iletişim ağının oluşturulması ve ticaret kanunnamelerinden ticaret odalarına yasal ve kurumsal düzenlemelere geçilmesi gibi dönüm noktası sayılabilecek gelişmeler yaşanmıştır

(Toprak, 1983:1341). Tanzimat döneminde, Avrupa menşeli son teknoloji makinelerin ithali, mühendis teknisyen ve işçilerin getirilmesi ile söz konusu sektörlerin korunması gerçeğine rağmen yenilikçi zihniyet açısından önem taşır (Pamuk, 2005:201,202). Ancak Tanzimat dönemindeki ekonomik reformların dışarıya bağlı kalması ise düşündürücüdür (Çiller, 1981:4).

Yirminci y.y.ın başlarında, ikinci meşrutiyetin 1908 yılında ilan edilmesi ile birlikte, sanayileşme olmadan devletin kalkınmasının mümkün olmayacağı konusunda fikir ileri süren devlet adamlarının sayısı da giderek artmaya başlamıştır (Karluk, 2002:214). Bu dönemde sanayi sayımının yapılması, Teşvik-i Sanayi Kanunun çıkarılması, girişimcilerin birleştirilmeye çalışılması, üretici ve tüketicilerin korunmasına yönelik çalışmalar, emeğe modern bir görünüm verme girişimleri sanayileşme hususunda dönemin önemli çalışmalarıdır (Sevimay, 1995:127,128). İkinci meşrutiyet dönemine baktığımızda, Korkut Boratav, dönemin temel özelliğini ulusal bir kapitalizme yöneliş olarak tanımlar ve bu amacın karşısına çıkan gerek nesnel gerekse de öznel nedenlerin aşılamamış olduğunu ve kökten bir dönüşüm sağlanamadığını belirtir. Yarı sömürge statüsünün yarattığı bağımlılık 1908'i izleyen 14 yılın kesintisiz bir şekilde savaş ve isyan ile geçmesi, Türk burjuvazinin zayıflığını da bu nedenler arasında gösterir (Boratav, 2000:301,302).

İkinci meşrutiyetin ilan edilmesinin ardından milli ekonomiye geçiş çabalarından bir tanesi olan sanayi sayımları yapılırken ve bu sayımın söz konusu hedefe ulaşma bağlamında sanayinin durumunu göstermesi sebebiyle de önem taşır. Sonuçları bakımından yeterli olmamasına rağmen zihniyet dönüşümüne işaret etmesi açısından da önem arz eder.

Meşrutiyetin ilanıyla birlikte toplum yaşamı canlanırken 24 Temmuz 1908'de gazeteler yayınlarını sansüre göndermemişler gazete, dergi ve kitap bakımından büyük bir yayın furyası başlamıştır (Akşin, 2000:27). İstanbul ve İzmir'deki yayın organlarında da seçici bir gümrük politikasının izlenilmesi gereği, ılımlı bir korumacılıkla birlikte tarım ve tarıma dayalı sanayileşmeyi savunanların sayısı artmıştır. Balkan savaşlarının kaybedilmesiyle de İttihat Ve Terakki Türk

milliyetçiliğini öne çıkararak, gümrük duvarları ardında tarımı ve sanayisiyle birlikte kendi yağıyla kavrulan bir ekonomi kurmaya yönelmiştir (Pamuk, 2005:276,277).

Gazete ve dergiler sanayileşme sorununu tartışırken 1913'ün aralık ayında Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı, 1914 başlarında da Teşvik-i Sanayi Talimatnamesi yayınlanmıştır. Bunları ise 1 Ocak 1917 yılındaki Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatinin Suret-i Tatbiki Hakkında Nizamname çıkartılması izler (Toprak, 1983:1348,1349). Bu dönemde sanayiye teşvik kanununa paralel olarak 1913–1915 yıllarında sanayi sayımları yapılmış (Ardıç, Yılmaz, 2006:191) ancak yapılan sanayi sayımı ülkenin tamamını kapsamamış, İzmir ve İstanbul gibi sanayinin yoğun olduğu bölgeleri içine almıştır (Bulut, 2006:133). Sayımın kapsamına ise, Teşvik-i Sanayi kanunu kapsamına giren iş yerleri, 24 saat içerisinde en az 100 kental ürün öğüten değirmenler, sürekli bir biçimde 10 kişinin üzerinde istihdam sağlayan sabun fabrikaları, çevirici motor gücü ile bir günde minimum 20 işçi çalıştıran öteki yerleri dahil edilmiştir (Sevimay, 1995:138). Yapılan sayıma göre bugünkü Türkiye cumhuriyeti sınırları içerisinde olan sanayi tesislerinin sektörel dağılımı; fabrikalar: 2 makarna, 1 bira, 6 konserve, 7 yünlü dokuma, 2 pamuk iplik ve dokuma, 1 iplik dokuma, 5 çeşitli dokuma, 8 sigara kağıdı, 5 madeni eşya, 1 kimyasal ürün imalathaneler: 1 buz, 3 kireç, 3 tuğla, 7 kutu, 2 yağ, 2 sabun, 2 porselen, diğerleri: 20 un değirmeni, 11 tabakhane, 7 marangoz ve doğrama atölyesi, 30 ham ipek atölyesi, 35 matbaa şeklindedir (Karluk, 2002:215).

Teşvik yasasıyla sanayi kuruluşlarına arazi sağlama, makine-araç-gereç vergilerinin muaflığı, diğer vergilerin taksitlenmesi gibi kolaylıklar getirilirken İttihat Ve Terakki bu dönemde özel ve kamu kesimi işbirliğine dayalı sanayileşme çabalarına hız kazandırmıştır (Kepenek, 1983:1761). Teşvik-i sanayi kanunu ile birlikte 1923 yılına kadar 341 teşvik belgesi verilmiştir. Sanayiye özendirme önlemleri, Osmanlı imparatorluğunda sanayiye tanınan ilk ödünler ve ödüller olmuş ama sanayileşme hususunda yinede olumlu ciddi düzeyde adımlar atılamamıştır (Buluş, 2003:30).

Bu sayımdan elde edilen sonuçlar ana hatlarıyla aşağıdaki tabloda görülmektedir. Anlaşılabacağı üzere sanayi tümüyle tüketim mallarına yönelmiş ve

oldukça küçük bir yapıdadır. Ayrıca sanayinin tüketim, ara ve yatırım malları alanında gelişemediği ve mevcut olan sanayi üretim potansiyelinin madencilik ve tarımsal üretimle bütünlük oluşturacak bir şekilde olmadığı söylenebilir (Kepenek, 1983:1762). Toplamda 264 olan işyerlerinin 22'si devlet, 28'i anonim ortaklık, 214'ü ise özel kişilere ait kuruluşlardır. Bu dönemde ayrıca Türklerin sanayideki payı % 12, Rumların % 43, Ermenilerin % 23'tür. Diğer azınlıklarla beraber yabancıların payı % 88'i bulmaktadır (Buluş, 2006:133).

Tablo.2 Osmanlı Sanayinin Sektörel Durumu (1913 - 1915)

Sektör	İşyeri Sayısı	Çalışanlar	İşyeri başına çal. ort.	Toplam üretim içindeki payı.%
GIDA	25	3916	52	70,3
TOPRAK	17	336	20	0,3
DERİ	13	1270	50	8,3
AĞAÇ	24	377	16	0,8
DOKUMA	73	6763	93	11,9
KIRTASIYE	51	1267	25	6,1
KİMYA	11	131	12	2,2
TOPLAM	264	14060	53	100,0

Kaynak:IRMAK Esin, **Dünden Bugüne Kapitalist Gelişme Ve Türkiye Ekonomisi** Etki Yayınevi 1.Baskı, s.s.20, Temmuz 1992

Bu dönemde gıda sektörünün önemi hem istihdam hem yarattığı değer miktarı bakımından ortaya çıkmaktadır. Çalışan toplamında ikinci sırada yer alan sektör yarattığı üretim miktarı ile birinci sırada yer almaktadır. İstihdam oranına bakıldığında %27,8 gibi bir rakam ile dokuma sektörünün ardından gelerek gıda sanayinin önemi görülmektedir. Üretim miktarında ise %70,3'lük bir rakam ile birinci sıradadır (Toprak, 1983:1355).

1.3.1.2 XIX. Y.Y.'da Sanayiye Darbe Vuran Girişimler

On dokuzuncu yy. içerisinde sanayiye darbe vuran ve bu yöndeki çalışmalarını sekteye uğratan içsel problemlerin başında, Balta Limanı Anlaşması, Düyun-u Umumiye'nin kuruluşu gelmektedir.

Bu çerçevede 19.yy.da sanayiye vurulan en büyük darbelerden bir tanesi Balta Limanı Ticaret anlaşması ve anlaşmadaki ticari serbestliği geliştiren 1861 ticaret anlaşmasıdır. Anlaşmanın önemli hükümleri Osmanlı imparatorluğuna her türlü mal ithalinin serbest olması, gümrük vergisinin % 5, ihracat vergisinin % 12 olması, ithal edilen malların Osmanlı eyaletleri arasında dolaşmasından ek bir vergi alınmaması, malların satışında veya naklinde ödenmekte olan tezkere ve tekellerin kaldırılıp sadece yabancıların değil yerli halkında her türlü malı alıp satma hakkına sahip olmasıdır. Anlaşma hükümleri Fransa, İtalya, İspanya, Prusya, Rusya ve ABD'yi içine alacak şekilde genişlerken, 7 yıl olan geçerlilik süresi 1861 yılında 28 yıla çıkarılmıştır (Buluş, 2003:30).

Osmanlının serbest ticarete geçişi olarak ta ifade edilebilecek olan anlaşma sonucunda Avrupa malları Osmanlı pazarlarını doldurmuş ve geleneksel üretici kesim batının rekabeti karşısında dayanamamış bir süre sonra ekonomik hayattan silinmiştir (Sabır, 2003:78). Böylece gelişemeyen Osmanlı ekonomisi giderek gelişen Avrupa ekonomisi için açık bir Pazar haline gelmiştir, dış borçlanma artarken, doğal kaynakların işletimi yabancı ülkelerin eline geçmiştir (Bulut, 2006:132,133).

Batının rekabeti karşısında sanayisi çöken Osmanlı imparatorluğu daha önce ürettiği malları bu süreç sonunda ithal eder bir konuma gelmiştir. Giderek büyüyen dış ticaret açıkları altın ve gümüş ile finanse edilmeye çalışılsa da rezervler tükendiğinde dışarıdan borçlanma yoluna gidilmiş ve ilk borç 1854 yılında alınmıştır. İlk borçlanmanın üzerinden 30 yıl geçmeden Osmanlı maliyesi iflasını ilan etmiş ve 1881 yılında Düyun-u Umumiye kurulmuştur (Aktan, 1999:62). Bu bağlamda Düyun-u Umumiye'nin devlet borçlarının tasfiye edilmesi için kurulmuş olan bir kurum olduğu söylenebilir (Savaş, 1976:2).

Düyun-u Umumiye hemen her dönemde tartışıla gelmiştir. Kurumun genel yapısına baktığımızda merkezi İstanbul'da olan kurum 7 üyeden oluşmuş olduğunu üyelerden bir tanesinin İngiliz ve Hollandalı borç verenler, biri Fransız, biri Alman, biri Avusturya, biri İtalyan, biri Osmanlı ve biri de tahvil sahiplerini temsil eden üyeler olduğunu söyleyebiliriz. Üyelerin süresi 5 yıldır ve üyeler yeniden seçilmek hakkını haizdirler. Üyelerin her biri bir oy hakkına sahiptir ve kararlar çoğunluk yoluyla verilir.

Burada her yıl hazırlanan bütçe hükümetçe onaylanır, her ay ve her altı ayda bir hesap çıkarılır, her yıl sonunda da bir bilanço çıkarılarak hükümete verilir. Hükümetin bir komiseri yönetim kurulu toplantılarında hazır bulunurken 1882 yılında çalışmaya başlayan “Düyun-u Umumiye-i Osmaniye Meclis-i İdaresi” müfettişler tarafından denetlenebilecek uygulama ve yorumundan doğan ihtilaflar iki tarafın tayin edeceği 4 kişilik hakemler grubuna gönderilecektir. Hakem kararları ise kesindir (<http://derinanadolu.tripod.com/01-04-12-duyun2.htm>). Bu dönem tarihte oldukça iyi bilinen ve Osmanlı imparatorluğunun Avrupalı devletlere karşı borçlandığı dönemlerdir. Düyun-u Umumiye idaresinin kuruluşuyla Osmanlı imparatorluğunun ekonomik bağımsızlığını yitirdiği de söylenebilir (Georgeon, 2006:159).

Bahsi geçen nedenlerle Osmanlı imparatorluğunun batı karşısında özellikle sanayileşme ve ekonomi alanında zayıf kalması, imparatorluğun genel yapısını sarsmış ve her açıdan dibe vurmasına neden olmuştur. Bu şartlarda, Osmanlıdan Türkiye’ye kalan ekonomik yapının genel yapısı şöyledir (Buluş, 2003:37);

- Tarımsal nitelikte geçimlik seviyede bir ekonomi,
- Devletin iktisadi olaylara mali yaklaşımı, iktisadi optimumdan çok, faaliyetten elde edilecek olan vergi gelirinin öne çıktığı bir yaklaşım,
- Geleneksel esnaf ve lonca sistemi içerisinde eski teknolojinin hüküm sürdüğü küçük ölçekli yatırımların devlet tarafından yapıldığı bir sanayi yapısı,
- Tanzimat’tan sonra gerek geleneksel zanaatların gerekse de devlet fabrikalarının Avrupa rekabetine yenik düşmesi,
- 1838 ve 1861 ticari anlaşmaları ile 1854 yılında dış borçlanma ve 1881 yılında kurulan Düyun-u Umumiye sebebiyle bağımsız bir iktisadi politikanın bulunmamamsı,
- Avrupa’nın mali denetimi altına girilmesi, dönemin genel görüntüsünü yansıtmaktadır.

Olumsuz ekonomik ve toplumsal yapı imparatorluğunun kendi içsel sorunlarından kaynaklanan sorunlardır. Buna göre diğer sorunlar (Sevimay, 1995:108,130);

- Lonca ve gedik düzenindeki problemler,
- Yed-i vahit (tekel) ve tezkere yöntemindeki problemler,
- Ulaşım sorunları, temel sorunlar iken, Diğer sorunlar (Hiç, 1990:66);
- Toplumdaki sosyal şart ve davranışlar,
- Devlet yönetimindeki aksaklıklar,
- Batı ülkelerinde uygulanan politikalar ve sanayicilerin merkantilist zihniyetleri,ve son olarak ise (Dinçer, ?:10,11);
- İmparatorluk içindeki ulusların menfaat çatışmaları,
- Zihniyet yapısı ve ekonomik yaklaşımların oldukça sığ bir yapıda olması,
- Teşkilatsızlık, teknik gerilik ve özellikle kapitülasyonlar, yerli sanayinin gelişmesini engellemiştir.

Ancak spesifik olarak bu nedenlere karşın temel anlamda Avrupa kapitalizminin ortaya çıkması, eski üretim tekniklerinde kalan Osmanlı sanayisinin çöküşü olmuştur (Irmak, 1992:17). Ve tüm çabalara rağmen istenilen bir sıçrama gerçekleştirilememiştir (Kepenek, 1983:1761).

1.3.2 Cumhuriyetin Kuruluş Yılları

1920’li yıllarda Türk ekonomisi ve sanayi kötü durumdadır. 1. dünya savaşı ve Osmanlı imparatorluğunun çöküşü ile yıpranan sanayi, sınırlı fiziki kapital birikimi ve düşük olan teknik gelişmişlik dönem ekonomisinin genel özellikleridir (Manisalı, 1980:2).

Savaşlar ve dünya ekonomik krizi ekonomiye büyük zararlar verirken ülke ekonomisi sermaye ve sanayi yatırımlarından yoksun bir durumdadır. Osmanlı’dan devralınan borçlarda ekonomiye büyük bir yük getirirken ülke ekonomik açıdan kendi yağıyla kavrularak varlığını korumaya gayret göstermiştir (DPT,1990:1). Ekonominin

genel yapısı tarıma dayalı olmakla birlikte, altyapı yatırımları yetersiz, sanayi ise yok denecek kadar az ve var olanlarda yabancıların elindedir. Ulusal gelirin düşüklüğü ise kişilere gerekli tasarruf ve yatırım olanağı vermezken devlet kaynak ve olanakları da oldukça sınırlıdır (Hatiboğlu, 19993:37,38).

Ülke bu durumda iken neler yapılabileceği ve ülkenin tercih edeceği yol ve yöntem 1923 yılında İzmir’de toplanan iktisat kongresinde saptanmıştır. Kongrenin aldığı kararlar, Türk ekonomisinde liberal bir ekonominin oluşmasına olanak verirken 1927’de Teşvik’i sanayi kanunu kabul edilmiş ve özel kesimin ekonomik kalkınmada etken bir rol oynaması istenmiştir (İlkin, 1988:274).

1.3.2.1 İzmir İktisat Kongresi

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yılında fakat Cumhuriyet ilan edilmeden ülkemizdeki iktisat politikasının belirlenmesi amacıyla İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. Kongre 17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihleri arasında Lozan barış görüşmelerinin kesildiği bir dönemde toplanmıştır (Tanör, 2006:334). Kongreye tarım, sanayi, ticaret ve işçi sınıfları arasından seçilen çok sayıda temsilci katılmıştır. Alınan kararlar genel itibariyle bireysel girişime öncelik veren liberal politiklardır.

Kongrenin genel amacı ise siyasi bağımsızlığın iktisadi bağımsızlıkla desteklenmesi ve Türk girişimciliğinin geliştirilmesidir. Diğer taraftan ülke içindeki dengeleri oturtmaya çalışan ve ülkenin iktisadi alt yapısını hazırlamaya yönelik olan kararlar alınmıştır (Coşkun, 2003:73). Ancak bu dönemdeki liberal kararların zorunlu bir uygulama olduğu da tartışmaya açıktır. Bunun nedeni ise Lozan anlaşması gereği 1928 yılına kadar sürecek olan gümrük düzenleme hakkının olmayışıdır. Bu açıdan bakıldığında devletin liberal politikaları terk etme gibi bir seçeneğinin olmadığı düşünülebilir. (Sabır, 2003:80).

Kongrede sanayi grubunun aldığı kararlar şöyledir (İlkin, 1974:382,384);

- Ülkemizde yeterli düzeyde üretilen malların dışardan ithaline ağır gümrükler konulması,

- İhtiyaca yetecek şekilde olan hammaddelerin ithalinin sınırlandırılması, buna karşın ülkemizde bulunmayan hammaddelerin ithalinin kolaylaştırılması,
- Sanayi için gerekli olan makine ve yedek parçaların ithalinin gümrük muafiyetinden faydalandırılması,
- Hammadde cetvelinin sanayicilerin fikri alınarak tespit edilmesi,
- Kanunda yer alan vergi muafiyetinin dağıtma uygulaması,
- Kanunun müsaadelerinin ve muafiyetinin sadece Türk vatandaşlarına tahsis edilmesi,
- Kanunun bitiminden itibaren 25 yıl süreyle de uzatılması,
- Demiryolları ve karayollarının hızla inşa edilmesi,
- Demiryolları ve denizyollarında yerli mallara özel tarifelerin uygulanması,
- Sanayilere kredi olanaklarını sağlayacak olan bir sanayi bankasının kurulması,
- Sanat okullarının, çırak okulları ile ustalık kurslarının açılması,
- Sanayi odalarının açılması, büyük bir merkez sanayi odasının kurulması,
- Esnaf cemiyet ve loncaların kurulmasıdır.

Alınan kararlar nedeniyle kongrenin iktisat kongresinden uzak bir görüntü içinde olması ve yine kararların temenniden öteye gidememiş olması düşündürücü olsa da 1933'e kadar devam edecek olan bir liberal anlayışın doğmasına da olanak sağlamıştır. Ayrıca kongrenin bir uzantısı olarak Özel kesimin özendirilmesi ve temennilerin sonrasında 1924 yılında Sanayiye Teşvik Kanunu getirilmiştir.

1.3.2.2 Lozan Barış Anlaşmasının Ekonomik Hükümleri

Kuruluş döneminin önemli konularından bir tanesi de Lozan Konferansının ekonomik hükümleridir. 20 Kasım 1922'de İsviçre'nin Lozan kentinde başlamış olan konferans, 2,5 ay sonra dağılmıştır (Akşin, 2000:110,111). Tartışmaların odak noktasında ise kapitülasyonlar, Osmanlı borçları, gümrük tarifeleri, işgal kuvvetlerinin harcamaları, savaş tazminatı, nüfus mübadelesi ve Musul konuları vardır.

İtilaf Devletlerinin işgali kalkacak ve Boğazlar Türkiye'nin başkanlığında kurulan uluslararası bir komisyon tarafından yönetilecekti. Bu komisyonda Türk, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Rusya, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve

Sırbistan'ın temsilcileri bulunacaktır. Ayrıca Çanakkale ve İstanbul Boğazının her iki tarafının belirli bölümleri silahtan arındırılacaktır. Kapitülasyonlar bütün sonuçlarıyla kaldırılacaktır. Osmanlı Borçları, Osmanlı Devletinden ayrılan ülkeler arasında paylaştırılacak ve Türkiye'nin payına düşen borçlar belirli taksitlere bağlanacaktır (<http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/I111.pdf>).

1.3.2.3 1927 Teşvik-i Sanayi Kanunu ve 1927 Sanayi Sayımı

1927 Teşvik-i Sanayi Kanunu ve 1927 sanayi sayımı sanayileşmede teşvik amacıyla atılmış ilk ve önemli adımlar olarak düşünülebilecektir. Kanun sanayi sektörünü sınıflara ayırmış ve her sınıfın önemine göre kanunun öngördüğü muafiyetlerden yararlanma olanağı getirmiştir. Bu yönden milli ekonomi anlayışı altında milli tüccar ve milli sanayici oluşturulmaya çalışılmıştır (Coşkun, 2003:75). Teşvik-i Sanayi Kanunu ile tarım araç ve gereçleri de gümrük vergisinden muaf tutulmuştur (Öçal, 2006:25). 15 yıl süreyle yürürlükte kalan 1955 sayılı teşvik-i sanayi kanunun temel maddeleri (İlkin, 1974:385);

- Sanayi kuruluşları çevirici güç, ve çalıştırılan işçi sayısına göre 4 ana gruba ayrılması,
- Bütün işletmeler ihtiyaçlarını yurt dışındaki ürüne karşı %10 pahalı olsa dahi ülke içinde tedarik etmeye mecburdur. Buradaki amaç ise yerli işletmeleri koruması,
- Ücretsiz arazi temini, hammadde, makine ve teçhizata gümrük muafiyetler getirilmesi,
- İşletmeler bazı koşullar altında kazanç vergisinden muaf tutulmasıdır.

Kabul edilen teşvik kanunlarından yararlananların sayısı 1923'ten sonra artmıştır. 1923 yılında 34 olan teşvikten yararlanan işyeri sayısı 1930'ların başında 140'a kadar çıkmış ardından gelen ekonomik buhran ve sonucundaki olumsuz atmosferinde etkisiyle düşüşe geçmiştir. Teşviklerden yararlanan işyerleri içerisinde ise tarım sanayinin belirli ilk sırada yer alır (651 işletme), ardından ise dokuma (351 işletme) ve ağaç ürünleri(134 işletme) gelmektedir. Madencilik ise son sıradadır (17 işletme) (Çavdar, 2003:208,209). 1923–29 yılları arasında özel sektörü teşvik için devlet tekelleri

kurularak daha sonra bunların işletmesi özel sektöre devredilmiştir (<http://www.dtm.gov.tr/EKONOMI/TRKEKON.htm>).

1927 yılında ise Devlet İstatistik Kurumu kurulmuş ilk nüfus sayımı ile birlikte sanayi sayımı yapılmıştır. Bu sayımın sonucunda sanayileşme konusunda başarılı sonuçlar alınmadığı ortaya çıkmıştır. Bu durumun en önemli nedenleri özel kesimin elindeki kaynakların yetersizliği, tecrübesizlik ve teknik eleman eksikliğidir (Ardıç, Yılmaz, 2006:199).

Sanayi sayımı dahilinde olan işletmelerin sayısı 65000 dolayındadır ve bu şirketlerin %43,59'u tarım, %23,83'ü dokuma ve %22,61'i maden sanayi, makine yapımı ve onarımı grubundan oluşmuştur. Toplam çalışan sayısı 256,855 olan sayımda %45,01'i tarımda %18,70'i dokuma sanayinde istihdam edilmektedir. İşletmelerin %35,74'ü tek kişilik 35,76'sı da 2-3 kişiliktir. Beş kişiden fazla işçi çalıştıran işletmelerin oranı %8,94 100 kişiden fazla işçi çalıştıran işletmelerin oranı ise %0,23'tür. Sanayi işletmeleri içerisinde sadece %4,28'i çevirici güç kullanmaktadır. Kullanılan hammaddenin %12,62'si ithalat yoluyla karşılanırken toplam üretim içerisindeki payın %65'i tarım, %18'i dokuma sanayinden oluşmaktadır. Verilerden anlaşıldığı üzere dönem içerisinde sanayi ürünlerini işleme ve madencilik ile dokuma alanında yoğunlaştığı bu özelliği ile de sanayileşmenin ilk aşamasında olduğu ifade edilebilir (Kepenek, 1983:1764).

Bu dönem içerisinde GSMH giderek artmış, süreç içerisinde GSMH sadece 1927 yılında -9,1'lik bir oranda düşüş göstermiştir. Bunun nedeni ise tarım kesimindeki sorunlardır. Tarım ürünleri ulaşım sorunları nedeni ile iç pazara ulaştırılamadığı gibi dünya pazarındaki sorunlar sebebiyle de dış pazarlara açılmada sorunlar yaşanmıştır. %20'si ithal edilebilen tarım ürünlerinde dünya üzerinde bir artış olurken ABD tarımsal ürün alımına sınırlamalar getirmiştir. 1927 yılında bu duruma paralel ihracat oranı %86,3'e gerilemiş ihracattaki daralmaya karşılık kredi sorunları sebebi ile de ithalat oranlarında düşüş yaşanmıştır. 1923 yılında 28,2 milyon lira olan "bütçe açığı 1925 yılında 79,1 milyon liraya yükselmiştir (Minibaş, 1989:80,82). Sonuç olarak bu dönemin içerisinde egemen sektör sanayi değil tarımdır (Buluş, 2003:42).

1.3.3.Korumacılık Devletçilik Ve Planlama Yılları (1930–1939)

1929 yılı Türkiye ekonomisi adına oldukça önemli bir yıldır. Lozan Antlaşması sonrasında korumacı politikalar uygulanmaya başlandığı yıl olmuştur. Ayrıca, Osmanlı Devletinden kalan borçların bu dönemden itibaren belirli taksit planı içerisinde ödenmeye başlanmıştır (Akçay, 2002:34).

Bu bağlamda 1929 krizi sonrasında 1930’lu yılların hemen başında ülke ekonomisi için bir dönüm noktası yaşanmış. Buhrandan sonra tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de korumacı ve devletçi politikalar uygulamaya konulmuştur (Coşkun, 2003:75). Bu dönemin başlangıcı 1930 sanayi kongresidir. Sanayi Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin çağrısı üzerine 22 Nisan 1930’da toplanan kongrenin genel amacı milli sanayinin kuruluşu ve gelişimi için yol ve yöntemlerin saptanmasıdır. Kongrenin gündeminde yer alan konular ise, hammadde meselesi, sermaye ve kredi meselesi, vergi ve resim, teşvik-i sanayi kanunu ve tatbikatına ait meseleler, imalatla standardizasyon meselesi, rasyonalizasyon, sanayicilerin ticaret ve sanayi odalarındaki temsil meselesi, sanayi üretimi ve nakliye tarifeleridir. Kongre sonucunda Sanayi ve Kredi Bankası yerine Sümerbank kurulmuş ve teşvik-i sanayi kanununda değişiklik olmuştur (Dinçer, 2003:30,31). Bu gelişmeleri takiben 3 Temmuz 1932 yılında da Devlet Sanayi Ofisi kurulmuştur (Kipal, Uyanık, 2001:102).

1930–1939 politikalarının özelliği, korumacılık ve devletçilik iken iktisat politikalarının sonuçları bakımından ise bu yıllar ilk sanayileşme dönemi olarak ta ifade edilebilir. 1930’lu yıllarda kapitalist dünya ekonomik buhran içinde iken Türkiye ekonomisi dışı kapanarak devlet eliyle milli bir sanayileşme içerisine girmiştir (Boratav, 2005:59). Lozan Anlaşması hükmünün ortadan kalkması ile de 1930 yılında yeni gümrük vergileri, 1931 yılında da kota uygulamasıyla, koruma dönemini başlamıştır. 1933 yılına kadar da, ithalatı düzenleyen, ihracatı denetleyen ve spekülasyonları önleyen seri kanunlar çıkarılmıştır (Uludağ, Arıcan, 2003:86). Sonuç olarak ekonominin ve sanayinin sadece özel teşebbüsün varlığı ile gelişip büyüyemeyeceği kısa zamanda anlaşılırken özellikle Atatürk bu gerçeği görmüş ve 1929–1934 krizinin etkileri de hafiflediğinde 1933 yılından başlamak üzere devletçilik olarak ifade edilen ekonomik rejim uygulamaya konulmuştur (Hiç, 1990:67). Diğer

yandan bu devletçilik dönemi sermaye birikim sürecinin en önemli dönemlerinden de bir tanesidir (Sönmez, 2003:48). Bu noktada Atatürk'ün iktisadi anlayışına değinmek yararlı olacaktır.

1.3.3.1 Atatürk'ün İktisadi Düşüncesi

Kuruluş döneminde tüm az gelişmiş ülkeler tarıma bağlı kalkınma modelini tercih ederken Mustafa Kemal Atatürk sanayi kesimini tercih etmiştir. Bunu ekonomiye empoze ederek de devlet eli ile sanayileşmenin temelini oluşturmuştur (Kapaoğlu, 2004:79). Diğer yandan Atatürk'ün iktisadi zihniyetinde makroekonomik istikrarın oldukça önemli bir yeri olmuştur. Enflasyonsuz para politikası da sadece Atatürk döneminde uygulanmıştır. Karşılıksız para basımı yapılmamıştır (Sabır, 2003:78).

Atatürk tarıma verdiği büyük öneme karşın ülke kalkınmasının sanayileşmeyle mümkün olacağını düşünmüştür. Tarımdaki gelişmeyi de tarımsal sanayide arayacaklarını belirtirken, sanayileşmenin ülkenin en kısa yoldan refaha ulaşabilmek için zorunlu olduğunu söylemiştir. Atatürk sanayileşmeye zorunluluk derecesinde önem verir ve. Atatürk'ün devletçiliğinde bireysel emek ve faaliyet yine esas alınır (Ülken, 1980:6,10).

1935 yılında Atatürk devletçilik hakkındaki görüşlerini şöyle belirtir (Coşkun, 2003:75); "...Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik sistemi 19.asırdan beri sosyalizm nazariyatçılarının ileri sürdüğü fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş Türkiye'ye has bir sistemdir. Devletçiliğin manası şudur: fertlerin hususi teşebbüslerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak memleket iktisadiyatını devletin eline alması."

Atatürk Devletçiliğin esaslarını da şöyle tespit eder (Hiç, 1990:67,68);

- Devletin sanayi alanındaki faaliyetleri gaye değil geçiş döneminde bir zarurettir. Milli ekonominin temeli yine özel teşebbüstür,

- Devletçilik kısımdır ve sanayi alanında geçerlidir, tarımda söz konusu değildir,
- Devletin yatırım gerçekleştirdiği bütün alanlar özel teşebbüse de açıktır,
- Atatürk'ün devletçilik anlayışında özel teşebbüsün girmediği alanlarda öncülük iktisadi devlet teşekküllerine verilir,
- İktisadi devlet teşekkülleri kalkınmada önemli bir rol alacaktır. Atatürk'ün devletçilik rejimi katı bir devletçilik değil, mutedil bir devletçilik rejimidir,

Ulu Önder Atatürk'ün işaret ettiği bu anlayışın ışığında, Türkiye 1930'lu yıllarda devletçilik yolu ile büyük gelişmeler sağlamıştır. Ancak devlet fabrikalarının kuruluşundaki ve işletilişindeki hatalar ile Atatürk'ün aramızdan ayrılmasından sonra devletçiliğin abartılarak ülke ekonomisinin her alanına sokulması sorun olmuştur (Oral, 2006:8).

1.3.3.2 Millileştirme Hareketleri

Yukarıda bahsedilen Atatürk'ün iktisadi zihniyeti çerçevesinde, öncelikle belirtmekte fayda vardır ki, millileştirme hareketleri koyu bir devletçilik ya da sosyalist bir uygulama olarak görülmemelidir. Bu uygulama esasen 1929 yılında başlamıştır ve 1933 yılı sonrası hız kazanmıştır. Millileştirilen işletmelerin hemen tamamı, normal olarak devletin iktisadi faaliyetleri içerisinde yürüttüğü, demiryolları, liman işletmeleri, su, elektrik, havagazı, gibi faaliyetler olduğu görülmektedir. Millileştirme uygulamaları ile, İstanbul T.A..Su Şirketi, 20.05.1933 (1,3 milyon Fransız Frangı), İzmir Rıhtım şirketi ve Rıhtımdaki Tramvay Şirketi, 12.06.1933 (7,8 milyon Fransız Frangı), İzmir-Afyon ve Manisa – Bandırma Demiryolu Hattı, 12.06.1934 (162 milyon Fransız Frangı), İstanbul Rıhtım, Dok. Ve Antrepo T.A.Ş. 23.12.1934 (33 milyon Fransız Frangı), Aydın Demiryolu Şirketi, 30.05.1935 (1,8 milyon İngiliz lirası), İstanbul Telefon T.A.Ş. 13.06.1936 (800 bin İngiliz lirası), Ereğli şirketi, 31.03.1937 (3,5 milyon TL), (bu şirket Ereğli Limanı İşletmesi ile Zonguldak,- Çatalağzı Demiryolu Hattı ile Kömür Madeni İşletmelerini de kapsar). Şark Demiryolları T.A.Ş., 26.04.1937 (20,7 milyon İsviçre Frangı), millileştirilmiştir. Bu listeye ek olarak, İstanbul Tramvay Şirketi, İstanbul Elektrik Şirketi, İstanbul Tren Şirketi, Ankara Elektrik Havayolu, İzmir

Tramvay Ve Elektrik T.A.Ş., İzmir Suları T.A.Ş., Ergani T.A.Ş.'in %50'si 1936 yılında, Kuvansan Bakır Madeni İşletmesi 1939 yılında devletleştirilmiştir. Bira Fabrikaları T.A.Ş.'lerin devletleştirilmesi ise 1940 yılına kadar uzanmaktadır (Manisalı, 1980:18,19).

1.3.3.3.Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı

Türkiye az gelişmiş ülkeler arasında emperyalizme karşı ilk bağımsızlık mücadelesine giren bir ülke konumunda olmasının yanı sıra sosyalist ülkeler dışında ekonomide ilk olarak planlama modelini tanıyan bir ülkedir (Çıkin, 2003:15). O tarihlerde SSCB'nin planlama deneyimi Türkiye için önemli bir örnek olmuştur. Buhrandan sonra kapitalist ekonomiye duyulan güven sarsılırken 5 yıllık planları ile güçlenen SSCB'nin krize karşı bağımsızlığı olan tek ülke olduğu görülmüştür. Planlamalar sonucunda Sovyet üretimi 3 kat artmış 1929'da dünya imalatının %5'inden 1938'de %18'ine yükselmiştir. Daha önemlisi ise SSCB'de işsizlik sorunu da olmamıştır. Norveç, Belçika ve İngiltere planlamayı tartışırken 1933'te Almanya planlamayı uygulamıştır (Çavdar, 2003:231).

Bu dönemde Türkiye' de tarım ürünlerinin fiyatları düşmüş ihracat azalmıştır, ithal mallara kota getirilmiştir. Türkiye ithal edemediği pamuklu ve yünlü mensucatin bir kısmını, şekerini ve ununu temin etme çarelerini aramaya koyulmuştur. Ve 1933 yılından itibaren de beş yıllık bir sanayi planı yürürlüğe koymuştur (Cillov, 1972:248). Birinci beş yıllık sanayi planının nedenleri (İlkin, 1988:274,275);

- 1929 buhranı ile liberal iktisat politikalarına olan güvenin sarsılması,
- Tarım ürünleri fiyatlarının düşmesi, Lozan antlaşmasının hükümlerinin 1929'da sona ermesi,
- Özel kesime dönük iktisat politikalarının ülkeyi istenilen amaca taşıyamaması,
- Askeri ve sosyal amaçla da yatırım yapma gereği,
- Sanayi ülkelerinin tarımsal ülkeleri hammadde üreticisi konumunda bırakarak ekonomilerine egemen olmak istemeleri,

- Döviz gelirlerinin zayıflaması, dünya piyasalarında hammadde fiyatlarının düşmesi,
- Türk işçi ve çiftçisine daha karlı faaliyet alanlarının sağlanmak istenmesi,
- Yatırım mallarını uygun koşullarla sağlanmak istenmesidir.

Planın Amaçları arasında hammaddeleri Türkiye’de üretilen ya da kısa bir zaman içinde üretimi mümkün olan sanayi tesislerinin önceliği, büyük sermaye ve teknoloji gereksinim gösteren kuruluşların devlet tarafından kurulması, kurulması kararlaştırılan endüstrilerin üretim kapasitelerinin gereksinim ve iç tüketim düzeyi arasındaki oranın tutturulması öne çıkmaktadır (Uludağ Arıcan, 2003:12). Planda ele alınan endüstri kolları ise çimento, cam, şişe endüstrisi, Tekstil endüstrisi, Demir-çelik endüstrisi, Kimya endüstrisi, Kükürt endüstrisi, Şeker endüstrisidir. Bu dönemde uygulanan birinci plan devletçiliğin ilk ve en başarılı olduğu dönemdir. Firmaların toplamda kuruluş maliyetleri 43,450,000 iken, elde edilmesi düşünülen katma değer 74,000,000’dir (Kepenek, Yentürk, 1995:61).

Plan sürecinde yatırımların gerçekleşmesi konusunda yetkili kurum Sümerbank’tır (ÇİLLER, 1981:8). Finansman konusunda zorunlu tasarrufların, Sovyetler Birliği’nden alınan 20 yıl vadeli ve faizsiz kredi olan 10,5 milyon TL önemlidir. İş Bankası da 2,4 milyon TL ile Şişe-Cam Sanayi yatırımında öne çıkmıştır. Plandan sonra alınan 16 milyon Sterlinlik İngiliz kredisi ise Karabük Demir Çelik’in yapımında kullanılmıştır.

Bu plan devletçilik uygulamasının hem ilk hem de başarılı bölümüdür. Plan 1934 yılında uygulamaya konulmuş başarılı olması üzerine 1936 yılında hemen ikinci planın hazırlıkları başlanmıştır (Kepenek, 1983:1765) .

1.3.3.4 İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı

Birinci planın görece olarak olumlu sonuçlar vermesiyle sanayileşme çalışmalarında ikinci plan gündeme gelmiştir (Tezel, 1986:261). İkinci planın hazırlanmasının gerçek nedeni ise ikinci dünya savaşının yaklaşması ve ekonomik gücü

hızla artırma düşüncesidir. İkinci planda da birinci planda olduğu gibi hammaddesi tamamen ülkemizde bulunan, iktisadi yapı ve koşullarımıza uygun sanayi ele alınmıştır.

İkinci plan birinci plana göre sosyal ve ekonomik hareketler bakımından ileridedir. Birinci planda kurulması öngörülen fabrika sayısı 20 iken ikinci planda bu sayı 100'ü geçmektedir (İlkin, 1988:276,278). İkinci planın birinci plandan belirgin farklarından bir tanesi de tüketim malları üretiminin geliştirilmesi üzerinde çok durulmamasıdır (Tezel, 1986:261). Bunun yanı sıra ilk 5 yıllık planda ele alınan endüstrilere ek olarak şeker, çimento, kimya, toprak maddeleri, demir, kâğıt, mensucat, madencilik, elektrik üretimi, gıda ve makine endüstrileri, deniz ulaşımı alanlarında yeni fabrikalar kurulması öngörülmüştür. Ancak ikinci dünya savaşının yaklaşıyor oluşu, plandan vazgeçilerek savaş ekonomisine uygun hedefler öngören iktisadi savunma planının yürürlüğe konulmasına sebep olmuştur (Uludağ, Arıcan 2003: 14,15).

İki plan dönemini içine alan 1933 ve 1940 yılları arasındaki toplam yatırımların dağılımına baktığımızda, genel olarak yatırımlar rakamsal olarak yakın olsa da özel sektörün sanayi sektörüne girmeyişi temel problem olarak dikkat çekmiştir.

Tablo 3 :1933–1940 Döneminde Toplam Yatırımların Sektörel Dağılımı

	Kamu-Milyon TL	% (Yüzde)	Özel-Milyon TL	% (Yüzde)	Toplam
Sanayi	154	29,1	58,4	11,2	212,4
Diğer Sektörler	374,7	70,9	464	88,8	838,7

Kaynak:Aytekin ALTIPARMAK, “Türkiye’de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayinin Gelişimi”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**,s.s.49,2002

GSMH’nin bileşimine ve değişimine baktığımızda, planlamanın başlangıcı olan 1933 yılında en düşük seviyeyi görürken 1939 yılında ise 2.063.1’lik bir rakamla en yüksek düzeye ulaşmıştır. GSMH içerisinde sanayinin payı dalgalanmalar gösterse yükseliş içerisinde. 1932 yılında dip noktayı 161,1 milyon ile gören sanayi sektörü 1939 yılına gelindiğinde ise 370,6 milyon ile dönemin tepe noktasına ulaşmıştır.

Tablo 4 : GSMH'nın Bileşimi Ve Değişimi (Milyon)

Yıllar	GSMH	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1930	1,580,5	627,6	176,1	685,7
1931	1,391,6	627,6	171,2	592,8
1932	1,171,2	467,1	161,4	542,7
1933	1,141,4	425,9	181,5	534,0
1934	1,216,1	414,2	214,2	587,2
1935	1,310,0	461,9	232,6	615,5
1936	1,695,0	730,1	258,5	706,4
1937	1,806,5	737,2	293,1	776,2
1938	1,895,7	759,5	311,4	824,8
1939	2,063,1	804,4	370,6	888,1

Kaynak:ÇAVDAR Tefik, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900–1960**, İmge Kitabevi, Ankara 2003,s.s.20

Plan dönemi içerisinde yer alan ve dünya ekonomik bunalımının etkilerinin en fazla hissedildiği 1931 ve 1932 yılları genç Cumhuriyetin sanayi politikasının oluştuğu dönem olmuştur (Çacdar, 2003:257). Ulus devletin ve ulusal ekonominin temellerinin atıldığı, iki büyük dünya olayının (1929 Ekonomik Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı) yaşandığı 1923 – 1945 yıllarında, Türkiye önemli çapta ekonomik gelişmeyi, gerçekleştirmiş durumdadır (Kazgan, 1999:88). Özellikle bireysel tasarruf ve yatırımların düşük olması ve toplumun kültürel durumunun elvermemesi sonucunda ekonominin canlanması, sanayi yatırımların yapılması, bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi görevini devlet üstlenmiş ve devlet eliyle iktisadi devlet teşekkülleri kurulmaya başlanmıştır. Bu çerçevede dönemin en önemli getirisi Sümerbank, Etibank ve Türkiye şeker fabrikalarıdır (Göker, 1993:49). Sümerbank ve Etibank 1933 yılında birinci planın öngördüğü işleri üzerine almış ve başarı ile uygulamıştır. Etibank 1935'de kurulmuş ve madencilik ve elektrik enerjisi alanlarında faaliyet bulunmuştur (İlkin,

1988:276). 1938 yılında ise çıkarılan 3460 sayılı bir kanun ile, iktisadi devlet teşekküllerinin genel statüleri saptanmış, bunlar yarı özerk kuruluşlar haline getirilerek, sanayileşme alanında önemli bir yenilik yapılmıştır (Uludağ, Arıcan, 2003:88).

Sonuç olarak özellikle birinci planın sunuş bölümünde Türkiye'nin az gelişmiş bir ülke olduğunun teşhisi konulduktan sonra, 1929 buhranının sonucunda ortaya çıkan siyasi ve ekonomik çelişkilerin az gelişmiş ülkelere kalkınma olanakları sağlayacak bir konjonktür yarattığının belirtilmesi, yeni kurulmuş bir ülkenin etkisinde kaldığı faktörleri doğru bir şekilde değerlendirip icraatlarına bu şekilde yön vermesi oldukça önemli ve başarılı bir gelişmedir (Sönmez, 2003:51). Ve ikinci beş yıllık sanayi planının kendine yeterlilik amacı ile birinci planın bir uzantısı görünümündedir. Ancak belirtildiği gibi plan ikinci dünya savaşı sebebiyle uygulanamamıştır (Kepenek, 1983:1766).

1.3.4 Savaş Dönemi (1940–1950)

Savaş başlamadan önce Türkiye' de iktisadi kalkınmanın temeli atılmış ve iktisadi hayatta bir hızlanma her an başlayabilir durumdadır (Hatiboğlu, 1993:39). Ancak ikinci dünya savaşı gibi tüm ülkeleri olumsuz sonuçları ile etkileyebilecek ciddi bir sorun kapıdadır. Tercih edilecek olan yöntemlerin ve alınacak kararların ülke geleceğinde ciddi sonuçlar doğuracağı açıktır. Bu doğrultuda tüm olumsuz etkilerine rağmen savaşın yaklaşıyor oluşu her ne olursa olsun şartlar dikkate alındığında iyi analiz edilmiş ve yetkililer, dönemin belki de en önemli kararlarından bir tanesini alarak ülkeyi savaş dışında tutabilmiştir. Ancak savaşın etkisiyle, ithalat yarı yarıya azalmış ve yetişkin nüfusun büyük çoğunluğu askere alınmış ve üretimde büyük azalmalar olmuştur. Ancak 1946 yılında yaşananlar, Türkiye'de hem iktisat politikaları, hem de dünya içindeki konumu ile siyasi yapısı ve oluşumu bakımından dönüşümlerin meydana geldiği ve bu alanlarda yaşanan bir kuluçka dönemini oluşturmuştur (Boratav, 1988:63,65).

1940 yılı sanayi yatırımlarının 6 yıl sürecek olan negatif büyüme hızında kalacağı bir dönemin başlangıcıdır. 1940 yılında %-10,2 olan sanayi sektörünün büyüme hızı 1945 yılında %-16'lık büyüme hızıyla dönemin en düşük büyüme hızını

görürken 1947 yılındaki %26,1'lik artış dikkat çekicidir. 1940–1945 yıllarında negatif bir büyüme gösteren sanayinin GSYİH içindeki payı dönem boyunca ortalama %15,43 olarak gerçekleşmiştir. Savaşın bitimini takiben 1950 yılına kadar GSYİH' den %13,9'luk bir pay alan sanayide büyüme 1949 yılı hariç pozitif olmuştur.

Diğer taraftan savaş döneminde tarım ve hizmetler sektörünün GSYİH ağırlıkları hissedilmekte iken, 1947 yılına kadar belirli bir seviyeyi koruyan sanayi sektörü bu yıldan sonra belirgin bir düşüş içine girmiştir. Aynı dönemde tarım ve hizmetler sektöründe dalgalanmalar yaşanırken, 1943 yılındaki %16,0 elde edilen en yüksek paydır. 1948 yılındaki %12'8'lik oran ise en düşük seviye olmuştur. 1923 yılında %10'4 olan sanayi sektörünün payı 1950 yılına gelindiğinde %13,1'e ulaşmıştır (Şanlı, 1997:79,82).

Dönemin en önemli olayı olan ikinci dünya savaşı sırasında yeni vergiler konulmuş, kısa vadeli bonolar çıkararak halka borçlanmıştır. Ve ekonomi enflasyonist bir baskı altına girmiştir. Türkiye ilk enflasyonu bu dönemde yaşarken enflasyon beraberinde devalüasyonu getirmiştir. Ve plan fikri çeyrek asırlık bir süre için rafa kaldırılmıştır (Savaş, 1971:3,4). Savaş dönemi içersinde Refik Saydam başkanlığındaki hükümet ekonomiye olağan üstü boyutlarda müdahale etmiştir, 1940 yılında Milli Koruma Kanunu çıkarılmış, 1941 yılında İaşe Teşvikleri ve Ticaret Ofisi kurulmuştur. Devlet, gıda maddeleri, akaryakıt, madeni yağ gibi maddelerinde üretimini üstlenmiştir. Devlet sanayi ofisine finansman kaynağı olması için Sanayi Ve Kalkınma Bankası kurulmuştur (Yanıkdemir, Orhan, 1999:231). Savaşın etkisiyle bütçe gelirlerinin % 40'ı savunma harcamalarına ayrılırken savaşın başlamasıyla savunma harcamaları ortalamanın payı %60'a yükselmiştir (Şahin, 2002:84). Bu dönemde planın iptal edilmesine karşın devlet sanayi sektörünü geliştirmekle ilgili çalışmaları şartlar dahilinde sürdürmüştür (Tezel, 1986:267). Türkiye siyasi açıdan bu dönemi Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu hükümetleri olarak iki hükümet ve iki farklı yaklaşımla geçirmiştir (Boratav, 1988:65).

Bu bağlamda Türkiye savaş sürecince yatırımlara girişmek yerine mevcutların korunup işletilmesi, stratejisini temel politika olarak benimsemiştir. Savunma

harcamaları, artmış özellikle tarımsal gelir düşmüştür. Kamu harcamalarının karşılanması için Merkez Bankası kaynakları kullanılmış ve enflasyonist bir ortam oluşmuştur. Böylece üretimdeki düşüşleri önlemek ve koşulları uygun hale getirmek üzere Refik Saydam hükümetince "Milli Koruma Kanunu" çıkarılmış, bu kanunla girişimci kesim belirli oranda koruma altına alınırken ücretli kesime ağır yükümlülükler getirilmiştir (Sönmez, 2003:66,67). Milli koruma kanunu ile katı fiyat denetimleri ve tarım ürünlerine düşük fiyatlama ile sorunlara müdahale edilirken, ayrıca hükümete mesai saatleri dışında ücretli iş yükümlüğü, ücret sınırlaması, özel sanayi tesislere gerek görüldüğünde el koyabilme hakkı ve 500 hektardan büyük arazileri istimlak edebilmek gibi haklar verilmiştir (Buluş, 2003:48). Bu kanun ile sanayi kuruluşlarının, neleri hangi miktarlarda üretebileceklerini belirleme imkanı elde edilmiştir. 1942'de başlayan karne uygulaması 1944 yılına kadar devam etmiştir. Üretim düşüşleri, ithalat tıkanıklığı, dış dünyadan aşırı koruma sebebiyle soyutlanma, dış ticaret fazlası sağlamak için ihracatı aşırı teşvik gibi sebeplerle arz daralmış talep ise artmıştır. Bu durum özellikle tüketim mallarındaki stokçuluğu ve spekülasyona yol açmış ve belli kesimler bu dönemde aşırı kar elde etmişlerdir (Karluk, 1999:225).

Dönemin en önemli gelişmeleri arasında olan Varlık Vergisi (1942) Şükrü Saraçoğlu hükümeti ile gündeme gelmiştir. Hükümet katı kontrol, el koyma müdahalelerini kaldırmış piyasa mekanizmasına önem veren bir politikayı benimsemiştir (Şahin, 2002:85). Saraçoğlu hükümetinin sıkı denetimi ve kontrolleri hem ziraatta hem de ticarete kaldırması ve bazı tarım ürünlerinin devletçe satın alınması belirli kesimlerin işine gelmiş ve bu kararlar %25'in kararı olarak biline gelmiştir (Çavdar, 2003:312,313).

Saraçoğlu hükümetinin aşırı kazançlara karşı getirdiği önlem ise iki olağanüstü vergi olmuştur. Bu vergiler Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi'dir. Varlık vergisi ticaret burjuvazisini, tali olarak çiftçi, esnaf ve ücretlileri kapsayan bir kereye mahsus olarak toplanıp itiraz hakkı olmayan bir vergidir. Varlık vergisinin dışında tutulan ve savaş döneminde hızla artan tarımsal kazançlara ise Toprak Mahsulleri Vergisi uygulanmıştır. Bu verginin en önemli özelliği ise Aşar Vergisinin kaldırılmasından sonra tarıma getirilen ilk dolaysız vergi olmasıdır (Boratav, 1988:66,67).

Diğer yandan ikinci planın ertelenmesi ile sanayi yatırımlarının istenilen düzeyde yapılamaması ile yeniden planlama isteği duyulmuş ve biri 1946, diğeri 1947 yılında olmak iki plan hazırlanmıştır. Planların uygulama şansı ise olmamıştır. 1946 yılında amacı ikinci dünya savaşının etkilerini azaltmak olan plan, İvedili Sanayi Planı olarak adlandırılmıştır. Bu plan ayrıca daha önceki beş yıllık sanayi planlarının da devamı niteliğindedir (Ardıç, Yılmaz, 2006:210). Plan ile sanayileşme hamlesine kalınan yerden devam edilmek istenmiştir. Planın en dikkat çekici özelliği ise birinci ve ikinci sanayi planlarının daha derli toplusu ve geniş kapsamlısı olmasıdır. Plan uygulama döneminin sonunda tekstil ürünleri, kağıt, çimento, demir çelik ürünleri, temel mallarda ve bazı ara girdilerde büyük ölçüde kendi kendine yeterli hale gelmesi hedeflenirken, planın kaynağı ise ulusal kaynaklardır (Şahin, 2002:100). Planda üretim hedefleri tüketim kalıplarına göre 10 yıllık olarak hesaplanmış ve böylece hem üretim hem de tüketim birlikte düzenlenmiştir.

Planın sanayi hedefleri yanında tarıma yönelik hedefleri de olduğundan diğer planlara göre daha bütüncül bir plandır. Plan Şükrü Saraçoğlu tarafından gündeme getirilmiş ancak şartlar nedeniyle uygulama imkanı bulamamıştır. Çünkü Plan devletçi bir plandır ve Türkiye'nin savaş sonrasında IMF, GATT ve Dünya Bankası gibi kuruluşlara üye olmak istemesi ile ters düşüyordu. Bunun için 1947 yılında içerden ve dışardan destek görebilecek yeni bir planın hazırlanması görevi Kemal Süleyman Vaner' e verilmiştir (Parasız, 1998:72,73).

Vaner Planı 1930'lardan beri sürdürülen plan çalışmalarından çok farklı bir iktisadi ve siyasi zihniyet mantığında oluşturulmuştur (Tezel, 1986:280). Eylül 1946 devalüasyonu ve dış ticareti liberalleştirme çalışmalarına bağlı olarak gündeme gelen planda tarıma öncelik verileceği, buna bağlı olarak ulaşım imkanlarının geliştirileceği öngörülürken, özel sektörün faaliyet göstermek isteyeceği alanlarda tam serbesti amaçlanmış ve bazı faaliyetlerin özel sektöre bırakılması ilke olarak benimsenmiştir (Karluk, 1999:226). Planda ulaştırma sektörüne ayrı bir önem verildiği görülmektedir. Diğer yandan sanayi sektöründe tarımsal ürünleri değerlendiren tesislere öncelik tanınmıştır ve sanayinin tarımsal kalkınmayı gerçekleştirme yolunda bir araç olması öngörülmüştür. Bu amaç doğrultusunda da 1949 yılından itibaren Marshall yardımı ile

traktör ithali başlamıştır (Minibaş, 1989:88). Bu çerçevede planın ağırlık noktasını tarım ve ulaştırma sektörleri oluştururken planın son sırasında sanayi vardır (Çavdar, 2003:337). Ancak Vaner planı istediği amaca ulaşamamış olan bir plandır. Planın bir başka önemli noktası da, hazırlanırken uygulanması için gereken kaynakların kredi yoluyla dışarıdan sağlanacak olması ve kuruluş döneminden itibaren geçerli olan devletçi sanayileşme zihniyetin bu planla artık ikinci plana itilmiş olmasıdır.

Sonuç itibariyle sanayileşme de atılımcı zihniyet bu dönemde kesintiye uğrarken. Dönemin önemli sonucu ise, Türkiye’de liberalleşmenin temeli sermaye birikiminin artması sonucunda bu döneme dayanması ve yine hemen arkasından yaşanacak olan siyasi dönüşümün olgunlaşma aşaması olmasıdır (Boratav, 2000:321). Ancak bu dönemin en önemli sorunu olarak dış bağımlılık gündeme gelmiştir. Alınan krediler ve liberalleşen dış ticaret rejimi bu konudaki en büyük etkenlerdir (Şahin, 2002:101). Nihayet özellikle kuruluş aşamasının getirmiş olduğu devletçilik uygulamalarının yavaş yavaş sonlarına gelindiğini işaret eden bu dönem ayrıca ülkenin kısa bir geçiş döneminden sonra liberal bir anlayışa doğru uzanacak olan bir yolcuğun eşiğidir.

1.3.5.1950–1960 Dönemi

Bu dönemde siyasi yaşamın büyük bir değişim yaşadığını ve buna bağlı olarak ta ekonomi politikalarında büyük değişiklikler olduğu söylenebilir. Bu çerçevede Demokrat partinin iktidara gelmesi ile birlikte ekonomide liberasyonu artırmak için yeni atılımlar yapılmıştır. İthalat 1950 yılında %60-%65 oranında serbestleştirilmiş fiyat kontrolleri kaldırılmıştır. Banka faizleri düşürülmüş ve özel kesimin daha fazla yatırım yapması için imkan sağlanmak istenmiştir. Bu dönemde istenilenler yapılamasa da özelleştirme gündeme gelmiştir (Şahin, 2002:103).

İlk dönemde özel girişim adına çok büyük atılımlar gerçekleştirilmiş, iktisadi devlet teşekkülleri ve kamu yatırımları azaltılmıştır. Dönemin belirgin özelliklerinin içerisinde dış yardımlara açılma, yabancı sermayenin teşvik edilmesi gösterilebilir. Dış ekonomik ilişkiler kurabilmek amacı ile 31 Temmuz 1958 yılında ortak üyelik için

Avrupa ekonomik topluluğuna başvurulmuştur. Ancak Liberal ekonomi için gerekli olan piyasa mekanizmasının olmaması, devletin ekonomik hayata müdahale ediyor olması, bütçe ve maliye politikalarının ekonomiyi olumsuz yönde etkilemesi, tarım sektöründeki kredi ve teşviklerin fiyatlar genel seviyesini yükseltmesi, toplumun giderek tüketim toplumu haline gelmesi, köylerden kentlere doğru gerçekleşen göçler sonucunda ekonomik bir darboğaz yaşanmıştır (Süer, 1998:30,31).

Dönemin içerisinde 1951 sanayi kongresi yapılmıştır. Bu dönemde Batı ile olan ilişkilerin kuvveti ile Türkiye'nin kalkınabileceği yönünde bir inanç vardır ve kongre endüstrileşme tarihinde ayrı bir önem taşır. Kongrede bir sanayi bakanlığı kurulması kararlaştırılmış ve ithalatımızın sanayimizin rekabetine olan etkileri irdelenirken tartışılan konular, sanayi politikalarının ana hatları, sanayinin teşkilatlandırılması, sanayinin teşvik ve himaye edilmesi, sanayinin kontrolü, sanayinin olağan üstü zamanlar olan, savaş, kıtlık gibi durumlardaki durumu olmuştur. Kongrede liberal kararlar alınmıştır. Sanayi şurası, bağımsız Sanayi Odaları ve Sanayi Bakanlığı hakkında alınan kararlarla birlikte enerji fiyatlarının ucuzlatılması, gümrük ve muamele vergilerinin ıslahı, ithal mallarının kontrolünün daha modern bir şekilde yapılması gibi meseleler görüşülüp karara bağlanmıştır (Dinçer, ? :51,52,).

Dönem içerisinde sanayi yapısı, tüketim mallarının ithal ikamesine bağlı bir durumdadır. Bu sanayi yapısı ile özellikle tarımdaki değişimlerden kaynaklanan iç piyasa genişlemesi sonucunda oldukça yüksek oranlı bir büyüme yaşanmış ancak ekonomik istikrarsızlık ve döviz darboğazına yol açması ile dış ticaretteki tıkanıklıktan olumsuz etkilenmiştir (Şahin, 2002:112). Dönemin başlangıcındaki liberal politikalardan vazgeçilerek 1954 yılından itibaren uzaklaşmaya başlanmış 1956 yılında da milli koruma kanunu ile ekonomik hayat kontrol altına alınmıştır. Ancak karaborsa ve döviz yolsuzlukları artmış, ihracatımız ise giderek azalmıştır (Başol, 1983:65).

Liberal politikaların sonrasındaki dönemde tarımdaki artış durmuş, ithalat daralırken dış ticaret açığı da yükselmeye başlamıştır. Bunun için 1956 yılında milli koruma kanunu ile kredi enflasyonu durdurulmak istenmiş birde devalüasyon

yapılmıştır. Böylece para arzı durdurulmuş, kredi hacmi dondurulmuş, dış ticarete kota sistemi getirilmiştir (Savaş, 1971:6). Dış ticaret politikaları sonucunda 1948 yılından itibaren dış ticaret hacmi giderek artarken, bunda Kore savaşlarının etkisi ve tarım ürünlerindeki artış etkili olmuştur. 1953 yılından sonra ise ihracatımız düşmüş, ithalat ise 1950 yılından itibaren libere edilirken hızlı büyüme stratejisinin de etkisi ile döviz rezervlerinin hızla erimesine neden olmuştur. Bu nedenle 1954 yılından itibaren ithalat rejimine bahsedilen kısıtlamalar getirilmiştir (Parasız, 1998:101,102).

Bunun yanı sıra, ara ve yatırım mallarına önem verilerek ithalat üçer aylık programlara bağlanmıştır, KİT'lerin açıklarını kapatmak amacıyla fiyatlar artırılmış, selektif kredi politikasına geçilmiş, bütçe denkliliği ilkesine önem verilmiştir. Diğer taraftan katlı kur programına geçilmiş, Türkiye'nin dış borçları ertelenerek yeni kredi imkanları sağlanmıştır. Ancak kötü gidişe bu kararlarda engel olamamıştır. Dış ticaret hacmi genişlemiş dış açıklar giderek daha da artmıştır (Ardıç,Yılmaz, 2006:214). Bu kararların yatırımlar ve bütçe hususundaki kararları uygulanmazken istenilen sonucun alınamamasına sebep olmuştur (Ülken, 1970:392).

1950 -1960 arası dönem planlama öncesine işaret etmesi sebebiyle önem taşırken bu dönemde sanayideki büyüme hızında dalgalanmalar yaşanmıştır. Sanayideki büyüme hızında, en yüksek seviye %19,2 ile 1953 yılında yakalanırken en düşük büyüme hızı ise 1960 yılında %0,4 ile gerçekleşmiştir. Yatırımlarda ise en yüksek seviye %15,3 ile 1956 yılında gerçekleşmiş aynı sene ise GSMH artış hızı pozitif olarak en düşük seviyeyi görürken genel sıralamada ise %-3,0 ile 1954 yılından sonra en düşük GSMH büyüme hızı yakalanan yıl olmuştur. Diğer bir ayrıntı bu dönemde sanayi büyüme hızının negatif değer almamasıdır. Aynı şey GSMH için söylenemez istikrar tedbirlerinin alındığı yıl olan 1958 yılında GSMH negatiftir. Dönem içerisindeki özel kesim ve kamu kesimi yatırımlarına bakıldığında 1950 yılında kamu yatırımlarının %57'lik bir orana sahipken, özel kesimin payı %43'tür. 1950 ve 1960 yılları arasında sadece 4 kez payı %50'nin altına düşen kamu kesimi yatırımları özel kesim yatırımlarına göre ağırlığını ve üstünlüğünü bu dönemde de korumuştur (Şanlı, 1997:84). Yatırımların rakamsal ve yüzdelik dağılımı ise tablodaki dağılımı aşağıda görülmektedir.

Tablo 5 :Türkiye’de Kamu-Özel Kesim Yatırımları(1950-1960) 1953 Fiyatlarıyla (Milyon TL)

Yıllar	Özel	%	Kamu	%
1950	40,7	43	53,1	57
1951	60,7	44	77,0	56
1952	65,5	53	57,8	47
1953	100,2	55	105,6	45
1954	88,6	38	141,8	62
1955	100,6	40	147,9	60
1956	111,0	39	174,4	61
1957	86,4	46	102,9	54
1958	73,2	43	97,4	57
1959	86,7	63	50,0	37
1960	83,4	52	78,1	48

Kaynak: ŞANLI Bahar, "Sanayileşme Stratejileri Ve Türk Dış Ticareti", **Sanayileşme Stratejilerinin Türk Dış Ticaretinin Yapısı Üzerindeki Etkileri**, İstanbul 1997, s.s.85

Dönem içerisindeki devlet yatırımlarının temel özelliği ise özel sektörün o zamanki şartlar altında kurmakta zorlanacağı bazı temel alt yapı, sanayi ve tarımsal alanlarda icraatlarda bulunmasıdır (Hiç, 1990:69). 1950’lerin ikinci yarısından itibaren ise devlet eli ile geniş bir yatırım politikasının izlenmiştir (Çiller, 1981:11). Kamu sektörüne verilen ağırlığın bir göstergesi olarak 35 büyük sanayi kuruluşunun hisselerine el konulurken (Yanıkdemir, Orhan, 1999:232), bu dönemdeki yatırımların en kötü yanı ithal girdilerle çalışan montaj sanayi niteliğine sahip olmasıdır. Bu sanayi yapısı ile teknoloji transferi yapılamazken yatırım malları ve yedek parça ile ara malı ithali artmıştır (Şanlı, 1997:89,90). Sonuç olarak devlet kesiminin özel sektöre destek özelliğinin de ön plana çıkması nedeniyle yeni bir karma ekonomi anlayışı bu dönem içerisinde kurumsallaşmıştır (Boratav, 1988:86,87). Özel kesim küçümsenmeyecek derecede mesafe alırken, kamu yatırımları özel kesime öncü bir politika izlemiştir. Türkiye 1950’lerin sonunda sanayileşme sürecinin ilk aşamasını tamamlamak üzeredir. Yani temel tüketim maddelerinin ithal ikamesi tamamlanmak üzeredir (Şahin, 2002:112,113).

1.3.6 Planlı Ekonomiye Geçiş Öncesi Gelişmeler

Türkiye’deki sanayileşme sürecinin anlamlığı açısından planlama dönemleri önem taşımaktadır. Planlama kavramı modern iktisat biliminin kalkınma yolunda ki bir

teknîğidir. Plan " belli sonuçları elde etmek için iktisadi hayatın hangi unsurlarına ne ölçüde müdahale etmek gerektiğini gösteren bir vasıta"dır." Daha net bir ifade ile " Plan bir projenin gerçekleştirilmesi yoluna atılan önlemlerin bütünüyle oluşur." Tanımlardan da anlaşılacağı gibi amaç ve araç gibi iki temel unsurun varlığı dikkat çekmektedir. Planların ideolojilerinin aynı olup farklı uygulamalarının olmasının nedenleri ise coğrafi ve beşeri koşullar, siyasi koşullar, iktisadi rejim, planlamanın nedeni ve amaçlarıdır. Planları nitelik bakımından emredici ve yol gösterici planlar olarak ikiye ayrılabilir. Emredici planların en dikkat çekici olanı Sovyet Rusya uygulamasıdır (Ülken, 1980:377,378). Yol gösterici planlar ise bazı Batı ülkelerinde, Türkiye’de ve Hindistan’da uygulama alanı bulmuştur. Planlar süreleri bakımından ise kısa(1-3-6ay-1yıl), orta(3-7 yıl) ve uzun dönemli planlar(10 yıl ve daha fazla süreli) olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Diğer bir planlama çeşidi ise tarım, sanayi ve hayvancılık planlarını kapsayan sektörel planlamalardır. Genişliği bakımından ise planlar dört temel gruba ayrılır. Kişisel plan, işletme planı, bölge planı ve milli plan bu dört planlama çeşididir. Emredici ve yol gösterici planlar ise milli planlar içerisinde değerlendirilir (Köklü, 1973:142,143).

Sanayinin yapısal bir değişim olduğu ve piyasanın bunu gerçekleştirme olanağının bulunmayışı gelişmekte olan ekonomilerde kalkınma planlarını zorunlu bir hale getirmiştir. Ancak bu süreçte planların amaçları ve uygulama şartları önem kazanır. Bu bağlamda planların amaçları: ulusal gelirden hızlı büyüme, istihdam sorunun çözümü, adil bir gelir dağılımı, istikrarlı bir fiyat düzeyi, ödemeler bilançosunda dengeyi yakalamak, çeşitli bölgeler arasında sosyo-ekonomik dengesizlikleri gidermektir. Bir planın başarılı olabilmesi için gerekli koşullar ise, amaçlarının gerçekçiliği, iyi bir hükümet, iyi önderlik, iyi bir muhalefet, etkin bir kamu hizmeti, hükümette dürüstlük, güvenilir kamu işletmeleri, özel sektörün dinamizmidir (İlkin, 1983:269,274).

Türkiye planlama düşüncesinin oldukça eskilere dayandığı görülmektedir. Bununla birlikte, Keynesgil düşünceye uygun planlama ise 1960’tan sonra uygulanmaya başlanmıştır. 1930’lu yıllarda gelişen koşullar Türkiye’de planlamayı gündeme getirmiş bu dönemde kullanılan planlar az gelişmiş ülkelerin kullandığı ilk

planlar olarak dikkat çekmiştir (Ülken, 1980:7). Türkiye’de 1960 öncesindeki planlama girişimlerinin genel özellikleri ise ekonominin tamamını kapsamayan, sadece kamu yatırımlarını rasyonel ve programlı bir şekilde disiplin altına almayı amaçlayan planlar olmasıdır (<http://www.dpt.gov.tr/must/tarihce.asp>). Bu çerçevede Türkiye ekonomisinin 1960 yılına kadar plansız ve dengesiz bir şekilde büyümüş olduğu söylenebilir. 1950’lerin ikinci yarısından sonra ise sanayi sektörünün büyüme hızı da yavaşlamış kamu sektörünün ekonomideki payı azaltılmaya çalışılmış ancak başarılamamıştır. Projeler arasında da koordinasyonun sağlanamaması Türkiye’yi bir şantiye görünümüne bürünmesine sebep olmuştur (Karluk, 1999:229).

Bu bağlamda Türkiye’deki planlamanın gereği, plan olmadan ekonominin bütün olarak ve tek tek sektörler olarak gelişme ve büyüme hızını yükseltmek, önceki döneme kıyasla daha yüksek bir üretim ve nakdi seviyede dengeye gelmek sosyal adaleti daha geniş bir ölçüde gerçekleştirmek olarak ortaya çıkmıştır (Kazgan, 1969:53). Bu sebeple 27 Mayıs müdahalesinin ardından ekonomik anlamda en önemli iş Devlet Planlama Teşkilatı’nın (DPT) kuruluşudur (Hatiboğlu, 1999:6). Kuruluş amacı ekonomik ve sosyal politika hedeflerinin tespitinde, ekonomik politikaları ilgilendiren çalışmaların koordinasyonun sağlanmasında hükümete yardımcı olmak ve müşavirlik yapmaktır (DPT, 1990:2). DPT kuruluş yasası ile birlikte büyük oranda karar alma sürecinin dışında, uygulamadan ve yürütmeden uzak bir kurum olarak tasarlanmıştır (Soyak, 2004:126). Sonuç olarak DPT’nin ve 27 Mayıs devrimi ile birlikte Türk ekonomisine plan ve planlama girmiştir (Savaş, 1971:7).

Uzun dönemli bir kalkınma stratejisinin parçası olan Kalkınma Planlarında genel olarak sanayileşmeye öncelik verilirken, sanayileşme ülkenin gelişme eksenini oluşturmaya başlamıştır. Sanayileşme temel amaç olarak ele alınırken, Türkiye’nin geçmişten bu yana en önemli özelliği olarak tanımlanan tarım ikinci planda kalmıştır (Özgüç, 1985:41). Nihayet Türkiye’de Beşer yıllık dönemler itibarıyla hazırlanan kalkınma planları, yıllık programlar çerçevesinde uygulamaya konulmuştur ve konulmaktadır. Plan sistematığına göre hazırlanan yıllık programlar, o yıl için ulaşılabilecek hedefleri ve izlenecek politikaları belirlemektedir, kamu yatırımlarının

sektörler ve kuruluşlar itibariyle tahsisini gösterir (<http://www.dpt.gov.tr/must/tarihce.asp>).

1.3.7 Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963–1967)

1962 Yılında 1963–1967 dönemini kapsayan ilk beş yıllık plan yapılmış ve bunu diğer planlar izlemiştir (Hatiboğlu, 1993:43). Birinci planın temel stratejisi üç beyaz ve üç siyah olarak bilinen un, şeker, pamuklu kumaş ve kömür, demir ve akaryakıt gibi temel ihtiyaçların ithal ikamesini sağlamaktır. Bu dönemde kurulacak sanayilerin hammaddelerinin ülke içinde olmasına önem verilmiştir. Ekonomide önsel ve gerisel bağımlılık oranlarının artırılıp sektörel bütünleşmenin sağlanması hedeflenirken (Karluk, 1999:222), ithal ikameci yaklaşımın egemen olduğu planlama yaklaşımında diğer hedefler temel olarak yurt içi yatırımların artırılarak sanayi sektörünün büyümesini sağlamak ve dışa bağımlılığı azaltmaktır (Sönmez, 2003:107).

Planlı dönemin ikinci senesinde 1964 sanayi kongresi toplanmış, 1964 sanayi kongresinde planlamanın ilk iki yılı değerlendirilirken, kongrede daha ziyade yabancı sermaye ile milli sermaye arasındaki ilişkiler üzerinde durulmuştur. Milli sermayenin sanayi gelişimi için yeterli bir düzeyde olmaması sebebiyle yabancı sermaye konusundaki tedbirler ele alınmıştır. Kongrede ortaya çıkan sonuçlar bir karar niteliğinde değil bir temenni niteliğindedir (Dinçer, ? :56,57).

Planda genel anlamda tarım ve sanayiye dengeli bir yaklaşım hedeflenirken, sanayi gelişiminin tarıma bağlı olduğu kabul edilmiştir. Ağır sanayiye değinilirken ithal ikameci bir strateji benimsenmiştir (Buluş, 2003:58). Bu durum kuruluş dönemindeki sanayileşme çabalarına karşın tarım sektörünün ihmal edilemeyeceği söylemlerine ve çeşitli sebeplerle henüz ulusal bir sermayenin oluşmaması nedeniyle uygulanmış olan politikaları çağrıştırmaktadır ve kuruluş döneminden 1960'lara gelindiğinde yeniden bir kuruluş ve diriliş arandığı görülmektedir. Bu açıdan alınan kararların önemi büyüktür. Bunların yanı sıra plan yabancı sermaye ve özel teşebbüsün teşvik edilmesi ve denetlenmesi öngörülmüştür (Hiç, 1990:70).

Planın Amaçları ve imalat sanayisine yönelik hedeflerine baktığımızda, planlama beş yıllık periyotlardan olmak üzere toplam 15 yılı kapsayacaktır ve planlamanın temel hedefi %7'lik brüt bir kalkınma hızına ulaşmaktır. Karma bir ekonomi düzeni içerisinde, yatırımların artması ve yatırımlarda dengeli bir kalkınmanın gözetilmesi ele alınacaktır. Tarım, ticaret ve sanayide modernleştirici önlemler alınacak, sanayi sektörünün gelişmesi ile birlikte, 1962'de %77 olan tarımsal nüfus 1977 yılında %58'e gerileyecektir. Planda istihdam sorununa etkin bir çözüm getirilemezken bunun temel nedeni nüfus artışıdır. Dış açıktaki ise hedef 1977 yılında tamamen ortadan kaldırmaktır (Ülken, 1980:396,397). Plan sürecinde, gayri safi yatırımlardaki hedefler madencilik sektöründe %5,4, imalat sanayi %16,9, enerji sektörü ise %8,6 şeklindedir (İlkin, 1974:402). Rakamsal olarak ise imalat sanayi, madencilik ve enerji sektöründen genel sanayi verilerinin toplamı 18456,2 TL olarak hedeflenirken, plan dönemi içerisinde ise toplam olarak 59646,8 TL'lik bir yatırım tutarı öngörülmüştür (İlkin, 1983:282,283). Genel olarak planda, yerli sanayinin korunması böylece dış pazarlarda rekabet edebilecek bir duruma gelebileceği veya korumanın sınırlı ve geçici bir şekilde uygulanması vurgulanmış, sanayi teknolojisi, üretim ölçeği gibi uzun dönemli gelişmelere yer verilmemiştir (Kepenek, Yentürk, 1995:135). Planda uygulanan yatırım teşvikleri ise yatırım indirimi, gümrük bağışıklıkları, taksitlendirme ve oran değişiklikleri, sanayi geliştirme fonları, döviz tahsisleri ve karma girişimleridir. İhracatın teşvikleri arasında ise vergi iadesi ile birlikte, proje bazında sağlanan döviz tahsisi ile orta ve kısa vadeli kredi olanakları vardır (Tayanç, 1973:170,173). Yatırım indirimleri, tarımsal alanlarda %40, bölgesel kalkınma ile yapılan yatırımlarda %40, geri kalmış bölgelerdeki yatırımlara ise %50, diğer gruplardaki yatırımlara da %30 olarak uygulanmıştır. 1963 ve 1964 yıllarında ise yatırımları teşvik amacıyla yeni düzenlemeler getirilmiştir (İlkin, 1974:405).

Dönemin Genel Görünümü içerisinde aşağıdaki tablodan da görüleceği gibi 1963 yılında yatırımlara ayrılan pay %16,3 iken 1966 yılında bu oran %18'e çıkmıştır. Yatırımların özel sektör ve kamu sektörü arasındaki dağılımı ise, özel sektör yatırımları 1963 ve 1966 yıllarında %8,0, 1964,1965 yıllarında sırası ile %7,2 ve %7,4 kamu yatırımları ise 1963 yılında %8,3 iken 1966 yılında %10,0 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 6 :GSMH'nin Yüzdesi Olarak Kaynak ve Harcamalar (1965 Fiyatları İle)

	1962	1963	1964	1965	1966
Dış Açık	3,5	4,1	1,4	0,9	1,9
Toplam Kaynak	103,5	104,1	101,4	100,9	101,9
Toplam Yatırım	13,2	16,3	15,5	16,3	18,0
Özel	6,1	8,0	7,2	7,4	8,0
Kamu	7,1	8,3	8,3	8,9	10,0
Kamu Cari har.	19,9	14,8	16,4	15,8	15,5
Diğer Har.	76,4	73,0	69,5	68,8	68,3

Kaynak: MİNİBAŞ Türkel, Az Gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları Ve Türkiye, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayinevi, Yayın No:3542 İktisat Fakültesi Yayın No:528, İstanbul, 1989,s.s.96

Plan dönemi içerisinde en yüksek büyüme hızına 1966 yılında %12 ile ulaşılmış, en düşük büyüme hızı ise 1965 yılında %3,1 olarak gerçekleşmiştir. Ortalama büyüme hızı ise %6,6 olarak gerçekleşmiş ve beklenen büyüme rakamı olan %7'ye yaklaşmıştır. Sanayileşme hedefinde %12'3'lük büyüme oranına ulaşamamış büyüme oranı %10 civarında kalmıştır. Birinci planın ilginç sonuçlarından bir tanesi özel sektör sanayi yatırımlarında yıllık veya toplam olarak plan hedeflerinin aşılmış olmasıdır (Tokgöz, 2004:175,176).

1.3.8.İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968–1972)

1968 ve 1972 yıllarında yürürlükte kalacak olan plan Türk siyasal hayatının çalkantılı dönemlerine tanıklık etmiştir. Bu bakımdan planda öngörülen hedeflere ulaşma konusunda kesintiler olmuş, plan süresince sık bir şekilde hükümet değişiklikleri yaşanmıştır. Ayrıca plan 1971 askeri darbesinden de etkilenirken, Harrod Domar modeli üzerine kurulmuştur (Ardıç, Yılmaz, 2006:218).

İkinci planla birlikte tarım ve sanayi sektörlerinin dengeli büyümesi ilkesi terkedilmiş ve sanayileşme sektörünün ekonominin sürükleyici sektörü olması öngörülmüştür (Özgüç, 1985:41). Bu görüş kalkınma planlarının temelini oluştururken diğer sektörlerin üretim yapısını da ele aldığı doğru bir yaklaşım olduğu görülmektedir (Kepenek, 1983:1777). Sanayi sektörü içerisinde ise imalat sanayinin büyük ağırlığı vardır, bu plan imalat sanayisini geliştirerek ithal ikamesine gitmeyi öngörmektedir. Plan yatırımların dağılımında imalat sektörüne en büyük payı vermekle

kalmamış, imalat sanayinin dış rekabete karşı korunmasına yönelik tedbirlerinde alınması yolunda uygulamalar getirmiştir (Savaş, 1976:31,32). Tarım sektöründeki büyüme oranı % 4,1 oranında büyüyüp, yatırımlar % 11,4 oranında artacaktır (Hatiboğlu, 1981:77).

Planda kalkınma ve sanayileşme özdeş olarak kabul edilmiş sanayinin milli gelir içerisindeki payının artırılması ve sanayide bir yapı değişikliğinin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Birinci plana oranla ithal ikamesine daha çok vurgu yapılırken kamu kesiminin ara ve yatırım malları üretimine yönlendirilmesi, özel kesimin ise dayanıklı tüketim mallarının üretilmesine yönelmesi kararlaştırılmıştır. İthal ikameci sanayileşme gereği iç sanayi yüksek bir düzeyde korunurken diğer taraftan aşırı değerlendirilmiş bir kur politikası uygulanmıştır. Kambiyo rejimi katı kontroller ve düzenlemelere dayanırken sermaye hareketleri de büyük bir ölçüde sınırlanmıştır (Bukuş, 2003:58,59). Plan kendi kendine bir ekonomi kurmayı amaçlamış, bunun için geniş bir ithal ikamesini öngörmektedir. Ara malların ikamesi bu planda ön görülürken yatırım planlarının ikamesi ise üçüncü planda yapılması ele alınmıştır. Gümrük tarifeleri ve miktar kısıtlamaları ise ithal ikamesinin tamamlayıcısı olarak görülmüştür.

Plan süresince ise yapılan yatırımların fazla olmasına paralel en yüksek büyüme hızı sanayi sektöründe öngörülmektedir. Öngörülen rakam ise tablodan da görüleceği gibi % 11,1'dir. En düşük büyüme hızının % 4,2 ile tarım sektöründe oluşu ayrıca dikkat çekidir ve tercih edilen strateji açısından önem arz eder (Savaş, 1976:33,34).

Sonuç olarak bakıldığında, ikinci planda öngörülen ortalama genel büyüme hızına ulaşılmış ve büyüme oranı %7 olarak gerçekleşmiştir. Ancak sanayi sektörü için öngörülen büyüme hızına ulaşılamamıştır (Tokgöz, 2004:184). Birinci plana nazaran daha az bir karma ekonomi rejimi uygulanmış (Hiç, 1990:70), özel sektöre ağırlık verilmek istenmiştir. 1960 ve 1970 dönemi uzun soluklu düşünebilme yeteneğinin ve düşüncesinin yerleştiği, planlama hususunda uzman kadroların olduğu, pazar ekonomisinin yerleştiği bir dönem olmasına rağmen, bu gelişmeyi zamanın koşullarına uygulamakta zorluklar yaşanmıştır.

1.3.9 Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973–1977)

Türkiye 1970’li yıllara hem içerde hem dışarıda büyük siyasi çalkantılarla girmiştir. 12 Mart muhtırası (1971) ile yeni bir reform hükümeti kurulmuş, devletçilik yeniden ön plana çıkmış, madenlerin devletleştirilmesi, özel ve yabancı sermayenin ve dış ticaretin denetim altına alınması ile zorunlu toprak reformu gibi uygulamalar yapılmış ancak istenilen sonuçlar alınamamıştır. 1974 Kıbrıs barış harekatı sonucunda ABD’nin ve Batı dünyası ile yaşanan sorunlar ülkemizi olumsuz etkilemiştir. Ayrıca ekonomideki stagflasyon, 1973 petrol krizi ve fiyatların dört kat artışı ekonomiyi baskı altına almıştır (Süer, 1998:39,40).

İşte böyle bir ortamda 1973 ve 1977 yıllarını kapsayan üçüncü plan uygulamaya konulmuştur. Planın kalkınma stratejisi ikinci planla başlayan kendi kendine yeterli ekonomi modelinin devamıdır. Planın hedeflerine göre sanayi yatırımlarına öncelik verilirken, ithal ikamesinin ara mallardan yatırım mallarına doğru geliştirilmek hedeflenmiştir (Savaş, 1976:36). Plan başlangıçta 1973 ve 1977 perspektifini kapsayan bir planken, Avrupa ekonomik topluluğu ile olan ilişkilerimiz nedeniyle bir değişim yaşamış ve 22 yıllık bir sürecin başlangıcı olmuş bu sürecin birinci dilimi olarak düşünülmüştür (Köklü, 1973:154,155). Planda büyümenin kalkınma olmadığı, kalkınmanın bütün kurumları bünyesinde barındırması gerektiği ve ekonomik ve sosyal yapıyı sanayileşen toplum yapısına dönüştürmek gerekliliğine temas edilmiştir (Öztürk, Aslanoğlu, 1995:199).

Plan temel olarak ağır sanayiye öncelik veren bir politikayı hedeflemiş, özellikle sanayinin bileşimi konusunda hassasiyet gösterilmiştir. Yani tüketim malı, ara malı ve yatırım malları sanayilerinin ağırlıkları arasında ciddi bir ayırım yapılmıştır (Uludağ, Arıcan, 2003:98). Planın uzun dönem yaklaşımında ise, kamu kesiminin öncülüğü vurgulanırken, özel sektör daha çok özendirilecek ve nasıl sanayileşme sorusuna cevap aranacaktır (Yentürk,Kepenek, 1995:139).

1973—1977 yıllarını kapsayan planda milli gelirin yıllık artış hızının %7,9 yıllık üretim artışının sanayi kesiminde %11,5–12,5 olması hedeflenirken 1977 yılında

sanayinin GSMH içerisindeki payı 1972 yılında %27 olması düşünülmüştür. Tüketim mallarındaki yıllık artış %6,5–7,5 olarak öngörülürken, ara mallarında %14,0–15,0, yatırım mallarında ise %16,0–17,0 seviyelerinde olacaktır. Yatırımların yıllık artış oranı %21,7 iç tasarrufların oranı GSMH içinde 1977 yılında %25,2'ye yükselecektir. Mal ve hizmet ihracatında %9,2 gibi bir hedef belirlenirken dönem içerisinde 450 milyon dolarlık ithal ikamesi gerçekleştirilecektir (Hatiboğlu, 1999:78).

Üçüncü plan döneminde daha önceki planlara paralel olarak, yatırımların sektörel dağılımında yine imalat sanayi başı çekmektedir. %31,1'lik bir rakamla ilk durumda olan imalat sanayi yatırımlarını, %15,7 ile konut, %14,5 ile ulaştırma, %11,7 ile de tarım sektörü izlemektedir. Planların sanayi sektörüne öncelik vermesine paralel olarak tarım ve ulaştırma sektörünü geride bırakmaktadır. Tarım sektöründe %20,6, hizmetler sektöründe %46,6 oranında öngörülen büyüme hızı sanayi sektörüne gelindiğinde %70,8 rakamına dayanmaktadır. Sanayi sektörü içerisinde madencilik sektöründeki büyüme hızı %88,9, imalat sanayisindeki büyüme hızı %68,8, enerji sektöründe ise %87,4 olarak öngörülmektedir (Savaş, 1976:41).

Sektörel katma değerlerin büyüme hızlarının gerçekleşme oranları ise sanayi sektöründe %9,9, tarım sektöründe %3,3 hizmetler sektörü ise ortalama %7,9'dur. Sanayi sektörü içerisinde ise madencilik %16,0, imalat sanayi ise %8,8 oranında bir katma değer büyüme hızı yakalamıştır. Bu rakam hizmetler sektöründe ise %7,9 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 7 :GSMH'nin sektörel Katma Değerlerinin Büyüme Hızları (Sabit Fiyatlarla)

Sektörler	1973	1974	1975	1976	1977	Ortalama
Tarım	10,1	10,3	10,9	7,6	0,5	3,3
Sanayi	11,3	8,3	9,0	10,3	10,8	9,9
—Madencilik	4,8	21,4	11,8	7,0	37,9	16,0
—İmalat sanayi	12,8	6,9	8,1	10,0	7,1	8,8
—Enerji	9,1	11,8	17,1	18,4	22,6	15,7
Hizmetler	11,4	8,0	7,7	8,8	6,8	7,9

Kaynak:MİNİBAŞ Türkel, **Az Gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları Ve Türkiye**, Edebiyat Fakültesi Yayınevi, İstanbul Üniversitesi Yayın No:3542 İktisat Fakültesi Yayın No:528, İstanbul,1989,s.s.100

Plan döneminde sanayinin payı 1972 yılında 49,490,7 milyon TL. (1968 yılı üretici fiyatlarıyla) olarak gerçekleşirken, dönem sonunda 1977 yılında 172,919,6 olarak

gerçekleşmiştir.1972 yılında bu rakam %21,3'e tekabül ederken 1977 yılında %20,2'ye karşılık gelmektedir. 1972 ve 1977 yılları arasında genel ortalama ise %24,15 olarak gerçekleşmiştir (ŞANLI,1997:131).

1.3.10.1980 Dönüşümü Öncesinde Bir Değerlendirme

1980 dönüşümü öncesinde gelinen noktayı anlamlandırabilmek ve yaşanan gelişmeleri daha iyi kavrayabilmek amacıyla geniş tarih aralıklarıyla genel bir değerlendirme yapmak faydalı olacaktır. Bu değerlendirme konunun ana hatları ile birlikte temel yıllardaki dönüşümleri kapsayacak ve bu dönemlerin değerlendirilmesinden ibaret olacaktır.

1.3.10.1 1950 Öncesi Gelişmeler ve 1950'li Yıllar İçin Hazırlanan Dünya Bankası Raporu

Oldukça zayıf bir yapısı olan Türk sanayi batı karşısında çaresiz kalmış, özellikle 1913 yılındaki teşvik yasası ile gelişme hedeflenmiş, I.Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı nedeniyle yapılmak istenenler sınırlı bir düzeyde kalmıştır (Kaştan, 2003:491). Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından toplanan 1923 İzmir İktisat Kongresi sonrasında özel sektörden istenilen atılımın gerçekleşmemesiyle sermaye birikiminin sağlanamaması ve 1929 krizi sonucunda devlet özel sektöre önderlik yapmak amacı ile 1930 yılından itibaren, ekonomiye girmiş ve KİT'leri ve devletleştirme uygulamalarıyla ekonomiye hakim bir duruma gelmiştir (<http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/hakan.doc>).

1940'lı yıllara gelindiğinde ise devletçi ve korumacı politikalar terkedilmiş yeniden liberal anlayış ekonomik hayata egemen olmuştur. Dönem içerisinde hazırlanan biri 1946 biri 1947 yıllarında olmak üzere iki plan vardır. İvedili kalkınma planı devletçilik etkisi ile sanayileşmeye kalınan yerden devam etme isteğini barındırırken, planda temel hedef sanayileşme olmuştur. Ancak Vaner planı daha farklıdır, özellikle dış dünyaya ulaşılabilme umuduyla daha çok tarımı ön planda tutan ve özel girişime

öncelik veren fakat istediği amaca ulaşamamış olan bir plandır. Bu planda devletçi sanayileşme zihniyetini ikinci plana itilmiştir (Boratav, 2000:321).

1950’li yıllar ise bir bakıma Türkiye ekonomisinin dinamiğini oluşturan ileri kapitalist ülkelere eklemleniş dönemidir. Bu açıdan 1950 seçimlerinden sonra dünya bankası uzmanlarının hazırladıkları rapor dönemin yaklaşımını daha iyi değerlendirmek adına önemlidir. Bu rapora göre (Başkaya, 2004:138,139);

- Türkiye’de gelir düzeyinin düşüklüğü yatırımlara ayrılacak kaynakları büyük ölçüde sınırlamaktadır. Özel birikim yeterli değildir ve gelir düzeyi artmadıkça da düşük kalacaktır.
- Endüstriyel gelişime verilen ağırlık tarım aleyhine oldukça yüksek düzeyde olmuştur. Tarım öne çıkmalıdır çünkü tarımda verimlilik artırılmadıkça, sanayi için kaynak sağlanamayacaktır.
- Türkiye’de yatırımların düzenli bir dağılımı için gerekli olan bir mekanizma mevcut değildir.
- Hükümetin yürüttüğü maliye ve para politikası, emlakçılığı, ithalatçılığı karlı hale getirmiştir.
- Eğitim ise sanayinin gereksinimlerine cevap verememektedir. Eğitimin her alanında uzmanlaşma ihmal edilmiştir.

Tespitlere baktığımızda özellikle eğitim alanındaki saptamalar, dikkat çekicidir. Tarıma verilmesi gereken önemin altının çizilmesi olumlu iken öncelik verilmesi ve sanayinin arka planda kalmasının telkin edilmesinin ülkenin tarihi hedefleri ile uyduğu söylenemez. Genel anlamda ise 1950’li yıllarda ülkemizin politik ve siyasi anlamda bir dönüşümü görülmektedir. Bu dönemde ithal ikamesi ön plandadır. 1950’li yıllarının başlarında ortaya çıkıp 1960’ların sonuna kadar devam eden ithal ikamesi politikasının iki temel nedeni vardır. Bunlardan bir tanesi 1953 yılından sonra ortaya çıkan ödemeler dengesi açıkları, diğeri de dış yardım bulmanın giderek zorlaşmasıdır. Planlı dönemde ise esas neden planlı bir iktisadi kalkınma ve sanayileşme olmasıdır (Serin, 1981:218).

1.3.10.2.1930 ve 1960 Yılları Arasında Sanayileşmeyi Zorlaştıran Nedenler

1960'lı yıllara gelene kadar sanayileşme uğrunda verilen mücadelelere karşın bu süreci zorlaştıran nedenler mevcuttur. Bu nedenler şöyle sıralanabilir (Cillov, 1972:272,278);

Sermaye azlığı: Bir sanayinin kurulabilmesi için gerekli olan tasarruf, özellikle özel sektörde yeterli miktarda değildir.

Kredi teşkilatındaki problemler: Sermayenin azlığı ülkede para piyasası, yani uzun vadeli kredi verecek kuruluşların kurulamamasına sebep olmuştur. Sümerbank ve Etibank bazı uygulamalar yapmışsa da bu krediler 1951 Sınai Ve Kalkınma Bankası ile gelişmiştir.

Teşebbüs ruhunun zayıflığı: Bu dönemde teşebbüs ruhu teknik bilgi ve tecrübeli eleman eksikliği vardır.

Gelirlerin azlığı: Halkın gelirlerinin düşüklüğü alım gücünü zayıflatmış dolayısıyla sanayi ürünleri piyasası oluşmamıştır.

İş randımanının düşüklüğü: Sanayide çalışanların ücretlerindeki düşüklük, işçilerin randımanındaki düşüklük, işçilerin ek gelir için toprakta çalışmaları, işçilerin uzun süre aynı işte kalmamaları performans problemi ortaya çıkarmaktadır.

Nakliyat maliyetinin yüksekliği: Ülkemizdeki ulaşım ağının yeterli olmayışı ve sigorta masraflarının yüksekliği maliyet artışına neden olması.

Enerji pahalılığı: Türkiye'de sanayinin en önemli kaynağı taş kömürünün maliyet yüksekliği sanayi sektöründeki fiyatları artırmıştır. Diğer enerji kaynakları linyit ve petrolde ise durum daha farklıdır. Özellikle petrolün büyük kısmının dışarıdan getirilişi döviz kaybına sebebiyet vermektedir.

1.3.10.3 1960 Yılı Başında Türkiye'deki Genel Görünüm

1932–1960 döneminde, ülke sanayisinin temelini oluşturacak yatırımların gerçekleştirilmesi için karma ekonomi sistemi benimsenmiştir. Ve o günkü dünyada da kabul edilen sanayi planları yaklaşımına adım atılmıştır (<http://www.dpt.gov.tr/must/tarihce.asp>). Bu çerçevede ülkemiz sanayileşmesinin 1960 sonrası gelişmeleri kalkınma planları çerçevesinde incelenir. Nedeni ise sanayileşme politikalarıdır. 1980'li yıllara kadar kalkınma planlarının ortak özellikleri sanayileşmeye tanıdıkları önceliklerdir. Sanayileşmeye tanınan öncelik ekonomik gelişmede sanayinin diğer sektörlerle oranla daha fazla önemsendiğinin ve sanayinin diğer sektörlerle oranla farklı olduğunu ve gelişmenin de ancak bu yolla gerçekleşebileceğini temel alan bir düşünce yapısının sonucudur. Planlı dönemde sanayileşme gelişmenin eksenini oluşturmuştur (Kepenek, 1983:1777,1778).

Bu aşamada dönem içerisindeki politikaların ve sanayileşme hedefinin başarısı için gerekli olan altyapının ne derece var olduğunu anlayabilmek ve bu dönemdeki planların gidişatı ve uygulamada yaşanan aksaklıklar ile planların başarısının daha iyi değerlendirilmesi hususunda yardımcı olacak olan aşağıdaki bazı ek bilgilere ve göstergelere de değinmek faydalı olacaktır. Buna göre 1960 yılına gelindiğinde Türkiye'de bazı temel göstergeler şöyledir (Ülken, 1980:392,393);

- Türkiye'de okuma yaşındaki nüfusun %60'ı okuma yazma bilmemektedir.
- Köylerin %53'ü, belediyelerin %55'i içme suyundan yoksun haldedirler.
- Nüfusun %69'u elektrikten istifade edememektedir.
- Nüfus %3 gibi yüksek bir hızla artmakta iken nüfusun %2,5'i veremlidir.
- 4000 kişiye bir doktor düşerken,1 hemşireye 111 adet yatak düşmektedir.
- Bir ilkokul öğretmenine 60 öğrenci tarım teknisyenlerine 25–30 köy düşmektedir.
- Şehir meskenlerinin %30'u oturulamayacak bir durumdadır. Gecekondularda yaşayan insan sayısı ise 1,2 milyon civarındadır.
- Gelir dağılımı oldukça adaletsiz bir durumdadır, tarım kesiminde çalışanların %90 gibi bir oranı tarım gelirlerinin %48'ini alırken, geriye kalan %10'luk bir

kısım ise gelirin %52'sini almaktadır. Bu rakamlar işçi ve memurların aralarındaki adaletsizlikten çok daha eşitsiz bir dağılımdır.

Öte yandan 1950–1960 döneminde sermaye, teşebbüs ve rant gelirleri sahiplerinin gelir paylaşımındaki paylarının yükselmiş olduğu da söylenebilir. Bu verilerden de anlaşılabileceği gibi Türkiye'nin ne kadar sancılı bir süreç yaşadığı açıktır. Bu durum uygulamaya konulan planlama isteğine de nedensellik bağlamında ı ışık tutarken özellikle üçüncü planlama döneminde kalkınma üzerine yapılan yeni tanımlamanın da isabeti ve anlamlılığı ortaya çıkmaktadır. Öyle ki Türkiye'nin yukarıdaki veriler ışığında sadece GSMH artışı değil çok yönlü bir göstergeye ülkenin durumunu görebilme açısından ve uygun modellerin tercih dilmesi açısından ihtiyacı olduğu açıktır.

1.3.10.4 1970'li Yılların Sonunda Sanayi Sektörünün Sorunları

1980 dönüşümü öncesi olması nedeniyle bu sorunların saptanması önem taşımaktadır. Bakıldığında bu dönemde ve genel itibarıyla sanayimizin sorunlarını ekonomimizin sorunlarından soyutlamak ve ayırmak mümkün değildir. Ekonomimizin ve sanayimizin sorunları iç içedir. 1979 yılı başındaki tespitlere göre sanayimizin sorunların başında enflasyon gelmektedir. Genel ekonominin de sorunu olan enflasyon sanayinin de önemli sorunlarından biridir. Hızlı enflasyon yatırım projelerinin fizibilite raporlarının maliyet analizlerini etkilemekte, yatırıma devam etmek, gerekli kaynağın sağlanması, yatırımın zamanlaması ve fiyat konusunda yatırımcıları zor durumda bırakmaktadır.

Döviz darboğazı da diğer önemli bir sorundur. Yaşanan döviz darboğazları sanayi tesislerinin düşük kapasite ile çalışmasına sebep olur. Bu durum ülkemizde sosyal ve ekonomik kayıplara, verimliliğin düşmesine, ödemeler bilançosu açıklarına neden olmuştur. Döviz yetersizliği hammadde ve yatırım malzemesinin eksikliği nedeniyle kapasiteler daraltılmıştır.

Bu sorunları alt yapı yetersizliği takip etmektedir. Yatırımların yapılabilmesi ve ihracat konusunda gerekli altyapının olmayışı önemli bir sorun olmuştur. Bu durum sanayicilerin rekabet gücünü olumsuz yönde etkilerken sanayicilerimiz, elektrik enerjisinden, ulaşım ve haberleşme imkanlarından yararlanamamıştır. Ayrıca limanlarımızın kapasitesi ihracat yapmaya uygun değildir.

Finansman güçlüğü nedeniyle sanayici ihtiyaç duyduğu krediyi elverişli şartlarda bulamazken bilgi ve tecrübenin yeterli düzeyde olmayışı ve sanayimizin yeterli düzeyde kalifiye elemanı bulunmayışı yeni kurulacak olan sanayi tesisleri için büyük bir sorun olmuştur. İşçi-işveren ilişkileri iyi bir düzeyde olmadığı gibi grevler ve iş bırakmalar, sosyal ve ekonomik kayıplara neden olmuştur. Fiyat tespit ve kontrolü ile bürokratik engeller sonucunda devletin ihracatçı sanayiciye yardımcı olması beklenirken, bürokrasi ekonominin hızlı gelişimine ayak uyduramamıştır. Hammadde temininde yaşanan zorluklar nedeniyle ise ihtiyaç duyulan hammaddeye istenildiği an istenildiği miktarda ulaşılamamıştır. Dönemin en önemli sorunlarından olan istikrar ve güven ortamından sanayi olumsuz etkilenmiş, yeni yatırımlara girişilmesi, yeni pazarların aranması ve bağlantıların yapılması zorlaşmıştır (ASO, 1979:5,13). Bu dönemde dünyada Keynesyen politikalar terk edilerek parasalcı/monetarist yaklaşımlar piyasalarda egemenliğini kurmuştur (Turhan, 1999:84).

Sonuç itibarıyla Türkiye’de 1970’li yılların siyasi ve iktisadi yapısında 3 temel özellik dikkat çeker. Bunlar istikrardan yoksun koalisyon hükümetleri, ülkeye giren işçi dövizleri ve enerji krizi (Yenal, 2003:93). 1970’e doğru ithal girdileri sağlayamayan sanayinin büyüme hızında düşme yaşanırken, 1977 yılında yaşanan döviz darboğazı sanayinin büyüme hızında büyük düşüşlere sebep olmuştur. Hızlanma ve düşüşler, sanayi üretiminin girdi bakımından, yatırımlarında sermaye malları yönünden dış bağımlılığından kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak sanayinin döviz gereksinimini karşılayabildiğinde büyüebildiğini karşılayamadığında ise büyüemediği söylenebilir (Sönmez, 2003:111).

1.3.10.5 1980 Öncesi Hazırlanan Kalkınma Planlarının Karşılaştırılması

Planlama uygulamasına rağmen planların kendi içlerinde belirli farklılıkları vardır. Bu bağlamda, birinci Planda (1963–1967), önceki dönemlerde var olan tarıma verilen önceliğin aksine tarım ile sanayi sektörü arasında dengeli bir gelişmenin sağlanması, kırsal kesimde yaratılacak istihdam fırsatları ile kente olan göçün kontrolü ve sanayileşmede ithal ikamesi stratejisinin devamı amaçlanmıştır (<http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/temela.pdf>). İkinci planda ise tarım ve sanayi sektörlerinin dengeli büyümesi ilkesi terkedilmiş ve sanayileşme sektörünün sürükleyici olması öngörülmüştür (Özgüç, 1985:41). Üçüncü plandaki ekonomik yapının değiştirilme arzusu ve sanayinin yeniden tanımlanması ise diğer planlardan olan farkı olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca büyüme hızı kavramının yerine kalkınma hızı kavramını getirmiş olması da diğer farkıdır (İlkin, 1988:289,292). Planda büyümenin kalkınma anlamına gelmediği ve kalkınmanın bütün kurumları bünyesinde barındırması gerektiği, ekonomik ve sosyal yapıyı sanayileşen toplum yapısına dönüştürmek gerekliliğine temas edilmiştir (Öztürk, Aslanoğlu, 1995:199).

İlk üç plan Planın ortak özellikleri olarak ise şunlar sayılabilir

(Ardıç, Yılmaz, 2006:217);

- Makro nitelikte planlardır,
- Kamu kesimi için emredici nitelikte iken, özel sektör için yol göstericidirler,
- Kamu kesiminin faaliyetlerini doğrudan doğruya planlarken, özel sektörü ise dolaylı olarak planlamaktadırlar,
- Kısa, orta ve uzun vadeli planlama olarak amaçlanmışlardır,
- Hem nitel hem de nicel verilere yer verilmiştir,
- İthal ikameci politikalara yer verilmiştir,
- " Kalkınma eşittir sanayileşme" ilkesi kabul edilmiştir,
- J.Tinbergen tarafından hazırlanan Harrod- Domar modeli kullanılmıştır,
- Milli geliri hızlı bir şekilde artırmak hedef olarak belirlenmiştir.

Planlama döneminde sanayileşme rakamlarına baktığımızda, birinci plan döneminde sanayide %12,3'lük bir hedef öngörülürken sanayileşme rakamlarına

baktığımızda gerçekleşen rakam ise %9,7 olmuştur. İkinci planda ise hedeflenen oran %12,0 iken gerçekleşen rakam %7,6 olmuştur. Üçüncü planda ise %11,4 olan hedefin gerçekleşme oranı, %9,9 olmuştur (Şanlı, 1997:135).

Sabit sermaye yatırımları dikkate alındığında kamu kesimi yatırımları ilk üç plan döneminde de gerek hedef gerekse gerçekleşme yönüyle ilk sıradadır. En büyük yatırım kamu kesimi adına üçüncü plan döneminde gerçekleşirken, özel sektör yatırımlarında da yine üçüncü plan döneminde en yüksek düzeyine ulaşılmıştır. Dış kaynakların finansmandaki önemi birinci planda ağırlıkta iken yerli kaynakların ağırlığı ise üçüncü plan döneminde ortaya çıkmıştır. Yatırımların gerçekleşme oranında ise ikinci plan dönemi en başarılı dönem olarak öne çıkmıştır. Sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımlarında ise, sanayi sektörünün ilk iki plan döneminde planlananın üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. Üçüncü planda % 45,9 olan hedefin gerçekleşme oranı % 39,3'tür. Enerji sektöründe de ikinci planda öngörülenden yüksek bir yatırım oranına ulaşılmıştır. Madencilik sektöründe ise birinci planda planlanandan daha yüksek bir orana ulaşılırken ikinci ve üçüncü plan dönemlerinde planlanan rakamın altında bir oran gerçekleşmiştir. Yatırımların planlanandan daha düşük oranlarda gerçekleşmesinin nedeni ise, iç tasarruf oranlarının yetersiz oluşu ve gerekli düzeyde arttırılamaması ile tasarrufların sermaye piyasalarından tam olarak çekilememesidir (Öçal, 2006:99,101).

1.3.11 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979–1983)

1979 ve 1983 yılları arasındaki dönemi kapsayan dördüncü beş yıllık kalkınma planı da diğer planlar gibi ekonomide bir yapı değişikliğini amaçlamıştır. Planın hazırlık çalışmalarının uzun bir süre alması ve plan taslağının iki hükümet tarafından değiştirilmesi gibi sebeplerle 1978 yılı geçiş dönemi olarak algılanmış, plan 1979 yılına kaydırılmıştır. Bu plan dönemine büyüme hızındaki düşme, ödemeler dengesindeki açıklar, işsizlik, enerji bunalımı, hızlı enflasyon gibi sorunlarla giren ülkemiz ekonominin bu darboğazdan kurulması hedeflenmiştir (Minibaş, 1989:104).

Plan ekonomik gelişmenin dinamik bir istikrar içerisinde hızlandırılmasını, ileri bir sanayileşme düzeyine ulaşılmasını, ulusal ekonominin kendi kendine yeterliliğinin

yükseltilmesini, çağdaş teknolojiler ile ülke koşulları ve gereksinimlerine uygun teknoloji transferinin gerçekleşmesini, ödemeler gücünün yükseltilmesini, kaynakların artırılıp verimli bir şekilde değerlendirilmesini, ulusal kaynaklardan yararlanıp enerji darboğazının aşılmasını, ekonominin altyapı eksikliklerinin giderilmesini, sanayileşmenin hızını, ara malları ve yatırım malları üretimini ve dış satım gücünü artırmayı, tarımsal ilerleme ve hızlı bir sanayileşmeyle sağlıklı bir kentleşmeyi tüm yurda yaymayı, hedeflemiştir (İlkin, 1983:295,296).

Plan kamu sektörüne ve kooperatifçiliğe önem veren ve kamu girişimciliğini öne çıkaran bir plan olarak hazırlanmış en öne sanayiye almıştır. Ancak 1980’li yılların ortasında uygulanmadan kaldırılmıştır (Soyak, 2004,135). Harrod Domar modeli temelinde hazırlanan planda (Ardıç, Yılmaz, 2006:220), en yüksek sabit sermaye yatırımı aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi imalat sanayi sektöründe gerçekleşmiştir.

Tablo 8 :Sektörel Sabit Sermaye Yatırımlarının Dağılımı(Kamu-Özel Arasında)
(Gerçekleşen) 1983 Fiyatlarıyla Milyar TL

Sektörler	Kamu	Özel	Toplam	Yüzde pay (%)
Tarım	543,3	516	1059,3	10,00
Madencilik	535,2	31,2	566,4	5,35
İmalat	1489,8	1255,0	2714,8	25,62
Enerji	1585,5	30,2	1615,7	15,25
Diğer Sektörler	2074,8	2534,4	4639,6	43,78
Toplam	6228,6	4366,8	10595,8	100,00

Kaynak:Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985–1989), **T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı**, Yayın No:2174, Ankara 1984, s.s.10.

Sektörler itibariyle üretimin yıllık yüzde değişimi tarımda %2,2, sanayide %4,9 olarak gerçekleşirken sanayi alt sektörlerinden sadece madencilik negatif (-) değer almıştır. İmalat sanayi ve madencilikteki değişimler ise pozitifdir. Ancak 1970–1979 döneminde yılda ortalama %8,4’lük bir artış gösteren toplam imalat sanayi yatırımları 1978 yılından itibaren gerilemiştir. 1980 ve 1984 döneminde reel olarak %9,2’lik yıllık

gerileme yaşanırken 1980 ve 1988 döneminde ise %6,1’lik düşüşler yaşanmıştır (Boratav, Türkcan, 1994: 24).

Tablo 9 : Sektörler İtibariyle Üretimde Gelişmeler 1983 Fiyatlarıyla, (Milyon TL.)

Sektörler	1978 Gerçekleşme	Yüzde	1983 Gerçekleşme	Yüzde	Plan Dönemi Yıllık yüzde değişme
Tarım	2.975.074	27.84	3.318.613	25,33	2,2
Sanayi	7.709.731	72.16	9.772.456	74.65	4,9
A) Madencilik	476.542	4.46	410.083	3.13	-2,9
B) İmalat	6,891.679	64.50	8.928.273	68.20	5,3
C) Enerji,Gaz- Su	341.510	3.20	434.100	3.32	4,9

Kaynak: Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), **T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı**, Yayın No:2174, Ankara 1984, s.s.4.

Dördüncü plan döneminde tüm iyi niyetli çalışmalara karşın istenilen sonuçlar elde edilemediği gibi, ülke insanı yoksullaşmıştır. Büyüme oldukça düşük seviyelerde seyretmiş 1979 ve 1980 yıllarında (-) negatif değer almıştır. Özellikle bir geçiş dönemi olarak nitelendirilebilecek olan 1978, 1979 ve 1980 yılları arasında iki kez eksi değer alan büyüme hızının ortalaması ise %0,45 gibi bir değerde kalmıştır. 1980 yılından sonra ise 1981, 1982, 1983 yıllarında ise ortalama %3,96’lık bir büyüme rakamına ulaşılmıştır (Tokgöz, 2004:199,201).

1.3.12 24 Ocak 1980 Kararları ve Sanayinin Sorunları

Türkiye Cumhuriyeti’nin 1960 yıllarında başlayan kalkınma planları yoluyla sanayileşme çabaları 1980’li yıllara değin istenilen düzeyde bir başarıya ulaşamamıştır. Buna karşın planlama deneyiminin uzun dönemdeki en önemli katkısı, iktisadi yönetimin alt yapısını kurmak olmuştur (Yenal, 2003:88). İstenilen sonuçların alınamamasının nedenlerinin başında ise, Türkiye’nin kendi kaynakları ile sanayileşmesinin finansmanını yapamamasıdır. Bunun tek nedeni sadece kaynakların yetersizliği değil, aynı zamanda kaynakların harekete geçirilememesi ve üretken sektörlerde kullanılmayarak israf edilmesidir (Şahin, 2002:149). Bu dönemde yaşanan

döviz darboğazı ekonomiyi olumsuz bir şekilde etkilerken bilinçsizce uygulanan ithal ikameci sanayi politikası bu durumun sebebi olmuştur (Karluk, 1999:234,235).

1970'lerin son dönemlerinde ortaya çıkan toplumsal ve siyasi bunalım sonucunda, hızla yükselen enflasyon ve döviz sıkıntısı, Türkiye ekonomisinde, 24 Ocak İstikrar Tedbirlerinin alınmasını zorunlu kılmıştır. 1980 dönüşümü sonrasında, Türkiye'nin pek çok politikasını etkileyecek gelişmeler ortaya çıkarken, dönemin değişim ve dönüşümü ise 24 Ocak 1980 kararları ile belgelenmiştir. Bu yeni tedbirlerle birlikte kısa dönemde ekonomide istikrarının sağlanması, uzun dönemde ekonominin yeniden yapılandırılması amaçlanmıştır. Bu kararlarla piyasa ekonomisine geçilmesi hedeflenirken, fiyatların ve döviz kurunun serbest bir şekilde belirlenmesi öngörülmüş, ithal ikameci sanayileşme stratejisinin yerine ihracata dayalı sanayileşme politikası uygulamaya konmuştur (Güçlü, Bilen, 1995:163).

Bu çerçevede bakıldığında 24 ocak kararlarının iki pragmatik yönü vardır. Birincisi yoklar ülkesi halinde olan ülkenin karşılaştığı sorunları azaltmaktır. İkinci pragmatik yönü ise IMF, OECD, OPEC gibi uluslararası mali kuruluşların baskılarını hafifletmek ve finansman konusunda desteklerini almaktır (Hatiboğlu, 1999:18).

Sonuç olarak sıkıntılı ekonomik manzaraya çare bulmak amacıyla uluslararası mali kuruluşlar ile temasa geçilmiş ve 24 Ocak olarak bilinen kararlarla, enflasyonu yavaşlatmak, fiyat istikrarını sağlamak ve enflasyonun devlet sektöründen kaynaklanan etkilerini azaltmak, üretimi artırmak amacıyla, döviz, enerji ve ona bağlı ve bağlı olmayan öteki girdilerin hammaddesini artırmak, ekonominin döviz kazanma gücünü harekete geçirerek, ihracatı teşvik etmek, zorunlu ithalat haricinde döviz harcamalarını minimum seviyede tutmak, serbest girişimi destekleyerek kısıtlıkları azaltmak, arz ve talep dengesini sağlamak, piyasa mekanizmasını işler hale getirmek, yeni tasarruf, faiz, kambiyo, politikaları uygulamak hedeflenmiştir (Kılıçbay, 1991:164).

Bu kararlar önceki yaklaşımlardan çok farklı bir dönemin başladığının ilk işaretleri olarak algılanabilecektir. Çünkü 1980 öncesi temel strateji olarak benimsenen ithal ikamesi yaklaşımı 1980 sonrası terk edilerek yerini ihracatı teşvik ve dış rekabete

açık bir sanayileşme uygulamasına bırakmaktadır (Uludağ, Arıcan, 2003:101). İhracata yönelik sanayileşme stratejisi önerilmesiyle, tekstil, gıda, cam sanayileriyle demir çelik ve otomotiv sektörlerinin emek yoğun bölümlerinde uzmanlaşma tavsiye edilmiştir (Sönmez, 2003:129). Bu kararlarla birlikte KİT'lerin ilerleyen dönemlerde özel sektöre devredilmesi ile dışa açılma ve uzun dönemde kapitalist dünya ile bütünleşme alınan önlem niteliğindeki kararları diğer bir hedefidir (Boratav, Türkcan, 1994:18). Türkiye ve dünya için bir kırılma noktasını işaret eden bu dönemde ülkemizde sanayinin sorunları özel ve kamu sektörü açısından aşağıdaki gibidir (Kılıçbay, 1991:408) ;

Kamu sektörü:

- Kamu sanayi kuruluş yerleri açısından ekonomik değildir,
- Ölçekleri ve teknolojileri çağdaş düzeyde değildir,
- Verimlilik ve karlılık ölçüleri gerekli şekilde ele alınmamıştır,
- Organizasyon ve yönetim yapılarında ciddi problemler vardır,
- Kararlarda ekonomik kriterlerin dışında faktörler mevcuttur,

Özel sektör:

- Pek çok özel sanayi düşük döviz kuru, düşük faiz oranlarıyla suni bir şekilde beslenmiştir,
- İç talebe yönelik olarak, ithal ikamesine dayalı bir sanayileşme yoluna gidilmiştir,
- Verimlilik sınırlı ve yerli sanayide ara ve yatırım malları alışverişi bağlantıları düşüktür,
- Organizasyon, yönetim ve işletmecilik yeterli düzeyde değildir,

1.3.13 1980 Ekonomik İstikrar Programı, Sanayileşmeye İlişkin Politikalar

Sanayi sektörünün uzun dönemdeki büyüme oranı 1960 ve 1970'li yılları dikkate aldığımızda oldukça dikkat çekicidir. 1963 ve 1977 dönemleri arasında sanayi sektörünün katma değeri % 9,8 düzeyinde bir büyüme göstermiş. 1980'li yıllara gelindiğinde ise yurt içi ve yurt dışı faktörlere bağlı olarak ekonomik gelişme duraklamıştır (Dpt, 1990:17,18). Bu sebeple 1980'li yıllara girildiğinde sanayide ara ve

yatırım mallarının daha hızlı büyümesi hedeflenirken sanayide yapısal değişim ve dönüşüm gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir (Yentürk, Kepenek, 1995:140). Bu çerçevede 1980 istikrar tedbirleri içerisinde sanayiye yönelik alınan kararlar ve belirlenen hedefler, piyasa ekonomisinin etkinliğini artırmak ve ihracatın özendirilmesi ve ithalatın serbestleştirilmesine yönelik politikalar olmak üzere iki temel başlık altında ele alınmıştır.

1.3.13.1 Piyasa Ekonomisinin Etkiliğini Artırmak

Sanayileşmede önceki dönemde oldukça etkin olan plan aracı yerini, arz talep koşullarına, fiyat mekanizmasına, rekabete ve dışa açık bir şekilde işleyişin egemen ve yönlendirici olduğu bir sisteme bırakmıştır. Bu açıdan bakıldığında bu dönem Cumhuriyetin kuruluş yıllarında ve 1950–1960 yılları arasında olduğu gibi özel sektörün öncülüğünü kabul etmiştir. Kamu kesiminin imalat sanayideki payının azaltılması devletin alt yapı ve enerji, ulaşım, sulama gibi alanlara yatırım yapması düşünülmüş büyük çaptaki kamu projeleri kısıtlanmış, kamu kurumlarına sanayi yatırımlarında getirilen kolaylıklar ve ayrıcalıklar giderilmeye çalışılmıştır. Yine bu dönemde KİT’ lerin özelleştirilmesine büyük önem ve öncelik verilmiştir.

1.3.13.2 İhracatın Özendirilmesi ve İthalatın Serbestleştirilmesine Yönelik Sanayileşme Politikası

Bu dönem içerisinde ihracat çeşitli parasal tedbirlerle özendirilmiş, ithalatta ise aşamalı bir liberasyona gidilmiştir. 1980 yılında yapılan devalüasyon ile birlikte 1981 yılından itibaren günlük kur ayarlamalarını ön gören dalgalı kur politikaları tercih edilmiştir. Ayrıca ihracata yönelik yatırım ve üretimler çeşitli, kredi, gümrük ve vergi politikaları ile teşvik edilmiştir. Bürokratik işlemlerdeki düzenlemelerle de ihracat teşvik edilirken, kotaların kaldırılması ile oluşan liberalleşme ithalatı artırmıştır (Tecer, 2005:21,22).

Bu dönemde yaşananlara bir tedbir olarak alınan istikrar ve yapısal uyum programı Dünya Bankası ve IMF'in tavsiyeleriyle oluşturulmuş böylece Türkiye ekonomisine dışa açılma ve dünya pazarları için üretme kriteri getirilmiştir. Bunun içinde ekonomi daha düşük bir ücret ve istihdam düzeyinde dengeye getirilmiştir. Özelleştirme, ve yabancı sermayenin teşviki söz konusu programın temel unsurları arasında yer alırken, programın nihai hedefi, ekonominin serbest piyasa ve iş bölümü koşullarında dışarıya açılma ve dünya ekonomisi ile bütünleşmedir (Eser, 1995:21,22).

Bu dönemde ayrıca Aralık 1983 ve Ocak 1984 kararları alınmıştır. Bu kararlarının amaç ve kapsamı şöyledir (Kılıçbay, 1991:175) ;

- Serbest girişimin gücünden yararlanmak,
- Ekonomideki devlet müdahalesinin ve bürokratik engellerin azaltılması,
- Özel sektörün ekonomik faaliyet alanının geniş tutulması,
- Piyasa ekonomisinin kendi kurallarına göre en iyi biçimde işletilmesidir.

Ancak bu kararların yanı sıra, KİT'lerin faaliyet alanları ile ilgili açık bir şema çizilmemiş, hükümet programında iktisadi devletçiliğin nasıl ele alındığı konusunda bilgi verilmemiştir. Lakin bu kararlarda yeni dönem iktisat politikası ve felsefesi ile uyum içindedir ve Türkiye bütün yönleriyle bir dönüşüm yaşamaktadır.

1.3.14 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985–1989)

1985 yılında uygulamaya konulan plan Türk planlama tarihinde aynı iktidar tarafından kesintisiz olarak uygulanan tek plandır. Plan 24 Ocak kararları ve serbest piyasa ekonomisi şartlarına uygun olarak hazırlanmış ve plan hedefleri 24 Ocak kararlarının tekrarı niteliğini de taşımaktadır (Ardıç,Yılmaz, 2006:222). plan dahilinde GSYİH' nın piyasa fiyatlarıyla yıllık ortalama %6,3 oranında artacağı, sanayi sektörünün yıllık katma değer artışının %7,5 olacağı, sanayi sektörünün GSYİH' da ki payı 1989 yılına gelindiğinde %33.7'ye yükseleceği öngörülmüştür. Bunun yanı sıra sanayi sektörü üretiminin piyasa fiyatlarıyla %7,5, oranında olması öngörülmüştür. Sanayi sektörünün toplam üretimdeki payı ise 1989 yılında %50'ye yükselecek sabit sermaye yatırımları ise yılda ortalama % 8,5 oranında artacaktır Özel sabit sermaye

yatırımları artış hızı ise %10,9, kamu sabit sermaye yatırımları artış hızı da %6,8 civarında olacaktır. 1984 yılında sabit sermaye yatırımları içinde özel kesimin payı 1989 yılında %44,5 seviyesine yükselmektedir.

Toplam sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımında imalat sanayi %20,92, enerji % 14,89 oranında pay alarak ön sırada yer almaktadır. Planın imalat sanayisine yönelik hedeflerinde ise, toplam üretimin yılda ortalama %7,3 oranında artacağı, tüketim mallarının payı bu üretim içinde %44'e düşecek, ara mallarının %40, yatırım mallarının payı ise %15 olacağı, imalat sanayi toplam ihracatının ise yılda ortalama %11 seviyesinde artacağı, ve plan döneminde sanayi mamulleri ithalat oranının ise ortalama % 8,2 artacağı öngörülmüştür (DPT, 1984:5,67).

Buna karşın bu hedeflerin gerçekleşme oranı aşağıda görülmektedir. Değerler dikkate alındığında gerçekleşme oranları çok düşük bir düzeyde ve hedeflerin uzağında kaldığı görülmektedir.

Tablo 10 : Sektörel Sabit Sermaye Yatırımları(Gerçekleşen) (1988 Yılı Fiyatlarıyla, Milyar TL)

Sektörler	Kamu	Yüzde Dağılım	Özel	Yüzde Dağılım	Toplam	Yüzde Dağılım
Tarım	4866,94	7.85	3620.21	8.56	8516.15	7,24
Madencilik	3611,63	6.13	755.18	1.36	4506,79	3,88
İmalat	5629,79	9.05	14941.98	26,99	20571.77	17,50
Enerji	15038.23	24.17	683,51	1,23	15721,74	13.37
Diğer	33080,44	52,8	35353,7	61,86	68265,16	58,01

Kaynak: Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), **T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı**, Yayın No:1974, Ankara 1989, s.s.12.

Beşinci plan döneminde temel sektörlerin üretimlerinde gerçekleşen üretim artış oranlarına baktığımızda tarım sektörünün %33 oranında bir büyüme yakalayarak 1984 yılında 22,333,657 Milyon TL.ye ulaştığı, aynı dönem içerisinde sanayi sektörü %6,4 oranında bir gelişme sağlayarak, 1984 yılında 67,896,684 Milyon TL.ye yükselmiştir.

Tablo 11 : Sektörler İtibariyle Üretimde gelişmeler, 1988 Fiyatlarıyla, (Milyon TL) .

Sektörler	1984 Gerçekleşme	Yüzde	1989 Tahmin	Yüzde	Plan Dönemi Yıllık yüzde değişme
Tarım	22.333.657	24,8	26,277,435	22,1	33
Sanayi	67.896.684	75,2	92,697,186	77,9	6,4
A) Madencilik	2.500.544	2,8	3 ,653,740	3,1	7,9
B) İmalat	2,647,457	69,4	84,416,146	71,0	6,1
C) Enerji, Gaz - Su	2.750.683	3,0	4,627,300	3,9	11,0

Kaynak: Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) , **T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı**, Yayın No:1974, Ankara 1989, s.s.41.

Sonuç itibariyle 1980 dönüşümünün hemen ertesinde gerçekleşen plan döneminde sanayi sektöründe yatırım malları üretiminde düşüş yaşanmış ve sanayi sektörü istikrarlı bir büyüme yakalayamamıştır. Bu doğrultuda rakamlar planlanan hedefin altında kaldığını göstermektedir (Tokgöz, 2004:209,211).

1.3.15 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990- 1994)

Altıncı beş yıllık kalkınma planı dönemi 1990 ve 1994 kapsar ve Türkiye'nin içerde ve dışarıda olumsuzluklarla karşılaştığı bir dönemdir. Bu plan beşinci planın aksaklıklarını giderme amacındadır (Aardıç, Yılmaz, 2006:225). Bu dönemde sanayi finansmanının öz sermayeye dayalı olması, sermaye piyasasının güçlü bir yapıda olmayışı, banka kredilerinin sınırlı bir seviyede kalması, sanayinin ve sanayi girişimciliğinin uzun bir geçmişinin ve geleneğinin dolayısıyla bir sanayi kültürünün olmayışı, tarım ve ticaretten sanayiye olan geçişin zor olması, bilgili, yetenekli ve tecrübeli girişimcilerin sayılarının yeterli seviyede olmaması, sanayi sektörü dışındaki diğer sektörlerdeki karlılık oranının yüksek olmasının sanayi faaliyetlerinin alternatif maliyetlerini artırması sanayi sektörünün temel sorunları olarak dikkat çekmektedir (Kılıçbay, 1991:409).

Plan çerçevesinde GSMH'nın sabit fiyatlarla yılda ortalama %7,0 oranında artması hedeflenirken, plan döneminde 1988 fiyatlarıyla KBGSMH yıllık ortalama %4,6 oranında artacaktır (DPT, 1989:3,4). Plan hedefleri uyarınca dengeli ve istikrarlı

büyüme benimsenmiştir. GSYİH içinde sanayinin payı %39' çıkarılıp imalat sanayi içinde yatırım mallarının payı artırılabacaktır. Ayrıca sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayi yatırımlarının payı %20 olacaktır (Tokgöz, 2004:224).

İmalat sanayisine yönelik hedef ve politikalar ise rekabet edebilir bir yapı içerisinde üretimin ve ihracatın sürekliliğinin ve çeşitliliğinin artırılması, özel kesimin sanayileşmedeki etkinliğinin artırılması, plan döneminde üretimin yıllık ortalama % 8,3 oranında artırılması, imalat sanayi üretiminin toplam üretim içindeki payının % 44,6'ya, toplam ihracat içindeki payının % 90,5'e yükselmesi hedeflenmiştir. Sektörün toplam ihracatı yıllık ortalama % 11,7 artacaktır, ihracatın ithalatı karşılama oranı sektör içinde %99,4'e yükselecek, sanayileşmede ise özel kesim etkin rol üstlenmeyi sürdürecektir. Özel kesimin toplam imalat sanayi yatırımları içindeki payı artarak % 84,9'a ulaşacak, sanayileşme kalkınmanın temel unsurlarından biri olacaktır. Yeni yatırımlar rekabet edebilirlik ilkesi doğrultusunda özendirilirken, küçük ve orta ölçekli sanayide teknolojinin geliştirilmesi, verimliliğin artırılması, büyük sanayi ile entegrasyonun sağlanması özendirilecektir. İthalatta ise sanayi öncelikli sırayı alırken 1994 yılına gelindiğinde %96,87'lik bir paya sahip olacaktır. Bu rakam içerisinde imalat sanayinin payı 1994 yılında %79,21, madencilik sektörünün payı ise %17,66'ya ulaşacaktır (DPT, 1989:14,85).

Toplam yatırımlar içerisinde ise kamu yatırımlarının azalacağı öngörülmüş ve buna karşılık belirli oranda artışlar olmuş ancak genel prensiplerin gereği olarak kamu yatırımları özel sektör yatırımlarının gerisinde seyretmiştir.

Tablo 12 : Sabit Sermaye Yatırımları (Cari Fiyatlarla, Milyar TL.

	1990	1991	1992	1993	1994	Toplam
Kamu	27,684	47,585	81,295	143,977	192,052	319,593
Özel	62,208	102,571	177,111	381,529	760,270	1483,689

Kaynak: Sayılarla Türkiye Ekonomisi Gelişmeler (1980-2001) Tahminler (2002-2005), **Devlet Planlama Teşkilatı**, 2002, s.s.8.

Diğer yandan dönemin genel atmosferini yansıması açısından aşağıdaki tablo önem arz etmektedir. Tabloda görüldüğü gibi sanayinin alt sektörlerindeki dağılım dikkat çekerken imalat sanayisindeki düşüş 1994 yılında durmuş ancak genel düşüş

eğilimini engelleyememiştir. Buna karşın diğer sektörler bu duruma paralel gelişmeler göstermiştir.

Tablo 13 : Sabit Sermaye Yatırımları (Toplam-Yüzde Dağılım %)

	1990	1991	1992	1993	1994
Tarım	5,4	5,7	4,9	5,0	4,1
Maden	1,8	1,9	1,7	1,4	1,5
İmalat	19,5	18,9	18,4	18,0	19,6
Enerji	7,3	6,1	5,0	3,6	2,8
Diğer	66	67,4	74,95	72	72

Kaynak: Sayılarla Türkiye Ekonomisi Gelişmeler (1980-2001) Tahminler(2002-2005), **Devlet Planlama Teşkilatı**, 2002, s.s.8.

1989 yılında uygulamaya konulan finansal liberalleşme sonunda kısa vadeli borçlanma ile 1989–1993 yılları arasında iç pazara dönük büyüme hızları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca her ne kadar belirli düzeyde gelişmeler sağlansa da, 1980 öncesi ilk sırada olan sanayileşme 1980 sonrası popülaritesini yitirmiş ve ikinci plana itilmiştir. 1970–79 arası özel yatırımların %41,5’i imalat sanayisine aktarılırken, 1980–2000 arasında ise %27’ye kadar düşmüş ve kamu sektörü sanayiden çekilmiştir (Sönmez, 2003:146,172). Plan döneminde dışa açılma politikaları bekleneni veremezken, GSMH artışı yıllık ortalama % 5,5 olarak gerçekleşmiştir. Sanayi sektöründe ise büyüme hedefi % 5,3 olarak gerçekleşmiştir (Sevgi, 1994:81).

Altıncı plan dönemi 1994 krizi ile son bulur. Bütçe açıkları ve yükselen fiyatlar nedeniyle ortaya çıkan iç dengesizlikler, ithalat artışı, dış borç ödemelerin ve dış dengelerin bozulması 1994 yılındaki mevcut durumun özetidir (Parasız, 1998:344). Bu kriz ortamı Türkiye’de yeni bir krizler silsilesinin de başlangıcını oluştururken, bu kriz ortamında 5 Nisan 1994 Kararları olarak tarihimize geçen kararlar alınmıştır. Aşırı enflasyon baskısı, işsizlik, gelir dağılımındaki eşitsizlikler, düzensiz ve aşırı kentleşme eğitim, ve sağlık sektörlerindeki yetersizlikler kamu kesimi açıkları, üretimde verimliliğin sağlanamaması, yatırımlardaki yetersizlikler, döviz sıkıntıları, ekonominin temel yapısındaki sorunlar ve çözümü için gerekli tedbirlerin alınmamış - alınamamış olması krizi ortaya çıkarmıştır (Süer, 1998:66). Genel makro ekonomik dengelerinde sarsılmasıyla kriz kaçınılmaz hale gelmiş ve bu kriz ortamından kurtulabilmek için 5 Nisan 1994 kararlarını kaçınılmaz hale getirmiştir. Ancak 1994 yılının başlarında ortaya

ıkan ve ardından reel kesime yayılan krizin temelinde, üretim ve tkretim dengesinin bozulması yatmaktadır (Buluş, 2003:73).

5 Nisan kararları ile enflasyonu düşürmek ve TL'ye istikrar, ekonomik ve sosyal kalkınmayı gerçekleştirmek, ekonomide istikrarın sürekliğini sağlamak için yapısal reformları gerçekleştirmek, istikrar için kamu kesimi açıklarını azaltmak, sürdürülebilir bir büyüme ile sosyal dengeleri gözetten bir devlet hedeflenmiştir (Süer, 1998:67), 5 Nisan Kararlarının sonucunda ise, 1993 yılında % 11,7 olan kamu kesimi borçlanma gereği 1994 yılında GSMH'nin %8,2'sine gerilemiştir. Ayrıca. 1994 yılında ihracat % 18 artarken, ithalat % 21 azalmıştır. Kriz döneminde 3 milyar dolar olan döviz rezervleri, yıl sonunda 7,2 milyar dolara yükselmiştir. 1993 yılında 6,4 milyar dolar açık veren cari işlemler dengesi 1994 yılında 2,6 milyar dolar fazla vermiştir. İthalattaki azalma ekonominin yavaşladığını gösterirken, ulusal gelir 1994 yılında % 6 oranında klmüştür (Hatiboğlu, 1999:38).

Bu süreçte banka mevduatlarına sınırsız devlet garantisi getirilirken, fiyat istikrarının sağlanması konusunda başarılı olunamamıştır. Enflasyon 1995,96 ve 1997 yıllarında yüksek çıkmıştır. 1994 yılından sonraki üç yılda yaşanan büyüme i tkretim harcamalarına, ithalattan kaynaklanan hızlı bir büyüme ile gerçekleştirilmiştir. Özelleştirme hususunda ise tam anlamıyla bir hayal kırıklığı ve başarısızlık yaşanmıştır. Sonuç olarak yapısal problemlere uygun çözümler retilenememiş, reel kesimlerde yatırım, yatırım üretim ve istihdam artışı sağlanamamıştır, bunların dışında yüksek faiz – düşük döviz kuru politikasının sonucunda ise Kasım 2000 ve şubat 2001 krizleri ortaya çıkmıştır (Hiç, 2005:100,101)

1.3.16 Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1995 – 2000)

Özellikle 1980 sonrası dönüşüm ile birlikte sanayileşme ve ekonomideki diğer pek çok değişkenin gelişim ve değişim süreçleri içsel faktörler kadar dışsal faktörlere de bağlı hale gelmiştir. Bu çerçevede özellikle uluslararası sistemdeki değişiklikler ülkemizdeki siyasi ve iktisadi konjonktürü daha fazla etkiler hale gelmiştir. Günümüz gelişmelerinin temelinin atıldığı bu dönemde gerek içsel politikalar gerekse dışsal

politikalarda belirleyici olan yeni aktörler piyasaya dahil olmuş ve toplumun bütün alanlarında, kendilerini hissettirmişlerdir. Ayrıca küreselleşmenin hızla arttığı bu dönemde küreselleşme ile beraber bölgeselleşme sürecinin de hızlandığı görülmektedir. Pek çok değişimin yaşandığı bu dönemlere ilişkin DPT'nin değerlendirmesi şu şekildedir (DPT, 1995:1,4);

- Demokratikleşme, insan hakları ve liberalizm öne çıkmış enformasyon ve haberleşmenin gelişimiyle de ekonomi, siyaset ve kültürel küreselleşme yaşanmaktadır,
- Bölgesel hareketler sonucunda Avrupa Birliği, NAFTA ve Pasifik Bölgesi ile üç kutuplu bir yapı ortaya çıkmıştır,
- 1993 Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuş, üretim sistemlerinde ve teknoloji tabanındaki köklü değişimler ile bilgi toplumu süreci başlamıştır.
- Dünyada 1980'lerde ekonomik yeniden yapılanma ile birlikte, artan piyasa belirsizlikleri, talepteki değişiklik, ekonomi ve işletme teorilerinde ortaya çıkan yeni yaklaşımlar, üretim yöntemlerinin değişmesi, ekolojik değişimin hızlanması yeni değişimler olarak ortaya çıkmıştır (Çetindamar, 2001:138).

1995 yılında yürürlüğe girmesi gereken planın uygulama yılı 1996'dır. 5 Nisan 1994 kararları ile ülke içinde yaşanan kriz plan uygulamasını sektöre uğratmış ve yaşanan ara dönem için bir geçiş programı hazırlamıştır. Plan geçiş programının ardından 1996 yılında yürürlüğe girmiştir (Ardıç,Yılmaz, 2004:227). Planın hedefleri ise, GSMH yılda ortalama %5,5-%7,1 arasında artması, sanayi sektöründe üretimin % 6,0-7,8 oranında artması, yatırımların yılda ortalama % 8,8-12,3 civarında artması ve GSMH içindeki payının da 2000 yılında % 25,8-28,1 aralığına yükselmesi beklenmektedir. Sabit sermaye yatırımlarının ise yılda ortalama % 8,7-12,2 oranında artması beklenirken. Özel kesim sabit sermaye yatırımlarının, yılda ortalama % 7,6-10,8 arasında artacağı öngörülmektedir. Kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarının artış hızı ise % 12,4-16,8 olarak hedeflenmiştir (DPT, 1995:203,210).

Plan dönemi içerisinde ise 2000 yılı tahmini olmak üzere 1995 – 2000 yılları arasında gerçekleşen sabit sermaye yatırımları görülmektedir. Devlet ekonomiyi giderek

özel sektöre devrederken madencilik sektöründe de artık özel sektör ön plandadır. Kamunun ağırlıklı olduğu tek sektör ise enerjidir.

Tablo 14 : Sektörel Sabit Sermaye Yatırımları (Gerçekleşen, (1)

Sektörler	Kamu	Özel	Toplam Yüz.Dağ.(2)	Toplam
Tarım	1451,5	1990,0	5,28	3441,5
Madencilik	244,8	572,8	1,3	817,6
İmalat	532,8	10613,9	19,55	11146,7
Enerji	2242,6	1322,7	5,46	3565,2
Diğer Sektörler	11425,8	32596,4	68,4	18971
Toplam	15897,5	47095,8	100	62993,2

(1) Plan döneminde, 2000 yılı, program tahmini olarak alınmıştır

(2) Sabit Sermaye Yatırımları (TOPLAM- Cari Fiyatlarla Yüzde Dağılım)

Kaynak: Sayılarla Türkiye Ekonomisi Gelişmeler (1980- 2001) Tahminler (2002–2005), **Devlet Planlama Teşkilatı**, 2002, s.s.10,11’den 1995–2000 Yılları Arasındaki Değerlerden Hesaplanmıştır.

2000 yılı yine program tahmini olarak ele alındığı, ana sektörler itibariyle katma değer artışı ve sektörel gelişmeler tabloda görülmektedir. Buna göre hizmetler sektörü ağırlıklı sektör olarak dikkat çekerken, sanayi ikinci sırada, tarım ise üçüncü sırada yer almaktadır.(DPT, 2000:36)

1980 sonrası bazı temel göstergeler dikkate alındığında, özellikle siyasi ve iktisadi istikrar doğrultusunda şekillendiği görülmektedir. 1990’lı yılların sonlarında ve 2000’li yılların başlarında yaşanan krizlere bağlı olarak GSMH rakamlarında dalgalanmalar olmuştur. Buna karşın ithalat ihracattan daha fazla bir düzeyde artış gösterse de her iki kalemdede belirli oranlarda artışlar yaşanmış ve sanayi sektörünün toplam ihracat rakamı içerisindeki payı giderek yükselmiştir. Ancak bu dönemdeki düşündürücü bir gelişme ise imalat sanayi yatırımlarında yaşanan düşüşlerdir.

İKİNCİ BÖLÜM
DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

2.1.YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ GENEL ÇERÇEVESİ

Dünyada, özellikle 1990’lardan itibaren yaşanan küreselleşmenin sonucunda, ülkeler arasındaki ekonomik sınırlar kalkmış ve özellikle gelişmiş ülkelerde sermaye birikimi artmıştır (Eren, Samsunlu, 2003:85). Son yıllarda yaşanan küreselleşme akımı dünyayı adeta bir köy haline getirirken ülkelerin kendilerini dünyadan soyutlama imkanı ve lüksü de kalmamıştır. Küreselleşme ile birlikte tüm ülkeler siyasi, iktisadi, mali, sosyal, kültürel ve daha birçok alanda birbirlerinden etkilenmişlerdir (Acartürk , Arslaner, Tekeli, 2004:1).

Küreselleşme ve bölgesel entegrasyonlar sonucu, ulus devletler, birbirleriyle iktisadi, siyasi, mali, kültürel ve daha birçok alanda çok yönlü ilişki ve etkileşim içindedirler. Nitekim dünyada hızlı esen liberalleşme akımları tüm ülkeleri etkilemektedir. Geçiş ekonomilerinin bu akımlardan etkilendiği, küresel ve bölgesel entegrasyonlara dahil olduğu görülmektedir Bu çerçevede son dönemde dünya ekonomisi ve Türkiye ekonomisindeki gelişmelere bakıldığında olumlu ve olumsuz eleştirilerin bir arada yapıldığı en önemli tartışma konularından bir tanesinin doğrudan yabancı sermaye yatırımları (FDI) olduğu görülmektedir. Ancak liberalleşme süreci dünya ekonomilerine egemen olmuş ve buna paralel olarak ta sermaye hareketlerinde yüksek bir atış gözlemlenirken sermaye miktarında da önemli artışlar meydana gelmiştir (Rubio, Munioz, 2001:305). Küreselleşmeyle birlikte ekonomi ve ticarete liberalleşme eğilimleri hız kazanmış, sermayenin serbest dolaşımı artmış, ticaret serbestleşmiş ve tüketici alışkanlıkları birbirine benzemeye başlamıştır. Sektörler ve işletmeler arasında hızlı gelişmeler ortaya çıkmış, sınırlar ötesi işletmeler arasındaki işbirliği ve yabancı sermaye yatırımlara başlamıştır (Eren, Samsunlu, 2003:72).

Tüm eleştirilere karşın kapalı ekonomiler dahi son dönemde doğrudan yabancı yatırımlara kapılarını açmıştır (Nunnenkamp, 2002:7). Özellikle az gelişmiş ülkeler açısından önemi özellikle finansman anlamında artarak devam ettiğinden az gelişmiş ülkeler yabancı sermayeye kapılarını açarken, doğrudan yapılan yabancı yatırımlar ülke kaderine ortak olması sebebi ile diğer yabancı yatırımların önüne geçmiş ve giderek

daha fazla önem kazanmıştır. Yabancı yatırım olarak değerlendirilen ve yabancı yatırımcı tarafından getirilen değerler ise şöyledir (Y.S.G.M., 2005:1);

- TCMB’de alım satımı yapılan konvertibl para şeklindeki nakit sermaye,
- Devlet tahvilleri hariç olmak şartıyla, şirket menkul kıymetleri,
- Makine ve teçhizat ile sınai ve fikri mülkiyet hakları,
- Yurt içinden sağlanıp, yeniden yatırımlarda kullanılan kar, hasılat, para alacağı veya mali değeri olan yatırım ile ilgili diğer haklar.

Diğer haklar olarak ise, doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar gibi iktisadi değerler vasıtasıyla, yeni şirket kurmak ve-veya şube açmak, menkul kıymet borsaları dışında hisse edinmek, menkul kıymet borsalarından en az %10 hisse oranı ya da aynı miktarda oy hakkı sağlayan kazanımlar aracılığıyla mevcut bir şirkete ortak olmak şeklinde değerlendirilmektedir. Bu noktada yabancı sermayenin genel bir tanımını yaparak yabancı yatırımların çeşitlerine başlıklar halinde değinmek konu bütünlüğü açısından önemlidir.

2.2 YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÇEŞİTLERİ

Yabancı sermayeyi uluslar arası alanda oluşan özel sermaye hareketleri dahilinde üç temel gruba ayırabiliriz. Bunlar banka kredileri, portföy yatırımları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır.

2.2.1 Portföy Yatırımları

Portföy yatırımları, para ve sermaye piyasaları tarafından çıkartılmış olan hisse senedi ile tahvil gibi finansal araçların uluslar arası sermaye piyasaları tarafından satın alınması yoluyla yapılmış olan yatırımlardır (Arıkan, 2006:7). Sermaye akımlarının taşıdığı riskler açısından özelliklerine baktığımızda en riskli olanı portföy yatırımlarıdır. Portföy yatırımlarının yüksek derecedeki likidite özelliği, sermaye kaçışını kolaylaştıracağından finansal krize neden olabilme tehlikesini bünyesinde

barındırmaktadır. Risk karşılaştırması bakımından portföy yatırımları doğrudan yatırımlarla değil ticari kredilerle karşılaştırılmaktadır.

Geçiş ekonomilerinde sermaye piyasalarının henüz yeterli düzeyde gelişmemiş olması ve doğrudan yatırımlara olan teşvik ve destekleyici yatırımların yüksek olması portföy yatırımların bu ülkelerde sınırlı düzeyde kalmasına sebep olmuştur. Portföy yatırımlarının geçiş ekonomilerindeki rakamsal değerine baktığımızda 1995 yılında 14,6 milyon dolar iken 4,2 milyon dolara gerilemiştir. Aynı dönem içerisinde 1995 yılında 13,1 milyon dolar olan doğrudan yatırımlar 2001 yılında 25,1 milyon dolara yükselmiştir (Tandırcıoğlu, Özen, 2003:117).

2.2.2 Banka Kredileri

Yabancı sermayenin diğer çeşidi ise kredilerdir. Krediler kalkınma kredileri başlığı altında, proje-program kredileri, serbest- bağlı krediler, ihracat kredileri ve son olarak ta borç ertelemeleri ve röfinansman kredileri olmak üzere dört gruba ayrılabilir. Proje kredileri, özellikle az gelişmiş ülkelerde belirli verimlilik ve altyapı yatırım projelerine yöneliktir. Program kredileri ise, yine gelişmekte olan ülkelere ithalat finansmanı için verilen kredilerdir. Serbest kredide ise, kredi veren bu krediyi bir döviz olarak veriyorsa ve alan ülkenin krediyi istediği şekilde ve istediği ülkede kullanabileceği kredilerdir. Eğer sağlanan kredi mal kredisi şeklinde yapılmışsa da bağlı kredi söz konusudur. İhracat kredilerinde ise gelişmiş ülkelere mal ve hizmet satın alınması durumunda ülkelere firmalarca veya bu amaçla kurulmuş olan kurumlarca verilen kredilerdir. Röfinansman ve borç ertelemeleri kredilerinin her ikisi de borç ertelemek amacı ile kullanılır (AÇBA, 1991:23,26).

Önceki dönemlerde sadece devletlerarasında var olan kredilendirme süreci uluslar arası sermaye piyasalarındaki genişlemelere bağlı olarak özel kuruluşlara bağlı olarak ticari kredi başlığı altında yeni bir boyut kazanmıştır. Bu kredilerde geleneksel finansmanının bir çeşididir ve genellikle faiz özelliğini taşımaktadırlar bu krediler gelişmiş ülkelerdeki biriken fon miktarına paralel bir gelişme göstermiştir. 1970’li yıllarda OPEC ülkelerindeki fon miktarlarının hızlı artışı bu durumu ortaya çıkarmıştır.

Bu krediler devlete ve özel sektöre yönelik olabileceği gibi tek bir bankadan yararlanmanın yanı sıra sendikasyon şeklinde de temin edilebilecektir. Sendikasyon ise çeşitli ülkelerin bankalarının oluşturduğu konsorsiyumlardır. Bu kredilerin faiz oranları ise LİBOR (Londra bankalar arası faiz oranı) ve JLTP(Japon piyasasında geçerli olan uzun vadeli kredi faiz oranı) ya da Prime Rate (ABD bankalar arası faiz oranı) üzerinden tespit edilmektedir (Bal, 1998:16,17).

2.2.3 Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan yabancı yatırımların geniş anlamdaki tanımını aşama aşama yapmak kavramaların anlaşılması için daha faydalı olacaktır. Bu bağlamda ilk olarak, yabancı kavramının Türk hukukundaki tanımı sonrasında, yatırım kavramı ve son olarak yabancı sermayenin ve doğrudan yabancı yatırımların tanımını yapmak konu bütünlüğü açısından yerinde olacaktır.

Buna göre yabancı, bir devletin ülke sınırları içerisinde bulunan ve o devletin vatandaşlığını iddia etme hakkına haiz olmayan kişidir diyebiliriz. Bu açıdan bakıldığında yabancı olarak gösterilen kişi bir başka devletin vatandaşı olabileceği gibi vatansız ya da mülteci de olabilir (Çelikel, 1997:16).

Yatırım ise, ekonomideki üretim kapasitesine yapılan ilaveler ve bu ilavelerin gerçekleşmesine olanak veren harcamalardır. Yatırım milli geliri oluşturan faktörler arasında sayılabileceği gibi, bir ekonomide sermaye stokuna yapılan net ilave olarak ta tanımlanabilecektir (Düğer, 1998:336).

Yabancı sermaye yatırımları ise yatırımların kimlikler üzerinden bir ayrıma tabi tutulduğunda karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan yatırımları, yabancı ve yerli yatırımlar olmak üzere iki gruba ayırabiliriz (Aşıkoğlu, 1991:47). Yabancı sermayeyi ise, bir ülkenin karşılığını farklı biçimlerde ödemek üzere, diğer ülkelerden kısa bir sürede ekonomik gücüne eklemleyebileceği, mali veya teknolojik veya mali ve teknolojik kaynaklar olarak tanımlayabiliriz. Mali ve teknolojik yatırımlar veya mali veya teknolojik yatırımlar bir ülkeden diğer bir ülkeye borç olarak verilebileceği gibi yatırım

ve üretime katılma şeklinde olur. Birincisinin karşılığı anapara ve faiz ödemeleri iken, ikincisinin karşılığı mülkiyet hakkı, rant ve kar şeklinde olmaktadır (Uras, 1979:27).

Ülkemizde ise yabancı sermayenin tanımı 17 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe giren 4875 sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununa” göre; yabancı ülkelerin vatandaşı olan gerçek kişiler ve yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarının yanı sıra, yabancı ülkelerin kanunlarına göre kurulmuş olan tüzel kişiler ve uluslararası kuruluşları yabancı yatırımcı olarak tanımlamaktadır (Y.S.Y.G.M., 2005:1).

Doğrudan yabancı yatırımlar ise, herhangi bir şirketin üretimini kurulu bulunduğu ülkenin sınırlarının dışında yapmak ve merkezinin haricindeki ülkelerde üretim yapmak üzere tesis kurması, mevcut üretim tesislerini satın alması yada sermayesini arttırarak kendine bağlaması doğrudan yabancı yada dış yatırım olarak tanımlanabilecektir (Seyidoğlu, 2001:397).

2.2.3.1 Doğrudan Yabancı Yatırımların Önemi

Doğrudan yabancı yatırımların özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından etkileri konunun son dönemdeki odak noktasını oluşturmaktadır. Bu çerçevede istikrarlı büyüme, ekonomik gücün artırılması, dünyada siyasi ve ekonomik itibarın artırılması, az gelişmiş ülkelerin (AGÜ) genel amacıdır. Bu hedefe ulaşmak için istikrarlı politikalar izlenip, kalkınmaya yönelik üretim artışlarının sağlanması gereklidir. Buna karşın az gelişmişler ülkelerde (AGÜ) yatırım ve üretim sınırlı kalırken, yeni gelişen sanayi sektörleri için gerekli olan teknik donanım ve ara malı ithali gereği ödemeler dengesini bozmaktadır. Bu bakımdan küçük ülkelerin büyük ülkelerin tasarruflarına ihtiyaç duyduklarını söyleyebiliriz. Bu çerçevede 1960’lı yıllardan sonra dış yardımların günümüzdeki yerini doğrudan yatırımlar almıştır. Ve dışarıdan sağlanan kaynaklar içerisinde riski kendisi yüklenmesi sebebiyle en avantajlı olanıdır. Ekonomik bağımlılık yaratacağı yönünde ise tartışma konusu olurken (Erdem, 1994:1), azgelişmiş ülkelerin kapital birikiminin yetersiz ve çok yavaş bir şekilde artması, bu ülkelerde milli gelirin düşüklüğü ve nüfus artışı, kişi başına düşen gelirin düşük kalmasına, dolayısıyla hane halkı gelirin tamamını tüketmekte veya çok küçük

oranlarda tasarruflar olması (Savaş, 1974:27), özellikle globalleşme sürecinde doğrudan yatırımların önemini artırmıştır. Bu önem pozitif etkilerinin dahilinde üretim ve yatırım üzerindeki payının artması ve bu konudaki rekabetin de hissedilir derecedeki yükselişinden de kaynaklanmaktadır (Slaughter, 2002:1).

Bununla birlikte önceki deneyimlerden de yararlanılarak geleneksel endüstrileşme örgütlenmesi içerisinde doğrudan yabancı yatırım ve ticaret arasındaki pozitif yönlü ilişki bilinmektedir (Rubio ve Munioz, 2001:305). Ayrıca son dönemde, ekonomide bu konuda yapılan çalışmalarda ekonomik büyüme, yeni teknolojiler, kapital birikimi insan kaynaklarındaki gelişim ve uluslar arası ticarete yaptığı katkılar ve istihdam üzerindeki olumlu etkileri görülmüştür. Bu bağlamda işsizliğin azalmasına yardımcı olurken dengeli bir büyümenin gerçekleştirilebilmesi içinde önem taşımaktadır (Chang ve Chen, 2006:235).

Bu açıdan yatırımların ve büyümenin özellikle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının girişlerinin artırılabilmesi için yatırım ortamının (iş ortamının) iyileştirilmesi gerekliliği önemli ve öncelikli bir konu olarak öne çıkmış bulunmaktadır. Bu çerçevede, girişimciliğin, ticaret ve yatırımların önündeki engellerin kaldırılması, devlet kontrolünün sınırlandırılması, piyasalarda rekabetçi bir yapı oluşturulması, yargı sisteminin etkin kılınması, mevzuat uygulamalarının öngörülebilir olması, mal, işgücü ve finansal piyasalarda idari engellerin minimum seviyeye indirilmesi yönündeki girişimler önem ve ağırlık kazanmaktadır (Yükseler, 2005:4). Tarihsel süreç içerisinde ele alındığında ise artık ülkelerin yabancı sermayeye karşı olan tutumları büyük ölçüde değişmiştir. Bu bağlamda geçmişte sömürgeci olarak görülen yabancı yatırımcıların artık geline nokta önemi kavranmış ve dış yardım-kredi mi? Yoksa yabancı yatırımlar mı? Sorusunun cevabı doğrudan yabancı yatırımlar olarak tanımlanmıştır (Tandircioğlu, Özen, 2003:107). Çünkü doğrudan yabancı yatırımlar ucuz ve en güvenilir kaynaklardır. Bu özelliği nedeniyle ülkelerin global rekabet avantajlarını artırır (Duning,Kim, Lee, 2007:27).

2.2.3.2 Doğrudan Yabancı Yatırımların Bir Ülkeye Giriş İçin Aradığı Kriterler

Globalleşme sürecinde doğrudan yabancı yatırımların ilk dönemdeki belirleyicileri tartışılabilir durumdadır. Çünkü bu ekonomik yapı içerisinde geleneksel belirleyicilerin önemi giderek azalmaktadır (Nunnenkamp, 2002:7). 1970'lerdeki faaliyetlerinin kritik yer belirleyici faktörleri olan doğal kaynaklar, ucuz emek, yerel pazarlara yakınlık geline süreçte önemini kaybederken 1980 ve 1990'larda faktör yardımı ve faktörlere erişilebilirlik, politika uygulama standartları ve yaratılan değerlerin kriterlere olan uyumu ile bölgesel pazarlara erişim önem kazanmıştır. Öte yandan 1980'lerden sonra, önem kazanan diğer faktörler arasında ise, destekleyici fiziksel ve kurumsal altyapı, ölçek ekonomileri ve bölgesel veya global düzeyde var olan piyasalardır (Dunning, Kim, Lee, 2007:31). Diğer taraftan görece önemi bakımından doğrudan yabancı yatırımların belirleyici faktörleri içerisinde ilk planda yer alan, kaynak-arama, pazar-arama ve verimlilik faktörlerinin önemi yabancı yatırımların çeşidine bağlı olarak değişmektedir (Nunnenkamp, 2002:8). Doğrudan yabancı yatırımların belirleyici olan diğer önemli nedenleri ise, üretimdeki farklı faaliyetleri tek bir yönetim çatısı altında buluşturma, üretimle ilgili aktarılamayacak bilgiler, işletmecilik sırları ve unvan, gümrük vergileri, kotalar ve taşıma giderleri, yurtiçi kısıtlamalar, üretim esnekliği, ulaştırma ve bilişim teknolojileri ile ucuz yabancı üretim faktörüne ulaşım istekleridir (Seyidoğlu, 2001:677,678).

Aşağıdaki tabloda ise doğrudan yabancı yatırımları gerçekleştiren çok uluslu şirketlerin yatırım kararlarında etkili olan faktörler ve bu şirketlerin amaçları görülmektedir.

Tablo 15 :Uluslar arası Şirketlerin Yatırım Kararlarında Etkili Olan Faktörler

Faktör	Yatırım türü	Finansal Karakteristiği
1-)Yeni Pazar alanları ele geçirmek	İthalat veya doğrudan Yatırım	Gelir artırıcı
2-)Yeni pazarlarda karlılığı artırmak	İthalat veya doğrudan Yatırım	Gelir artırıcı
3-)Yalnızca kar amacı ile eko. faktörleri kullanma	Doğrudan yatırım	Gelir artırıcı
4-)Elverişli üretim faktörlerini kullanma	Doğrudan yatırım	Maliyet azaltıcı
5-)Elverişli hammaddeyi kullanma	Doğrudan yatırım	Maliyet azaltıcı
6-)Yabancı teknolojiden yararlanma	Doğrudan yatırım	Maliyet azaltıcı Gelir artırıcı
7-)Tekelci avantajlardan yararlanma	Doğrudan yatırım	Gelir artırıcı
8-) İşletmenin uluslar arası nakit akışını dengeleme	Doğrudan yatırım	Gelir artırıcı

Kaynak:Rıza AŞIKOĞLU, Uluslararası Yatırım Kararlarında Etkili Olan Faktörler, **Kütahya İİBF Yıllığı**, 1991, s.s.54.

Son dönemde şirketlerin yatırım kararlarında önem kazanan kriterler ise ABD Ticaret Odası bünyesinde kayıtlı olan çok uluslu şirketlerin kriterlerine yönelik bir değerlendirmeden yola çıkılarak ele alınacaktır. Bu çerçevede oniki temel kriter belirlenmiştir. Bu kriterler, piyasaya giriş, yerel para birimi, yerel piyasanın özellikleri, işgücü, sermaye ve kar transferleri, fikri mülkiyet haklarının korunması, ticaret politikaları, devlet düzenlemeleri, vergi oranları ve teşvikleri, politik istikrar, makroekonomik politika çevresi, altyapı/destek hizmetleridir (Arıkan, 2006:29,30). Araştırmamızda bu kriterlere alt başlıklar halinde değineceğiz.

2.2.3.2.1 Yerel Piyasanın Özellikleri

Yukarıda da belirtildiği gibi sürekli olarak değişim içerisinde olan iktisadi süreçte 1990'lara gelindiğinde doğrudan yabancı yatırımların (FDI) coğrafi dağılımının önemli belirleyici faktörleri 1970'lere kıyasla değişmiştir. Ancak H-O teoreminin geçerliliği düşüncesi içerisinde kısmen de olsa 1990'larda doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri yabancı yatırımların bazı türlerinin coğrafi dağılımını açıklayabilecektir.

Bu çerçevede kuzey ve güney bağlamında üretim sistemleri bütünleşirken, global veya bölgesel üretim pazarlama stratejilerinde de değişiklikler ortaya çıkmıştır. Teknolojideki ilerlemeler bu gelişmeleri mümkün kılarken, sınır olunan pazarların liberalleştirilmesi de diğer etkenler olarak sayılabilmektedir. Bu şartlar altında yatırım yapılan ülkelerin özel-yerel karakteristik yapıları yatırımcı firmaların global anlamda rekabet avantajlarını etkilemesi sebebiyle önem kazanmaktadır (Dunning, Kim, Lee, 2007:31).

2.2.3.2.2 Piyasaya Giriş

Özellikle çok uluslu şirketlerin piyasaya girişlerini sınırlamayan yasalar ve düzenlemeler şirketlerin kazanç ve karlılıklarını artırabilirler. Bu noktada devletin ekonomideki etkinliğinin önemi ortaya çıkarken devletin ekonomideki etkinliği yabancı yatırımlar için olumsuz bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bu konuda önemli olan diğer bir konu ise yabancı yatırımların ülke içerisinde yerli firmalarla aynı şartlar altında rekabet edebilmeleridir (Arıkan, 2006:30). Faktör hareketlerini kısıtlayıcı engellerin ortadan kaldırılması da doğrudan yabancı yatırımlar ile ticaret arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirici bir etki yapacak bu ilişkiyi kuvvetlendirebilecek yeni gelişmeler sağlanabilecektir. Bu durum özellikle yüksek bağımlılık durumlarında ortaya çıkarak önem kazanacaktır (Rubio,Munioz, 2001:312).

2.2.3.2.3 İşgücü

İnsan kaynağının gelişmesi ve doğrudan yabancı yatırımların varlığı gerek gelişmiş ülkeler gerekse de gelişmekte olan ülkeler için önem taşımaktadır ve bu iki değişken arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Bu pozitif ilişki ayrı ayrı büyümeyi etkilerken birbirlerini tamamlayıcı faktörler olarak ta etkilerini artırır. İşgücünün artırılan yetenekleri ve kalitesi doğrudan yabancı yatırımlar için önemli bir faktör olarak öne çıkar. Diğer yandan doğrudan yabancı yatırımlar ev sahibi ülkelerde iş gücünün yeni beceriler edinebilme ve teknolojileri kullanabilme yönündeki eğitiminde de öne çıkar (Miyamoto, 2003:9). Bu konuda yapılan bir araştırmada 52 ülke içerisinde

değerlendirme yapılmış ve ekonomik büyümenin, çoğunlukla gelişmiş ve güvenilir mali pazarlar, derin - eğitilmiş usta bir işgücü tarafından gerçekleştirildiği ve bilgi ile iletişim teknolojilerine ulaşıldığını göstermektedir (Siems, Ratner, 2006:16). Bu sebeple eğitilmiş işgücünün varlığı yatırımların yönünü pozitif anlamda etkilerken işgücünün eğitilmesine de destek olmaktadır. Bu sebeple doğrudan yabancı yatırımların işgücü üzerindeki çift yönlü etkisi bu başlık altındaki önemine dikkat çekmektedir.

2.2.3.2.4 Yerel Para Birimi

Yerel para birimlerinin cinsi çok uluslu şirketlerin maliyet yapılarına direk olarak etki edebilmektedirler. Yatırımcıların yatırımlarını yerel para birimi ile yaptıklarından ortaya çıkabilecek olan devalüasyon riskleri şirketlerin sadece mali varlıklarının miktarını değil karlarını da etkileyecektir. Ekonomik dengelerin ve yatırımcı güveninin sağlanabilmesi için, yerel para biriminin istikrarlı ve dengeli bir kur politikası ile yönetilmesi gerekmektedir (Arıkan, 2006:31). Yerel para biriminin istikrarı doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişini pozitif yönde etkileyecek ve artışı sağlayacaktır.

2.2.3.2.5 Devlet Düzenlemeleri

Hükümet politikaları doğrudan yabancı yatırımların önemli belirleyici faktörleri arasındadır (Miyamoto, 2003:9). Özellikle devletin ekonomideki varlığı yabancı yatırımlar için olumsuz bir durum olarak algılanırken devlet düzenlemelerinin yatırımları çekebilmek için önem kazandığı bilinmektedir. Bu konuda devlet düzenlemelerinin pozitif etkisi olarak değerlendirilebilecek olan teşvikler konusunda ülkeler arasında yarış yaşanmakta ve bu yarış giderek hızlanmaktadır. Yabancı yatırımların yarattıkları iş potansiyeline paralel olarak sağlanan hükümet sübvansiyonları ilgili devlet düzenlemeleri içerisinde bu duruma bir örnektir (Sass, 2003:7). Bu çerçevede yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülkelerin spesifik ihtiyaçlarını karşılamadaki önemine de paralel olarak, daha fazla yabancı yatırım çekebilmek için piyasalarda pozitif düzenlemelere gidilmektedir (Rubio, Munioz, 2001:312).

Devletlerin özellikle işsizlikle mücadele edebilmek için doğrudan yabancı yatırımların önemini keşfettikten sonra, yatırımların akışlarının yönünü belirleyen önemli faktörler arasında yer almıştır. Devlet politikaları bu vasıta ile ulusal büyüme oranlarını artırma hususunda da önem kazanır hale gelmiştir. Devlet iradesi altında olan vergiler, sübvansiyonlar, düzenleyici rejim ve özelleştirme politikaları bu konuda bir araç olarak kullanılmaktadır. Devletle ilgili uygulamalarda deneysel bir kanıt olarak Cheng ve Kwan'ın 2000 yılında yapmış oldukları çalışma gösterilebilir. Cheng ve Kwan Çin ekonomisini analiz eden bu araştırmalarında hükümetlerin, ekonomi içerisinde yeniden yapılandırma hususunda büyük bir öneminin olduğunu ve katalizör görevi üstlendiğini bu yolla da doğrudan yabancı yatırımlar için ülkenin cazibesini artırdığını vurgulamışlardır. Morrissey ve Rai'de (1995) yapmış oldukları çalışmalarında, ekonomiyi yeniden yapılandırma yönüyle devletin bir katalizör görevi ile doğrudan yabancı yatırımlarının potansiyel bir belirleyici faktör olarak öne çıktığını, ve ev sahibi ülkelerin ekonomilerinin kurumsal özellikleri ve siyasal müdahalelerinin derecesinin önemli rol oynadığı görülmüştür (Agiomirgianakis, Asteriou, Papathoma, 2006:8).

2.2.3.2.6 Fikri Mülkiyet Haklarının Korunması

Bu uygulama şirketlerin fiziksel olamayan kaynaklarına yönelik olan bir uygulamadır. Bu varlıkların en belirgin örnekleri, bilgisayar yazılımları ve pazarlama teknikleridir. Sanayileşmiş ülkelerde bu haklar patentler, telif hakları, ticari markalar ve benzer kanunlarla korunmaktadır. Bu konudaki haklar ise özellikle telekomünikasyon ve eczacılık sektörlerinde dikkat çekerken bu sektörlerin teknoloji transferi konusundaki önemi nedeniyle genel olarak ülkeler bu hakları koruyucu yönde tedbirler alır. Bazı ülkeler ise bu uygulamayı hayata getirirken çok istekli görünmemektedir bunun nedeni ise yerel şirketlerin söz konusu olan teknolojilerden mahrum kalmasının engellenmeye çalışılmasıdır (Arıkan, 2006:30).

2.2.3.2.7 Vergi Oranları Ve Teşvikleri

Yabancı yatırımların teşvikine yönelik az gelişmiş ülkelerin temel politikalarının başında ithalat vergilerinde indirimle gidilmesi veya belirli bir süreliğine hiç alınmaması yolu tercih edilirken, gelişmiş ülkeler ise yatırım indirimleri yada hızlandırılmış amortisman gibi yöntemlere başvurmaktadır. Özellikle küreselleşme sürecinde sermayenin mobilitesinde görülen artışa paralel olarak hükümetlere bu durumu kavramak ve bu duruma uygun vergi politikaları dizayn etme görevi düşmektedir. Bu çerçevede Sermayenin mobilitesindeki artış yabancı sermaye yatırımlarında kaynak ülke ile ev sahibi ülke arasında vergileme anlamında işbirliğini ve birbirini etkilemesi durumunu ortaya çıkarmıştır ve iki tarafın uygulamaları önem kazanmıştır (Karaca, 2002:59).

Konu üzerine yapılan teorik literatür ve ampirik çalışmaların pek çoğu, yatırımcılar için bir ülkenin bölgesel çekiciliğinin önemli bir belirleyici faktörü olarak vergilendirmeyi öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda yatırımların sınırları aşarak yapılabilmesi için görünen önemli engellerden bir tanesi kazanılan gelirin çifte vergilendirilmesidir. Vergi antlaşmaları yoluyla çifte vergilendirmenin hafiflemesi ve vergi kaçınmasının kısıtlanması yolu tercih edilirken, ABD Kanada antlaşması bu antlaşmaların en dikkat çekici olanlarından bir tanesidir. Diğer yandan son dönemde yapılmış olan vergi hukukundaki düzenlemeler ve vergi anlaşmalarının amaçlarının daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekmek olduğu da bilinmektedir. Dagan (2000) bu konuda yaptığı araştırmayla konunun önemine dikkat çekerken özellikle 1990'larda farklı uygulamalar ortaya çıkmıştır. Bunun en bariz örneği ise Şili'de görülmüştür. Şili bu dönemde çifte vergilemeyi önleyici anlaşmalar yapmamış fakat özellikle tek taraflı uygulamalarla yabancı yatırımcılara uygun ortamlar hazırlamayı amaçlamıştır (Egger, Larch, Pfafmayer, Winner, 2006:902,903).

2.2.3.2.8 Sermaye Ve Kar Transferi

Yabancı yatırımcılar kazanmış oldukları karları ve yatırımları gerekli gördükleri anlarda ülke dışına çıkarmayı isteyeceklerdir. Bu yüzden yatırımlarını bu duruma imkan

veren ülkelere yapmayı düşünürler ve bu uygulamaya dikkat ederler. Yerel bağlı şirketler karlarını ana şirkete transfer ederler. Bu transfer temettü, faiz ödemeleri, telif ya da teknik yardım ödemeleri şeklinde gerçekleşir. Bu duruma konabilecek olan engeller ise vergi oranları ve ülkeden döviz çıkışını zorlaştıran uygulamalardır. Ancak bu tür kar transferini engelleyici ya da kısıtlayıcı uygulamalar antidemokratik sayılacağından ve genel olarak politikaların atmosferine uyum sağlamayacağından yatırımcılar tarafından olumsuz karşılanacak ve ev sahibi ülkenin yabancı sermaye çekebilme gücünde ve miktarında düşüşler olacaktır (Arıkan, 2006:31).

2.2.3.2.9 Politik İstikrar

Yaşanılan politik istikrarsızlık problemlerinin yabancı yatırımları caydırıcı yönde etkileyebileceği düşünülebilir. Literatürde bu konu hakkında tam olarak bir uyum bulunmasa da, yabancı yatırımlar ile politik istikrarsızlık arasında negatif yönlü bir ilişkinin bulunduğu ve bunun sektörlere göre farklılıklar gösterdiği ifade edilmektedir. Özellikle serbest bölgeler bu konu hakkında genel bir yargıya varmayı engellemektedir (Öztürk, 2004:121). Ayrıca demokratik bir düzen içerisinde iyi bir piyasa mekanizmasını elinde bulunduran ülkelerde siyasi güçler, piyasa ekonomisinin işleyişine olumsuz yönde etki etmemek için dikkat gösterirler (Kılıçbay, 1994:177). Bu durum yabancı yatırımları ülkeye çekme yönünde pozitif etkiler yapar.

2.2.3.2.10 Ticaret Politikaları

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekebilme konusunda bir başka belirleyici faktör de ticaret rejiminin liberalleşme derecesidir. Bu konuda liberal iktisat politikaları ile doğrudan yabancı sermaye çekebilme hususundaki pozitif ilişkiyi ölçme yönünde çeşitli zorluklar olsa da özellikle Avrupa bu konudaki başarısıyla dikkat çekmektedir. Avrupa yabancı sermaye yatırımlarını çekebilmek için üç temel politika uygulamıştır bunlar, yabancı sermaye konusundaki düzenlemelerin liberalleştirilmesi, telekomünikasyon, elektrik işletmeleri, demiryolları ve su işletmelerinin özelleştirilmesi ve son olarak mali düzenlemelerdir. Diğer yandan Çin hükümeti de, liberal politika uygulamasını başlattığı zaman içerisinde, ABD'den sonra dünyada ikinci en büyük alıcı

olarak ortaya çıkmıştır. Bu gelişme ise 1993'ten itibaren ortaya çıkmıştır (Agiomirgianakis, Asteriou, Papathoma, 2006:8).

Genel anlamda bakıldığında ise 1986'dan bu yana doğrudan yabancı yatırım çekmek isteyen birçok ülke liberalleştirilmiş rejimleriyle küresel anlamda söz konusu olan rekabet içerisinde kendisine yer bulmaya çalışmaktadır. Bu düzenlemelerin sonucunda ise %20'lik bir yatırım artışı sağlandığı gözlemlenmiştir (Habib,Zurawicki, 2002:291). Buna paralel Athokarola ve Chand (2001), yapmış oldukları araştırmada FDI' dan ola üretkenlik kazançlarının, daha açık ve daha liberal bir ticaret rejiminin altında daha yüksek derecede olduğunu tespit etmişlerdir. (Wirmani, 2004:14)

2.2.3.2.11 Makroekonomik Politikalar

Gelişmekte olan ülkelerin yatırım finansmanı konusundaki gereksinimleri bilinen bir gerçektir. Bu ülkelerde brüt olarak dış tasarrufların düşük olmasından dolayı, iç yatırımlar için gerekli olan fonların bulunabilirliğine olan etkisi GSYİH oranına kıyasla faiz ödemelerindeki düşüşten karşılanmaya çalışılacaktır. Gelişmekte olan ülkelerin dış borç ödeme konusundaki isteklerinin gerçekleşebilmesi için makroekonomik istikrar ve kamu tasarruflarının artırılması gerekir. Diğer bir ifadeyle kamu sektörü borçlanma gereksinimi makul bir düzeye getirilmelidir. Bu çerçevede gelişmekte olan ülkelerde izlenen makroekonomik ve yapısal politikalarda dikkat çekici bir iyileşme olmadığı takdirde, gerek yurt içi gerekse yurt dışı fonlarının artış göstermesi beklenemez. Gevşek para ve fiskal politikalarında sık bir şekilde yaşanan değişiklikler yerli ve yabancı yatırımların kaynak aktarımını olumsuz etkiler. Yabancı yatırımcılar yatırım yapacakları ülkede, dış ticaret hacmi, faiz uygulamaları ve tüketim gibi temel ekonomik değişkenler hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak ister. Ancak yabancı sermaye yatırımcılarının bu konuda esas dikkat ettikleri konu ise ülke politikalarındaki ciddiyettir (Dirilgen.Gökay, 1993:68,69). Genel yatırım iklimini etkileyen makroekonomik politikaların arasında ise, en önemli olanları ise, parayla ilgili politikalar ve mali politikalardır (Sass, 2003,12).

2.2.3.2.12 Altyapı Destek Hizmetleri

Yabancı sermaye yatırımlarına ev sahipliği yapacak olan ülkelerin, yatırımlara gerek ekonomik gelişme açısından gerekse de yatırımların gelişmesi açısından teşvik edici ve gelişmiş bir pazar altyapısı sağlaması bağlamında çalışmalar yapması beklenir (Agiomirgianakis, Asteriou, Papathoma, 2006:6). Bu bağlamda ev sahibi ülkelerin uygulayacakları alt yapı destek faaliyetleri yabancı yatırımcıların özellikle üretim ve ulaştırma faaliyetlerinde önemli etkiler meydana getirir. Bu nedenle daha fazla yabancı yatırımcı çekmek isteyen ülkeler alt yapı destek hizmetlerine önem vermek zorundadırlar. Öte yandan diğer alt yapı destek hizmetleri içerisinde sayılabilecek olan uygulamalar ise, sigortacılık hizmetleri, yasal hizmetler, ticari bankalar, aracı kurumlar ve ulaştırma olarak ifade edilebilir (Arıkan, 2006:35).

2.2.3.3 Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Etkileri

Konuya özellikle az gelişmiş ülkeler ve sanayileşmesini yakın zaman içerisinde tamamlayan ülkeler açısından baktığımızda asya ve Latin Amerika ülkelerinin uygulamaları dikkat çekmektedir. Bu çerçevede Asya ve Latin Amerika krizlerinden sonra bu ülkelere doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmesi için gerekli uyarılar yapılırken, bu ülkelerinde yabancı yatırımlara bel bağladığı görülmektedir. Çünkü bu yatırımlar özellikle ulusal birikimi yeterli düzeyde olmayan ülkelerin ekonomik büyümelerinde önemli etkiler yaratabilmektedir (Nunnenkamp, 2002:7). Bu çerçevede doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının temel anlamda dikkate alınabilecek olan etkileri şunlardır, refah kriteri, sermaye transferi, teknoloji transferi üretim artışı, üretimde yaygınlık, pazarlama etkisi, yönetim becerisi ile (Uras, 1979:54,60) milli gelir, ödemeler dengesi, ücretler (Arıkan, 2006:40), istihdam üzerindeki etkilerdir (Açba, 2002:16). Araştırmamızda bu etkilere alt başlıklar halinde değerlendirmeler yapacağız.

2.2.3.3.1 Refah Kriteri

Bir ülkede ve özellikle az gelişmiş ülkelerde tasarruf ve yatırım olanaklarının kısıtlı olması nedeniyle o ülke vatandaşlarının belki de hiçbir dönemde ülke içerisinde üretilmemesi sebebiyle satın alıp kullanamayacakları ürünlerin temin edilmesi yoluyla refah artırıcı bir etki yapar. Buna karşın yabancı sermaye karşıtları özellikle refah kriterine karşı tepki gösterirler. Çünkü onlara göre ekonomik refah üretim artışı ve üretim artışının rakamsal değeri ile ölçülemez. Bu görüşte olanların bu konuda ileri sürdükleri bir başka görüşte yabancı sermaye yatırımlarının öncelikle üst gelir grubuna hitap eden üretimde bulunması yönündedir. Ve genellikle az gelişmiş ülkelerde bulunan sınırlı sayıdaki elit kesime yönelik üretim yapması yönünde eleştirilir (Uras, 1979:54).

2.2.3.3.2 Sermaye Transferi

Herhangi bir ülkedeki gereksinimlerin o ülke kaynaklarınca karşılanması esas alınır. Ancak kaynakların ülkeler arası dengesiz dağılımı ve ülkeler arası kalkınmışlık farklılıkları ile gelişen uluslararası ilişkiler nedeniyle iç kaynaklar yeterli olmamaktadır. Ve özelliklede gelişmekte olan ülkelerdeki sermaye, teknoloji ve eğitimli insan gücü eksiklikleri nedeniyle dış kaynaklar bir zorunluluk halini almaktadır. Yaşanılan sermaye eksikliği ise yabancı sermaye ile kapatılmaya çalışılmaktadır. Zira bir ülkenin kalkınmasındaki en büyük etken yeterli miktardaki sermaye birikimidir (Şirin, :2006:7). Ayrıca Büyük şirketlerin bilhassa ihtiyaçlarını yeniden düzenlemek ve modernize etmek için kaynak açısından yabancı sermayeye ihtiyaç duymaktadır (Demekas, Horwath, Ribekova, Wu, 2005:3). Bu noktada sermaye transferi önem kazanmaktadır.

2.2.3.3.3 Teknoloji Transferi

Özellikle geçiş ekonomilerinde teknoloji ve bilgi transferinden yararlanmak için yabancı yatırımlarla işbirliği yapmak gerekir. Çünkü yabancı yatırımcılar nispeten daha gelişmiştir ve son derece eğitimli bir işgücüne sahiptir (Demekas, Horwath, Ribekova, Wu, 2005:3). Bu çerçevede doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çok uluslu şirketler bağlamında ele aldığımızda ise ev sahibi ülkelere pek çok faydalar sağladığını

bilinmektedir. Bunların bir tanesi de teknoloji transferidir ve bu gelişme ev sahibi ülkelerdeki üretim artışının da kilit noktasını oluşturmaktadır. Ve bu girişimleriyle çok uluslu şirketler yerel şirketleri pozitif yönde teşvik ederler. Diğer taraftan teknoloji transferi sermaye yatırımlarının ve işgücünün kalitesinin artması-artırılması yolunda destekleyici ve zorunlu etkiler ortaya çıkarır (Slaughter, 2002:2).

Bu konu üzerine teorik bir çalışma yapan Wang ve Bloomstrom kurmuş oldukları modelde doğrudan yabancı yatırımlarla yapılan teknoloji transferlerinin imalat sanayi ve hizmetler sektöründe oldukça önemli etkilerde bulunduğunu ortaya koymuşlardır (Alfaro, 2003:2). Ekonomik büyüme üzerindeki bu etkilerine bakıldığında, Tayvan ekonomisi üzerine yapılan araştırma sonuçlarına göre endüstrileşme sürecine yaptığı katkılarla teknoloji transferinin önemli etkilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Chang, Chen, 2006:235). Bunun yanı sıra R. Findlay (1978), FDI'nin girişi ile birlikte daha ileri teknolojinin yayılması sonucunda ev sahibi ülkelerin teknik ilerleme oranını arttığını belirtir. J.Y. Wang (1990) ise, neoklasik büyüme yapısıyla aynı çizgide bir örnek ile FDI'nin getireceği yeni bilgi ve yöntemlerin, ev sahibi ülkelerin üretimine pozitif etkiler yaptığını belirtir. Bu çerçevede içsel büyüme teori ile Romer (1993), zengin ve yoksul ülkelerin arasında önemli farklar olduğunu ve FDI'in, teknoloji transferi ve daha yoksul ülkelere iş yapabilme yeteneği kazandırdığı için bu farkın kapamasında etkili olduğunu belirtir (Ruane, Uğur, 2006:80,81).

2.2.3.3.4 Üretim Artışı

Yabancı firmalar yerli firmaların üretimlerini çeşitli faktörlerle etkileyip artırarak üretim giderlerini azaltıcı yönde etki etmektedirler (Alfaro, 2003:5). Diğer taraftan doğrudan yabancı yatırımlar ekonomik büyüme, ihracat ve kapital birikimine önemli katkılar yapar. Ayrıca işsizlik üzerindeki pozitif etkisi de bilinmektedir. Ayrıca ekonomik büyüme ve ihracat arasında pozitif bir ilişki de vardır. Bundan dolayı ekonomik büyümeyi sağlamak, doğrudan yabancı yatırım çekebilmek ve ihracatın büyümesi için uygun büyüme stratejileri saptamak gereklidir. Yukarıda bahsedildiği gibi doğrudan yabancı yatırımların işsizlik, ihracat, ekonomik büyüme ve sermaye birikimi konusundaki pozitif etkileri ekonomideki verimi artırır. Buna paralel olarak

yerli firmaların yabancı firmalarla olan etkileşimleri sonucunda özellikle işgücü kaliteli hale gelir, eğitimi artar ve bu durumda üretim artışına neden olur (Chang, 2005:254). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının üretimi arttırması ise “üretim etkinliği” (production efficiency) olarak ifade edilmektedir (Kula, 2003:143).

2.2.3.3.5 Üretimde Yaygınlık

Yabancı sermayeli kuruluşlar özellikle yeni teknolojilere bağlı olarak birçok yeni mamulün üretim teknolojisini de beraberinde getirirler. Farklı dallardaki üretim ve yine bu dalların kendi içlerindeki farklılaşma bir ekonomi için büyük önem arz eder ve tüm bu gelişmeler ülke ekonomisine canlılık kazandırır (Uras, 1979:54).

Üretimde yaygınlık kriteri bu özelliğiyle refah kriterine etki etmektedir. Ve üretimin yaygınlaşması tüketimdeki kaliteyi artıracığından refah düzeyine de pozitif etkilerde bulunur.

2.2.3.3.6 Pazarlama Etkisi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin arasında yeni pazarların oluşmasına katkıda bulunurken iktidarda bulunan hükümetlerin daha rekabetçi politikalar uygulamasına sebep ve olanak verir. Ticaret engellemelerinin kaldırılması veya azaltılması endüstriyel düzenlemeler konusunda da baskı yaparak yeniliğe zemin hazırlarken ucuz ve güvenilir kaynaklarla yaratılan oluşumlarla rekabet edilebilirlik gücü artırılmaktadır (Dunning, Kim, Lee, 2007:27).

Ayrıca doğrudan yabancı yatırımların etkili olduğu diğer alanlardan bir tanesi de ihracattır. Dünya ekonomisinde önceki döneme göre artan bütünleşme hareketleri sonucunda, yaşanan globalleşme ile birlikte doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracatta artış göstermektedir. Bu ilişkiye dayanarak söylemek gerekirse, doğrudan yabancı yatırımları ile bütünleşme faaliyeti içerisinde bulunan firmaların fiyat ve maliyet avantajları sağladığı görülmektedir (Girma, Kneller, Pisu, 2005:193). Bu durum ise yerli şirketlere pazarlama avantajları sağlamaktadır.

Diğer yandan uluslar arası ticaretin baş aktörleri olan çok uluslu şirketler gelişmekte olan ülkelerin piyasalarına dünya düzeyindeki ticaret düzenleriyle birlikte gelir ve gelişmekte olan ülkelere de bu fırsattan yararlanma olanağı verir, oysa bu ülkelerin tek başına bu piyasalara girmeleri güç hatta imkansızdır. Bir başka kritik nokta ise yabancı yatırımların iç piyasaların gelişimine yardım etmesi, modern anlamda pazarlama yöntemlerin kullanılması ve üretici-tüketici lehine değişiklikler olmasına olanak vermesidir (Uras, 1979:58).

2.2.3.3.7 Yönetim Becerisi

Doğrudan Yabancı yatırımların ev sahibi ülkelere sağlamış oldukları yararlar çok uzun süre sermaye, yönetim, teknoloji ve pazarlama kanallarının bir arada bulunduğu yatırım paketleri olarak bilinmişlerdir. Uzun bir süre böyle bir yaklaşım, çokuluslu şirketlerce gelişmekte olan ülkelere ‘ya kabul et ya da reddet’ şeklinde dayatılmış olsa da, son yıllarda gelişmekte olan ülkeler, bu tür bir paketi kendi yararlarına alt bölümlerine ayırmayı başarmışlardır (Akçaoğlu, 2002:17).

Öte yandan küreselleşme süreciyle birlikte hız kazanan özelleştirme politikaları Bu noktada önem kazanırken özelleştirme uygulamaları doğrudan yabancı yatırımları giderek Latin Amerika'ya, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine doğru yönlendirmiştir. Bu çerçevede önem kazanan yabancı yatırımcıların yönetim deneyimini, know-how getirebilme yeteneğini ve ekonominin geneline kazandıracağı etkinliği ile pozitif etkiler meydana getirebilecektir.

(<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim2002/sabir.htm>)

2.2.3.3.8 Milli Gelir

Çok uluslu şirketlerin ev sahibi ülkelerdeki milli gelire olan etkisi o ülke sınırları içerisinde yapmış olduğu üretimdir. Ancak bazen kullanılan girdiler yerel piyasalardan elde edildiği için bunların üretim değerinden düşülmesi gerekmektedir. Buna göre:

Katma Değer = Ü-G (üretim-girdiler)

Bu denklem gelirler için yazılmak istenirse;

Katma Değer = $\dot{U}-G = F+K$ (faktör ödemeleri+karlar) şeklinde yazılır.

Ayrıca ev sahibi ülkeler de çok uluslu şirketlerin gerçek anlamda bir katma değer yaratabilmesi için istihdam ettiği faktörlerin fırsat maliyetlerinden daha yüksek bir değer yaratması gerekmektedir. Buna göre denklem şu şekli alır;

Katma Değer = $(F+K)-FM$ (fırsat maliyeti)

Bu denkleme yabancı yatırımların neden oldukları pozitif ve negatif dışsallıklarda eklendiğinde ise;

Katma değer= $(F+K)-FM+L$ (dışsallıklar) şeklini alır.

Doğrudan yatırımın ev sahibi ülke için karlı olup olmadığı ise doğrudan yatırımların maliyete eklenmesi ile bulunabilir buna göre denklem şu şekilde formüle edilir;

Katma Değer = $[(F+K)-FM+L] / M$

Eğer buradaki oran 1'den büyükse doğrudan yatırımların ekonomi için olumlu etkileri söz konusudur. Eğer oran birden küçükse olumsuz bir durum mevcuttur denilebilir (Arıkan, 2006:40,41).

2.2.3.3.9 Ödemeler Dengesi

Yabancı sermaye yatırımları ev sahibi ülkelerin ödemeler dengesi üzerinde zaman içerisinde değişen ölçülerde etkilerde bulunur. Ülkeye gelen yabancı sermayeler başlangıçta ödemeler dengesi üzerinde pozitif etkilerde bulunurken, faaliyetin sürmesi ile birlikte ithal ikamesi ve ihracat ile ödemeler dengesi üzerinde olumlu etkiler meydana getirmektedir. Ancak bu süreç içerisinde üretim yapan yabancı sermayenin

hammadde ve malzeme ithaline başlaması ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etkiler yapar. Yine bu noktadan sonra ithalat eğiliminin artması ve yatırımın tasfiyesi ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etkiler meydana getirir. Buna karşın yabancı sermaye yatırımları ülkede gelir oluşumunu, döviz durumu ve vergi gelirlerini pozitif yönde etkilerken yan sanayinin oluşmasına ve gelişmesine de katkıları olmaktadır. Bölgeler ve bireyler arasındaki gelir dağılımını da etkilerken, sosyokültürel kurum ve değerleri modern hale getirir (Erdem, 1994:3,4).

Diğer yandan doğrudan yabancı yatırımların 1980 ve 1990'lardaki ödemeler dengesi krizlerinde borç ortaya çıkarmadan yaratılan bir kaynak olması nedeniyle krizlerin atlatılması ve etkilerinin hafifletilmesi konusunda iyi bir yöntem olmuştur. Bu durumun farkına varan ülkeler doğrudan yabancı yatırım çekebilmek için gerekli politikaları gündemlerine almış ve bilhassa geçiş ekonomileri doğrudan yabancı yatırımları hızlı bir şekilde artırıp, genişletebilmek için gerekli yöntemleri araştırarak uygulamaya koymuştur (Demekas, Horwath, Ribekova, Wu, 2005:3).

2.2.3.3.10 Ücretler

Ev sahibi ülkeler yabancı sermaye yatırımlardan ücretler yönüyle birkaç değişik şekilde etkilenirler. Bunlardan birincisi yerel firmalarla aynı sektörde çalışan yabancı yatırımların işçilere yerli firmalardan daha fazla ücret ödemesidir. İkincisi ekonomideki yabancı etkinliğinin artması ile ülkedeki ortalama ücret seviyesinin etkilenmesidir. Yani yabancı sermaye girişleri ile birlikte emeğe olan talep artacak ve bu durum ücretlerin yükselmesine neden olacaktır (Arıkan, 2006:42,43).

Öte yandan doğrudan yabancı yatırımların emek faktörü üzerindeki etkileri en önemli etkilerindendir. Doğrudan yabancı yatırımların sonucunda emek piyasaları ve emeğin kendisi her yönüyle değişikliğe uğrar ve ev sahibi ülkelerin işçileri daha deneyimli ve donanımlı hale gelir (Slaughter, 2002:1). Bu durumda emeğin kalitesinin yükselmesine bağlı olarak ücretlerinde yükseleceği düşünülebilir.

2.2.3.3.11 İstihdam

Yabancı sermaye yatırımların özellikle gelişmekte olan ülkelerde yarattığı istihdam düzeyinin o ülke açısından taşıdığı önem bilinmektedir. Bu ülkelerde genel olarak toplam istihdamın yaklaşık %1'i ile %6'sı yabancı sermayeli şirketler tarafından gerçekleştirilir. Buna karşın Çokuluslu şirketlerin istihdama olan katkısı kimi ülkelerde, özellikle imalat sektöründe şaşırtıcı derecede yüksek düzeylere çıkabilmektedir. Bu sektörde çokuluslu firmaların istihdama katkısı Arjantin, Bolivya, Brezilya ve Kolombiya'da %10 ile %23 arasında değişirken, Singapur ve Senegal'da ise yüzde 50'yi aşmaktadır (Açba, 2002:16).

Yabancı sermaye yatırımları ile birlikte, üst düzey yöneticiler de yatırım yapılan ülkeye giderken diğer işgücü ihtiyacı yerli kaynaklardan karşılanmaktadır. Bu nedenle işsizlikle karşı karşıya olan azgelişmiş ülkeler açısından, yabancı sermaye yatırımları istihdam yönüyle elverişli bir durum yaratmaktadır. Örnek olarak verirsek İrlanda'da 1960 ve 1982 yılları arasındaki yabancı sermaye yatırımları 82.000 kişiye iş imkanı sağlamıştır (Akdiş, 1988:75).

2.3 DOĞRUDANYABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Değerlendirmemiz doğrudan yabancı yatırımların genel anlamdaki bir gelişim süreci ile başlayacak önce dünyadaki gelişmeler daha sonrada Türkiye'deki gelişmeler alt başlıklar halinde ele alınarak açıklanmaya çalışılacaktır.

2.3.1 Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

19.yüzyılın ilk yarısında İngiltere ihtiyaç duyduğu hammaddelerin ve özellikle petrol çıkarılabilmek için söz konusu ülkelerdeki girişimleri, yabancı sermaye yatırımlarının da başlangıcını oluştururken tarım ve sanayi ürünleri için ilk plantasyonlar bugünlere denk gelir.

İngilizler kolonilerdeki bu yatırımlarının ardından Güney Amerika'ya yönelerek yatırım yapmışlardır. Bu bağlamda Güney Amerika'ya yapılan ilk yatırımlar 1820'li

yıllara rast gelir. Peşi sıra Fransızlar Haiti'ye geçerken, 1930 yılında da Ekvator ile Venezuela'ya geçmişlerdir. İngilizlerin 1870 yılında Güney Amerika'da bulunan yatırımlarının değeri olarak 85 milyon sterlin iken 1914 yılında 750 milyon İngiliz lirası olduğu söylenmektedir.

Alman sermayesi ise Güney Amerika'ya 1900'lerde girerken 14 yılda 900 milyon dolara ulaşmıştır. İngilizler 1900'lerde Amerika ve Kanada'da büyük yatırımlar gerçekleştirirken, Avrupa'da İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da yabancı sermaye yatırımları yapılmıştır. 1914'ten sonra ise devreye ABD girmiştir. 1929–1930 ekonomik krizi yabancı sermaye yatırımlarına darbe vururken, yeni bir dönem başlamış ve daha önce yapılmış olan yatırımlar tasfiye edilmeye başlanmıştır. İkinci dünya savaşı sonrasında ise borçlar yatırımların yerini almıştır (Uras, 1979:30,31).

Gelişmekte olan ülkeler açısından özellikle finansman açısından farklı ve çok daha yüksek bir önem taşıyan doğrudan yabancı yatırımların bu ülkelere yönelik akışları ise özellikle 1985' den sonra farklı bir boyuta gelmiştir. Bu bağlamda özellikle 1985 yılından sonra endüstrileşme yolundaki ülkelere olan yabancı sermaye akışları artmıştır. Bu artış içerisinde güney Avrupa önemli bir pay alırken doğrudan yabancı yatırımlar %42 ithalat ise %12 oranında bir artış göstermiştir. Buna karşın dünyadaki GSMH %3,8 oranında artış göstermiştir (Rubio, Mumoz, 2001:305). Öte yandan gelişmekte olan ülkelere yönelik gerçekleşen ortalama yıllık doğrudan yabancı sermaye akışları, 1982'lerin başına kıyasla oldukça yükselmiş, 1987 ve 1994–1999 arasında sekiz kat artmıştır. Gelişmekte olan ülkeler bu artış ile 1990'ların sonunda neredeyse dünya çapındaki doğrudan yabancı sermaye akışlarının üçte birini çekmeyi başarmıştır. Üstelik göreceli koşullar altında, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülke içindeki etkileri göz önüne alındığında gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere göre daha önemli bir rol oynayacağı da düşünülebilecektir.

1990'ların son döneminde ise gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı sermaye artışları, GSMH'lerinin %20'sine eşit düzeye yükselmiştir. Gelişmiş ülkelere ise bu oran %12 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin çeşitli grupları (Santral ve Doğu Avrupa'da geçiş ülkeleri), arasında doğrudan yabancı yatırımlar

hususunda bariz şekilde farklılıklar olsa da, Güney, Doğu, ve Güneydoğu Asya'da, gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlara ev sahipliği yapan en önemli bölge olduğu ortaya çıkmıştır. Söz konusu grup, 1990'larda bütünüyle gelişmekte olan ülkelere gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye akışlarının yarısını çekmeyi başarmış ve sonrasında Latin Amerika'yı geride bırakmıştır. Ancak buna rağmen, Latin Amerika, önemli bir yatırım bölgesi olarak çekiciliğini ve önemini korumuştur. Sonuç olarak bu bölgeye ortalama yıllık doğrudan yabancı sermaye akışları 1980'lerin sonuna kıyasla 1993 ve 1994 — 1999 döneminde dört kat gibi yüksek bir seviyede artış göstermiştir (Nunnenkamp, 2002:4). Ancak daha sonra Latin Amerika'da dünyadaki genel büyüme oranının altında büyüyen ülkeler bu durumun sorumlusu olarak çok uluslu şirketleri görmüşler ve bu dönemde sömürücü ve emperyalist olarak suçlanmışlardır (Alfaro, 2003:4).

Dünya çapında önemli gelişmelere sahne olan doğrudan yabancı sermaye akımlarının dağılımları da yeni dönemde globalleşmenin temel öğelerinden olmuştur. Ancak doğrudan yabancı sermaye yatırımları sadece mutlak koşullara göre bir dağılım göstermemiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dağılımı göreceli koşullar altında gerçekleşmiştir.

Bu bağlamda Doğrudan yabancı yatırımların galiplerinden biri olarak Güney, doğu ve güneydoğu Asya, Merkez ve Doğu Avrupa öne çıkarken, bu bölgedeki sosyalist rejimlerin ortadan kalkması bu konu ile yakından ilgilidir. Söz konusu bölgeler bu gelişmelerden sonra dünya pazarlarına kapılarını açmış ve bu yönde genişlemişlerdir. Böylece Avrupa doğrudan yabancı sermaye çekmeye çalışan ülkelere yeni bir rakip olarak ortaya çıkmış, bunun etkileri ilk olarak Latin Amerika'da ortaya çıkan yatırım sapmaları olmuştur. Latin Amerika bu etkiyi Avrupalı yatırımcılarda yaşadıkları kayıplarla da yaşamışlardır. Çünkü Avrupa kökenli yatırımcılar Merkez ve Doğu Avrupa'da kalmışlardır. Ancak bu durumu sadece bir yatırım sapması olarak nitelemek yanlış olacaktır. Çünkü söz konusu devletlerin bu bölgelerin şartlarını yatırımlara uygun hale getirmesiyle öne çıktığı söylenebilecektir.

Afrika ise bahsi geçen bölgelere nazaran yabancı yatırımlara karşı çok fazla duyarlı olmamış ve yatırımları bölgelerine çekememişlerdir. Bu bağlamda Afrika 1980'li yıllarda yabancı yatırımları reddetmiştir. Ve Afrika ekonomik globalleşmenin dışında kalmıştır. Buna rağmen, Afrika'ya ortalama yıllık doğrudan yabancı sermaye akışları, 1994'e gelindiğinde 3.5 kat artmıştır (Nunnenkamp, 2002:3,6). Bu durum belirli düzenlemeleri hayata geçirdiği takdirde Afrika'nın da belirli oranlarda yabancı sermaye yatırımı çekebileceğinin göstergesidir.

Aşağıdaki tabloya baktığımızda ise 1997 ve 2001 yılları arasındaki doğrudan yabancı sermaye dağılımları görülürken 2001 yılındaki düşüşü dikkat çekmektedir ve özellikle gelişmiş ülkelerin paylarının halen çok yüksek oluşu dikkat çekmektedir. Asya ve Pasifik bölgesi belli bir düşüşe karşın liderliğini korurken Latin Amerika ve Karayipler ikinci sıradadır buna karşın özellikle son dönemdeki gelişmelerle Afrika ile Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri önemli birer rakip olarak peşi sıra gelmektedirler.

Tablo 16 :1997-2001 Yılları Arasında Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımların Dağılımı(Milyon Dolar)

Evsahibi Bölge	1997	1998	1999	2000	2001
Dünya	478,1 ^A	694,5 ^A	1 088,3 ^A	1 491,9 ^A	735,1 ^A
Gelişmiş ekonomiler	267,9 (56,0) ^B	484,2 (69,7) ^B	837,8 (77,0) ^B	1 227,5 (82,3) ^B	503,1 (68,4) ^B
Gelişmekte olan ekonomiler	191,0 (39,9) ^B	187,6 (27,0) ^B	225,1 (20,7) ^B	237,9 (15,9) ^B	204,8 (27,9) ^B
Afrika	10,7 (5,6) ^C	9,0 (4,8) ^C	12,8 (5,7) ^C	8,7 (3,7) ^C	17,2 (8,4) ^C
Asya ve Pasifik	106,0 (55,5) ^C	96,4 (51,4) ^C	103,0 (45,8) ^C	133,8 (56,2) ^C	102,3 (49,9) ^C
Latin Amerika ve Karayipler	74,3 (38,9) ^C	82,2 (43,8) ^C	109,3 (48,5) ^C	95,4 (40,1) ^C	85,4 (41,7) ^C
Merkez ve Doğu Avrupa	19,1 (4,0) ^B	22,6 (3,3) ^B	25,4 (2,3) ^B	26,6 (1,8) ^B	27,2 (1,8) ^B

A)Gelişmiş ülkeler ve petrol ihraç eden ülkeleri kapsayan doğrudan yabancı sermaye yatırımları

B) Dünya üzerindeki toplam değer in yüzde(%) dağılımı

C) Gelişmekte olan ülkelerin toplam değer inin yüzde (%) dağılımı

Kaynak: Joong-Wan Cho, **Foreign Direct Investment: Determinants, Trends in Flows And Promotion Policies**,http://www.unescap.org/tid/publication/chap5_indpub2259.pdf

Barrell ve Pain (1997), yapmış oldukları çalışmalarında, çok uluslu girişimler ile birlikte dünya ticaret payında göreceli yükseliş ile birlikte OECD ülkelerinin toplam doğrudan yabancı yatırımları oranı ise 1975 yılında %4,75 iken 1995'te %10'a yükseldiğini vurgulamışlardır (Agiomirgianakis, Asteriou, Papathoma, 2006:3).

Gelişmelere paralel olarak 1979 ve 1999 yılları arasında dünya üretimi içerisinde doğrudan yabancı yatırımların payı %5'ten %16'ya yükselmiştir. Bunun sonucunda ise kapital birikimleri %2'den %14'e yükselmiştir. Dünyadaki toplam üretim içerisindeki doğrudan yabancı yatırımların payı ise 2000'li yıllara gelindiğinde %15 civarında gerçekleşmiştir (Slaughter, 2002:1).

Dünya çapındaki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ihracat oranı ise 1980 yılında %3 civarında iken bu rakam 1999 yılında %15'i aşmıştır. Bu noktada ihracat için ortak stratejiler belirlenmeye çalışılırken doğrudan yabancı yatırımlar globalleşme süreci ile birlikte giderek önem kazanmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar bu süreçte ihracatları da göreceli olarak artırmıştır. Bu ihracat oranlarındaki artış 1992–1999 arasında sınırlı kalmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak ta, dünya çapındaki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artışlarının, dünya GSMH düşünüldüğünde çok daha düşük seviyelerde gerçekleşmiştir (Nunnenkamp, 2000:3)

2000 yılı verilerine bakıldığında ise doğrudan yabancı sermaye miktarı 1,271 milyar ABD doları seviyesine ulaşmıştır. Doğrudan yabancı yatırımların öneminin giderek artması sonucunda devletlerin pek çoğu bu konuya ilişkin pozitif uygulamalara gitmiştir. Bu doğrultudaki UNCTAD verileri 1991 yılı ve 2000 yılları arasında ülke mevzuatlarında toplam 1185 değişiklik yapıldığını ve bu mevzuat değişikliklerinde 1121 adedinin uluslararası sermayeyi çekmeye yönelik olan liberal değişiklikler olduğunu göstermektedir. Bu gelişmelerin sonucunda da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemli bir noktası 2002 yılı itibarıyla son üç yılda gelişmiş ülkelere olan yatırımların payının %55 oranından %80'e yükselmiş olmasıdır. Diğer taraftan bu oran gelişmekte olan ülkeler açısından %40 seviyelerinden %20'lere düşüş şeklinde kendini göstermiştir (Karaca, 2002:59).

Küresel düzeyde doğrudan yabancı sermaye akımı dünya GSYİH'sinden daha hızlı artmaktadır. 1980'den 1990'a kadar dünya GSYİH'nin %0,5'inden %1'ine yükselen küresel doğrudan yabancı akımı, 1990'dan 2000'e kadar çok daha hızlı artmış ve dünya GSYİH'nin %4,5'ine ulaşmıştır. 1990'lı yıllarda birçok ülkede kısıtlamaların kaldırılmasıyla birlikte mali ve doğrudan sermaye hareketleri hızlı bir ivme kazandı. 1992 sonrası dönemde yükselen piyasalar olarak adlandırılan ve orta gelir grubunda yer alan gelişmekte olan ülkeler, borsada, bono piyasalarında ve doğrudan yatırıma sundukları yüksek getiri potansiyeliyle büyük çaplı sermaye girişi yaşadılar. 1990'lı yılların sonuna doğru yaşanan ekonomik krizlere karşın DYY/GSYİH oranı 2000'e kadar artmaya devam etti. Ancak, özellikle 2000–2001 döneminde ABD'de yaşanan daralmayla birlikte dünya ekonomisinin büyüme hızı da yavaşlamıştır.

Yabancı sermaye yatırımlarında çok önemli rol oynayan çokuluslu şirketlerin neredeyse tamamı sanayileşmiş ülke şirketleridir. Çokuluslu şirketler, sanayileşmiş ülkelerin dış ticaretinde önemli bir rol oynamaktadırlar. Bernard, Jensen ve Schott (2005)'un bulgularına göre, ABD dış ticaretinin %90'ı ABD'li çokuluslu şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. ABD'li çokuluslu şirketlerin kendi içlerinde gerçekleştirdikleri (firma-içi) alım-satım, ülkenin toplam dış ticaretinin %50'sine karşılık gelmektedir. Sanayileşmiş ülkeler arasında gerçekleştirilen doğrudan yabancı sermaye yatırımı akımının önemli bir kısmı B&SA'dan oluşmaktadır. Geriye kalan kısmı ise, hem yatay hem de dikey biçim alabilen yeni yatırımlardır. (<http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/Yayinlar/Documents/DYYStrateji-TR.pdf>)

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları sektörel olarak da süreç içerisinde değişimler yaşamış ve dönemin ekonomik konjonktörüne uyum sağlamıştır. Buna göre aşağıdaki tablo bu gelişmeyi gözler önüne sererken gerek dünyadaki ekonomik sosyal gelişmeleri gerekse de ülkemizde yaşanan sosyal ve ekonomik göstergeleri açıklayabilecektir.

Tablo 17 : Çok Uluslu Şirketlerin Faaliyette Bulundukları Sektörlere Göre Tarihi Gelişimi

Yıllar	Faaliyette Bulunulan Sektörler
1800-1890	Doğal ve tarımsal kaynaklar (yün,petrol,mineral,kauçuk,meyve üretimi)
1891-1940	Kimyevi maddeler,ilaç san. Yiyecekler, motorlu taşıtlar
1941-1945	Ulaştırma, askeri donatım, silah
1946-1960	Finansal hizmetler, haberleşme, makine, otelcilik, mühendislik
1961-1971	Elektronik eşya, çeşitli aygıtlar, araştırma, gezi ve eğlence hizm
1972-1985	Eğitim, gıda endüstrisi, sağlık ürünleri, temizlik mamülleri
1985-2000	Turizm, bilgi işlem, otomotiv, telekomünikasyon, nükleer maddeler

Kaynak: CÖMERT Faruk, “Yabancı Sermayenin Dünyü, Bugünü Ve Geleceği”, **Hazine Dergisi**, Sayı:12, Ekim 1986,s.s.2.

Ancak yukarıda değinildiği gibi yabancı sermaye yatırımlarının büyük kısmının halen gelişmekte olan ülkelere yönelik yatırımlar yapması ve bu ülkelerinde halen bu yöndeki çabaları bu yatırımların sömürücü olduğu yönündeki iddialarını da ortadan kaldırmaktadır.

Diğer yandan OECD araştırmalarına göre gelişmekte olan ülkelerin paylarının bu süreçte yetersiz kalmasının nedenlerinden bir tanesi politik ve ekonomik risklerdir. Diğer nedenler ise reaktif karakterli mevzuat ve idari uygulamalardır. Üst başlıklarda Bu tür uygulamaların yasal ve idari alt yapı yetersizlikleri nedeniyle yabancı sermaye yatırımlarını caydırıcı yönde etkilediği de bilinmektedir (Erdem, 1994:5).

2.3.2 Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi

Konunun ana başlığı içerisinde Türkiye’deki yabancı sermaye süreci üç aşamada ele alınacaktır. Sırasıyla önce Osmanlı son dönemi, sonrasında Cumhuriyet dönemi 1980 öncesi gelişmeler ve en nihayetinde 1980 sonrası gelişmeler incelenecektir.

2.3.2.1 Osmanlı'nın Son Döneminde Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Türkiye'deki ilk yabancı sermaye yatırımları Osmanlı imparatorluğu döneminde gerçekleşmiştir. 1838–1839 yılları arasındaki ticaret anlaşmalarında bulunan kapitülasyonların etkisi ile İngiliz ve Fransız'lara tanınan ayrıcalıklar neticesinde gümrük vergilerinin düşürülmesi ve bürokrasinin azaltılması, doğal kaynakların işletilmesi, demir yolları, liman haberleşme, enerji ve kimi hizmet sektörleri ile bankacılık sektörlerindeki kuruluşlar yabancıların eline geçmiştir (Ören, 1993:54).

Yabancı sermayenin Osmanlı imparatorluğuna girişi, Osmanlıların taleplerinin sanayileşmesini tamamlamış ülkelerin para piyasalarındaki elverişli duruma rast gelmesi ile gerçekleşir. Bu durum Osmanlı imparatorluğunun içindeki zor durumu gösterirken imparatorluktaki sıkıntı ve güçlüklerin temelinde ise az gelişmişlik ve bütçe açıkları vardır. O dönemdeki diğer sorunlar, aralarında çok az bir ilişki bulunan küçük ve sayısız üretim bölgeleri, canlı bir zanaatçılığın bulunmaması, ülkenin nüfus ve ekonomik yapının tarım niteliğinde olması, buna karşın çiftçi ve köylünün borç içinde kalması, aracı, tüccar, tefeci uyuşturucu madde kaçakçıları, vergi mültezimleri ve bazı toprak sahiplerinin gelirlerini giderek artırıp zenginleşmeleridir. Bunların yanı sıra elde edilen gelirlerin iyi kullanılamayışı, ayrıcalıklı kişilerin lüks tüketimleri, üretime yönelik olmayan harcamaların artması sonucunda ciddi bir sermaye birikimi oluşmasının engellenmesi ve paraya olan ihtiyacın artmasıdır (Thobie, 1985:724).

Yirminci yüzyılın başlarında Osmanlı imparatorluğunun bünyesinde en fazla yabancı yatırımcıya sahip olan ülke Fransa'dır. Fransız sermayesinin %78'lik bir kısmı tren yolu yapımında kullanılırken liman yapımında %16, belediye hizmetlerinde ise yine %16 oranında payları vardır.

Demir yolu yapımının önemine paralel olarak, Osmanlı devletinde yapılan yabancı sermaye yatırımları, dış ticareti bütünleştirici bir anlayışın sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa'nın ihtiyacı olan hammaddelerin ulaşımı için gerekli üretime yönelik bir yatırımı tercih etmenin aksine demir yolu, liman ve belediye

hizmetlerini tercih etmişlerdir. Böylelikle hem Avrupa'nın ürünleri Anadolu'nun içlerine kadar ulaşabilmiş hem de Osmanlının tarım ürünleri ve Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu hammaddelerin ulaşımına imkan sağlanmıştır (Buluş, 2003:34).

1910 yılına gelindiğinde Misak-ı Milli sınırları içerisinde bulunan yabancı yatırımların sektörel dağılımı aşağıdaki tabloda görülmektedir. Demiryolları en büyük paya sahip olan sektör olarak dikkat çekerken, en düşük pay ise ticarete görülmektedir.

Tablo 18 : 1910 Yılındaki Mevcut Sanayi Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı

	Milyon Kuruş	%
Demiryolları	3,368	59,0
Sanayi	650	11,4
Banka-Sigorta	560	9,8
Madenler	328	5,7
Elektrik-Tramvay-Su	311	5,5
Limanlar	288	5,0
Ticaret	206	3,6
Toplam	5,711	100,0

Kaynak:Güngör URAS, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İktisadi Yayınlar Ltd.Şti. Formül Matbaası, 1.Basım, İstanbul, 1979, s.s.100.

Aynı dönemde sanayi yatırımları içerisindeki yabancı sermayenin ülkeler arasındaki dağılımı ise aşağıdaki tabloda görülmektedir. En fazla sanayi yatırımı payına sahip olan ülkelerin başında Almanya gelmektedir. Almanya’yı %25’4 ile Fransa, %16’9 ile İngiltere, %3’7 ile Belçika, %1,8 ile ABD, % 1,2 ile İtalya, %0,9 ile Hollanda takip etmektedir.(Uras, 1979:100)

2.3.2.2 Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Cumhuriyetle birlikte önem kazanan ve gelişen özgürlükçü ve liberal yaklaşım iktisadi ve sosyal yaşam yabancı sermayeye karşı olumsuz bir tutumun oluşmasını engellerken, tarihteki deney ve görgüler, ilk sanayileşme sürecinde de ele alınan Lozan görüşmelerindeki sürtüşmeler, yabancı sermaye konusunda tereddüt yaratmıştır. Ancak, yabancı sermayeye karşı bir anlayışın uygulanmasına yol açmamıştır. Yine kurtuluş

savaşı yıllarında yabancı sermaye ile işbirliğinden yana bir görüntü sergilenmiş, yabancı sermaye konusunda İzmir iktisat kongresinde kabul edilen özel bir kararla da yabancı sermayesiz yapılamayacağı, yeni Türk devletinin siyasal erkinin zedelenmemesi koşuluyla da, yabancı özel yatırımları uyaran ve teşvik eden bir ekonomi politikasının izlenmesinin gerekli olduğu belirtilmiştir (Tezel, 1986:166,167).

Genç Cumhuriyet'in yabancı sermayeye karşı olan bu pozitif tutumunun bir göstergesi olarak, Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün İzmir iktisat kongresinde yaptığı bir konuşma dikkat çekicidir. Ulu Önder, İzmir iktisat kongresini açış nutkunda; "...Osmanlı imparatorluğunun çöküş sebeplerinin başında yer alan, yabancılara tanınan ve ülkeyi yarı sömürge haline getiren kapitülasyon tipi hukuki ayrıcalıkları sıraladıktan sonra " kanunlarımıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye hazırız." demiştir (Boratav, 2000:312). Yine Atatürk döneminin ekonomi bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) Bey'de yasalara saygı göstermek şartı ile yabancı sermayeye Türkiye'nin diğer ülkelerden daha fazla ayrıcalık tanımaya hazır olduğunu bildirmiştir. (Karluk, 1999:545) Bu anlayış, dönemin resmi tutum ve politikalarına tamamen egemendir (Boratav, 2000:312).

Bu dönemde (1920–1930 yılları arasında) belli başlı yedi sektör içerisinde kurulmuş olan anonim şirketler arasında dokuma sanayi alanında kurucu, hissedar ve idare meclisi üyeleri arasında yabancıların bulunduğu toplamda üç şirket vardır. Buna karşın 1920–1930 yılları arasında kurucu, hissedar ve meclis üyeleri arasında yabancıların bulunmadığı şirket sayısı toplamı ise dokuzdur.

1924–1930 yılları arasında kurulan yabancı sermayeli bir dokuma sanayi şirketi ise bulunmamaktadır. Ancak şirketler arasında yabancı sermayeli olanların lehine olmak üzere belirgin miktarlarda sermaye farklılıkları vardır.

Aynı dönem içerisinde kurucu, hissedar ve idare meclisi üyeleri arasında yabancıların bulunduğu gıda sanayi şirket sayısı ise üçtür. Buna karşılık içerisinde yabancı sermaye bulunmayan şirket sayısı ise on dokuzdur. Buna göre 1920–1930 yılları arasında kurulan toplam yirmi iki şirketin üçü içerisinde yabancılar bulunurken, yabancıların payının bulunmadığı şirket sayısı ise on dokuzdur. Bu durum Anadolu

burjuvazisindeki yabancı sermayeyle ilişki içerisinde olmaksızın örgütlenme çabasını gösterirken Türk şirketlerinin sermaye miktarı ve çalışma şekilleri ile yabancı sermayeli olanların gerisinde olduğu görülmektedir.

1920–1930 yılları arasında çimento sanayi alanında ise kurulan beş Türk anonim şirketlerinden dördünün içerisinde de yabancılar bulunmaktadır. Bu sektörde yabancılar hakim oldukça durumdadır. 1920–1930 yılları arasındaki dönem içerisinde kimya sanayi alanında kurulan şirketlerin toplamı beş iken üçünün içerisinde yabancı sermaye bulunmaktadır. İki Türk olan şirketlerin ev sanayi ya da manifatura aşamalarında üretim yapması dikkati çekmektedir.

Bu dönemde kurulan on iki elektrik ve hava gazı şirketleri içerisinde yabancıların payının bulunduğu şirket sayısı ise yedidir. Türk şirketleri yabancılar göre zayıf durumda olsalar da anonim şirket olarak örgütlenmiş olmaları dikkat çekicidir. Madencilik sektöründe kurulan toplam yirmi şirketin on birinin içerisinde yabancı sermaye bulunmakta iken, dokuz adet yerli anonim şirketi bulunmaktadır. Bu dönemde iş bankası madencilik için örgütlenme çabası içerisinde görülürken, yabancı sermayeli şirketlerin yerli şirketlere oranla daha güçlü oldukları dikkat çeker.

Bu dönemde orman işletmeleri alanında beş şirket kurulmuş olup bunların içerisinde sadece bir tanesi yabancı sermayelidir. Şirketlerin sermaye durumu ise oldukça zayıf bir durumdadır. Son olarak bu dönemde tarım alanında dört şirketin bir tanesi yabancı iken üç tanesi yerli şirkettir. Bu sektör içerisinde de yabancıların payı oldukça önem taşıırken yerli şirketlerin sermaye durumu oldukça zayıf bir görüntü içerisinde (Ökçün, 1997:78,87).

1920–1930 yılları arasında yukarıdaki gibi bir dağılım görülürken Türkiye Cumhuriyeti'ne olan yabancı sermaye yatırımlarının artırılabilmesi için 1927 yılında serbest mülk yasa çıkarılmış ve 1929 yılına gelindiğinde ülkedeki yabancı sermayeli şirket sayısı 114'e ulaşmıştır (Ören, 1993:54). Ancak buna karşın Cumhuriyetin bu ilk yıllarında yabancı sermayeli şirketlerin ülkeye çekilmesi yönünde çalışmalar yapılmasına karşın, dönem içerisinde yapılan millileştirmeler, 1929–1930 ekonomik buhranı ve 2.dünya savaşı ülkeye istenilen düzeyde yabancı sermayenin getirilememesine yol açmıştır. Ancak Türkiye'de Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950

yılına gelene kadar, yabancı sermayeye karşı bilinçli bir olumsuz tutum sergilenmemiştir (Karluk, 1999:546).

Sonuç olarak Türkiye’de ki yabancı sermaye yatırımlarının yeterli bir seviyede olmamasına karşın, yatırımlar 1930 yılına kadar artan bir tempoyla gerçekleşirken tablodan da görüldüğü gibi 1927 teşviki sanayi kanunu ile birlikte daha belirgin bir artış gerçekleşmiştir.

Tablo 19 : Yabancı Özel Sermaye Yatırımları ve Türkiye’deki Yabancıların Kar, Faiz Diğer Gelir Transferleri(1926–1933)

Yıllar	Yeni yatırımlar M.TL.	Kar faiz gelirleri(1) M.TL.	Diğer gelirler M.TL.	Toplam transfer M.TL.
1926	6,5	8,3	4,0	12,3
1927	5,3	8,3	4,0	12,3
1928	8,0	7,0	4,7	11,7
1929	12,0	6,0	3,9	9,9
1930	1,2	7,3	4,5	11,8
1931	0,8	1,5	2,0	3,5
1932	4,2	0,5	3,5	4,0
TOPLAM	39,1	39,9	28,0	67,9

(1) Türkiye’deki özel yabancı sermayeden doğan kar ve faiz gelirleri olup kamu borçları üstündeki faiz ödemelerini dışarıda bırakır.

Kaynak: TEZEL Yahya Sezai, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950**), Yurt Yayınları, Ankara 1986, s.s.169.

1926–1933 yılları arasında yapılan yabancı sermaye yatırımlarının ise, imalat ve madencilik yatırımlarına girdiği ve bu sektörlerde yoğunlaştığı görülür. Bu yıllar içerisinde 39,1 milyon TL. yatırım yapan yabancı sermayeli şirketler bu tutara karşın 39,9 milyon TL’lik bir kar ve faiz gelirini de dışarıya transfer etmişlerdir (Öçal, 2005:38).

İkinci dünya savaşının ardından ise, Bretton Woods anlaşması sonucunda IMF ve GATT kurulmuş, dünyadaki uluslararası sermaye ve ticaret akımları yüksek bir gelişme göstermiştir. Bu gelişmelere paralel olarak Türkiye yabancı sermaye yatırımlarından yararlanmak için çalışmalara 1950 yılından sonra başlamış ve 19 Mart 1950 tarihli ve 5583 sayılı "Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına dair kanunu" çıkartmıştır. Bu kanun ile birlikte yabancı

kuruluşlara devlet garantisi verilmiş olmasına karşın başarılı olunamamıştır. Bu nedenle 9 Ağustos yeni bir yasa olarak 1951 tarih ve 5821 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" çıkarılmıştır (Ören, 1993:54).

5821 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu Yabancı sermaye konusunda önemli gelişmelerin başında gelir, bu kanun içeriğinde sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm alanlarında olmak üzere yabancı teşvik edilmiş ancak özellikle kar ve sermaye transferi bakımından sınırlamalar getirmesi nedeniyle yabancı sermayeyi cezbetmemiştir ve 1954 yılında 6224 sayılı kanunla yeni bir düzenleme getirilmiştir. Bu kanun ile birlikte sermaye sahiplerine kar ve sermayelerini transfer edebilme imkanı verilmiş, makine ve teçhizat ithali özgürlüğü sağlanmış, patent ve gayri maddi hakları ile hizmetleri yabancı sermaye olarak kabul edilmiş, yerli sermayenin bütün haklarından yararlanabilme imkanı sağlanmıştır (İlkin, 1974,398).

1950 ve 1970'li yıllarda ise özellikle yabancı sermayeyi teşvik kanununun ardından yapılan yatırımlar aşağıdaki tabloda görülmektedir. 1950'li yılların ilk yarısında beklenen yatırımların gelmemesine karşın, 1950'lerin ikinci yarısında nispeten bir gelişme görülmüştür. Yine 1960 ve 1970 arası dönemde belirgin bir yükseliş görülse de özellikle iç ve dış siyasi istikrarsızlığın sonucunda bir dalgalanma yaşandığı görülür. Özellikle 1960'lı yıllardaki siyasi istikrarsızlığın yabancı sermaye girişi konusunda olumsuz yönde etkilediği de görülmektedir. 1950'lerin başında oldukça düşük bir düzeyde seyreden yabancı yatırımları 1961 yılından itibaren (dalgalanmalar olsa da) daha yüksek daha yüksek oranlarda artmıştır.

Tablo 20 : Özel Yabancı Sermaye, İzinler ve Gerçekleşmeler (Bin TL)

YILLAR	Verilen İzinler	Giriş Yapan serm.
1951	4,800	3,410
1952	26,993	2,993
1953	108,440	1,148
1954	48,968	2,598
1955	66,954	8,002
1956	42,985	21,655
1957	57,693	10,531
1958	69,474	15,068
1959	48,926	19,825
1960	48,055	18,711
1961	133,604	43,056
1962	243,849	87,246
1963	125,281	97,386
1964	93,320	69,885
1965	229,933	95,538
1966	170,200	69,580
1967	196,300	67,700
1968	373,300	92,300
1969	196,300	61,400
1970	152,500	90,500

Kaynak: İLKİN Akın, Türkiye’de Sanayi Politikası, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 30. Cilt, Ekim–1970, Eylül –1971, s.s.399.

Aynı dönem içerisinde sanayileşme ve ihracat seviyesini de istenilen düzeye çıkaramayan ülkemiz bu dönemde yüksek dış ticaret açıkları ile karşılaşmıştır. 1950–1970 yılları arasında ortalama %28 oranında cari açık verilmiştir. Yıllık baz da en büyük açık 1970 yılında -%359 ile verilirken. 1960 ve 1970 arası dönemin sürekli yüksek düzeyde cari açıklarla geçtiği görülmektedir (Cillov, 1972:433). Ülkenin ihracat ve ithalat oranları arasındaki farkın ithalat lehine liberalleşme sürecine paralel arttığı da görülmektedir. Bunun sonucunda ise bu açıklar giderek kronikleşmiş 1970 yılında maksimum düzeye ulaşmıştır.

1970’li yılların ikinci yarısına doğru gelindiğinde ise planlı ekonominin ilk on yılını geçiren Türkiye ekonomisinde 1973–1977 yıllarını kapsayacak olan, üçüncü planlama dönemine adım atılmıştır. Üçüncü beş yıllık kalkınma planı döneminde ulusal ve uluslar arası alanda siyasi ve iktisadi olmak üzere bazı sıkıntılar yaşanmış, bunu takibinde özel yabancı sermayenin teşviki konusunda sıkı denetimler getirilmiştir. Bu

dönemde yoğun bir karma ekonomi modeli tercih edilmiştir. Dönemdeki uygulamalar toprak ve petrol reformu kanunları, toprak reformu kanununun uygulanmasıdır. Petrol kanunu ise petrol ve madencilik alanında öncülüğü özel ve özel yabancı sektörden alarak kamuya yönlendirmiştir (Hiç, 1990:70).

Tablo 21 : 1971–1979 Yılları Arasında Türkiye’ye Gelen Yabancı Sermaye (Milyon Dolar)

YILLAR	Yıllık	Birikimli
1971	11,7	117,2
1972	12,8	130,0
1973	67,3	197,3
1974	-7,7	189,6
1975	15,1	204,7
1976	8,9	213,6
1977	9,2	222,8
1978	11,7	234,5
1979	-6,4	228,1

Kaynak: CÖMERT Faruk, “Yabancı Sermayenin Dünyü, Bugünü Ve Geleceği”, **Hazine Dergisi**, Sayı:12, Ekim 1986, s.s.14.

1971 ve 1979 yılları arasında ülkemize giriş yapan yabancı sermaye yatırımları yukarıdaki tabloda görülmektedir. Yeterli düzeyde olmasa da artış trendi göze çarparken yatırımlar 6224 sayılı kanuna göre düzenlenmektedir. 1980 dönüşümü ile liberal politikalara ağırlık verilen Türkiye’de yabancı sermaye hususundaki işlemlerde bürokrasinin azaltılması ve tüm işlemlerin tek merkezde toplanarak-Devlet Planlama Teşkilatına bağlı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü’nün kurulması olumlu sonuçlar vermiştir (Ören, 1993:55).

Bu bağlamda, Türkiye’ye yönelik DYS yatırımları bakımından, 1980 başları tarihi bir milat oluşturmaktadır. Bu dönemde alınan 24 Ocak 1980 reform programı, sadece ithal ikame sanayileşme stratejisinden dışa açık büyüme ve sanayileşme stratejisini hedeflemekle kalmamış aynı zamanda kapsamlı bir liberalleşme programının da bir parçası olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları alanında da önemli bir değişimi öngörmüştür. Bu program ile birlikte DYS yatırımları için pozitif etkiler yapacak olan idari ve yasal düzenlemeler yapılmıştır. 25.1.1980 tarihinde Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Yabancı Sermaye Dairesi, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü ismi ile önce

1991’de Devlet Planlama Teşkilatına, 1994’de ise Hazine Müsteşarlığı bünyesine katılmıştır. 1954 tarihli 6224 sayılı yabancı sermaye kanuna 24 Ocak sonrası süreçte 1986, 1992 ve 1995’de önemli değişiklikler yapılmış, mevzuat liberalleşme yönünde önemli mesafe almıştır. Bu değişikliklerle beraber inceleme kapsamının dışında kalan, 17 Haziran 2003’de 4875 sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” yeni yasal çerçeveyi oluşturmuş, doğrudan yabancı sermayeye yönelik yatırım ortamının daha da gelişmesine imkan vermiştir (<http://iibf.kou.edu.tr/ceko/ssk/kitap50/42.pdf-HTML>).

Tabloda görüldüğü gibi 1980 yılında 18 milyon dolar olan fiili yabancı sermaye girişleri 1984 yılında 113 milyon dolara yükselmiş, 1990 yılında 684 milyon dolar olmuştur. 2000 yılında 982 milyon dolara yükselmiştir. Tabloda görülen yabancı sermayeye verilen izinler ile gerçekleşme oranlarının arasındaki farkların ortaya çıkmasının pek çok sebebi varken bunların başında yatırımların gerçekleşme süreleri vardır. Diğer nedenler ise izifnlerin yatırıma dönüştürülememesi ve izin verilen yıl ile yatırım yapılan yıl arasındaki kur farklarıdır (Göver, 2005:19).

Tablo 22 : Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Sanayi İhracatı ve GSMH

YILLAR	D.Y.S.Y.(1) (Milyon Dolar)	Sanayi İhracatı (Milyon Dolar)	GSMH (Milyon Dolar)
1983	18	3,658	62,193
1984	46	5,145	60,759
1985	113	5,995	68,199
1986	99	5,324	76,464
1987	125	8,065	87,734
1988	115	8,943	90,975
1989	354	9,170	108,679
1990	663	10,349	152,393
1991	684	10,686	152,352
1992	810	12,286	160,748
1993	844	12,794	181,994
1994	636	15,518	131,137
1995	608	19,089	171,979
1996	885	20,526	184,724
1997	722	25,313	194,360
1998	805	24,065	205,978
1999	940	23,958	187,664
2000	783	25,518	201,463

Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-04/esg.htm>

1980–2000 arası izin verilen yabancı sermayenin sektörel dağılımına baktığımızda imalat sanayi ve madencilik yatırımlarının dalgalı bir seyir izlemesine karşın belirli düzeyde seyrettiği görülürken hizmetler sektörünün ise yapısal değişime bağlı olarak artış gösterdiği dikkat çekmektedir. Tarım sektörü ise genel anlamda ağırlığını halen korumaktadır.

Tablo 23 : İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Durumu (Milyon Dolar\$)

YILLAR	İMALAT	%	TARIM	%	MADEN.	%	HİZM.	%
1980	88,76	%92	-	%0	-	%0	8,24	%8
1981	246,54	%73	0,86	%0	0,98	%0	89,13	%26
1982	98,54	%59	1,06	%1	1,97	%1	65,43	%39
1983	88,93	%87	0,03	%0	0,02	%0	13,76	%13
1984	185,92	%69	5,93	%2	0,25	%0	79,26	%29
1985	142,89	%61	6,37	%3	4,26	%2	80,97	%35
1986	193,47	%53	16,86	%5	0,86	%0	152,81	%42
1987	293,91	%45	13,00	%2	1,25	%0	347,08	%53
1988	490,68	%60	27,35	%3	5,62	%1	296,87	%36
1989	950,13	%63	9,36	%1	11,69	%1	540,59	%36
1990	1.214,06	%65	65,56	%4	47,19	%3	534,49	%29
1991	1.095,48	%56	22,41	%1	39,82	%2	809,55	%41
1992	1.274,28	%70	33,59	%2	18,96	%1	493,13	%27
1993	1.568,59	%76	21,05	%1	11,37	%1	462,38	%22
1994	1.107,29	%75	28,27	%2	6,20	%0	335,85	%23
1995	1.996,48	%68	31,74	%1	60,62	%2	849,48	%29
1996	640,59	%17	64,10	%2	8,54	%0	3.122,74	%81
1997	871,81	%52	12,22	%1	26,70	%2	767,48	%46
1998	1.017,29	%62	5,75	%0	13,73	%1	609,67	%37
1999	1.123,22	%66	16,19	%1	6,76	%0	553,40	%33
2000	1.105,49	%32	59,74	%2	5,01	%0	2.307,18	%66

Kaynak: http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/izin_sektorel.xls

İzin verilen yabancı sermayenin ülkelere göre dağılımında ise Fransa'nın diğer ülkelere göre önde olduğu görülmektedir. 1996–2000 arası dönemde 2512,92 milyon

dolarlık rakamla birinci sıraya yükselmesi dikkat çekici bir durum olarak öne çıkarken ABD'nin ve Almanya'nın giderek yükselen değerleri dikkat çekmektedir.

Tablo 24 : İzin Verilen Yabancı Sermayenin Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon Dolar \$)

ÜLKELER	1980-90	1991-1995	1996-2000
FRANSA	1.045,61	1557,42	2.3790,21
HOLLANDA	322,4	1485,96	2.512,92
ALMANYA	696,43	196,41	1.881,92
A.B.D.	770,59	1159,83	1.234,93
İNGİLTERE	877,44	519,44	518,03
İSVİÇRE	799,61	830,74	394,85
İTALYA	214,06	982,18	409,51
JAPONYA	363,33	1067,47	329,99
DİĞER ÜLK.	582,16	265,18	74,88

Kaynak: http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/izin_ulkeler.xls

Sonuç olarak söylemek gerekirse ele alınan süre zarfında Türkiye’de yabancı sermaye politikasının genel yaklaşımın yabancı sermaye kanunu ve teşvik mevzuatı ile sınırlı kalmıştır. Oysaki yabancı sermaye politikası rekabet, vergi, yargı, finansal piyasalar, ticaret, kurumsal yönetim, iyi yönetim, eğitim, çevreyi ve işçi haklarını koruyucu düzenlemeleri de kapsayan politika ve kurumsal çerçeveyi bünyesinde barındırmaktadır. Bu konularda aksaklıklar görülürken, yine araştırmamızla bağlantılı olarak belirtirsek, 1983 yılına kadar hükümet programlarına bakıldığında yabancı sermaye konusunda değişmeyen, istikrarlı bir hükümet politikası izlendiğini söylemek mümkün değildir. Tam tersine politikalardaki tutarsızlık dikkat çekicidir. Ancak 1980 sonrası dönemde de şeffaf, erişilebilir ve öngörülebilir düzenlemeler konusundaki aksaklıklar hükümet tasarruflarında ki şeffaflık, yabancı yatırımı etkileyen karar alma ve uygulama sürecin deki şeffaflık, yapılacak düzenlemeler öncesi danışma sürecindeki düzenlemelerin kimi kez geriye dönük olması, yatırımcıya verilen taahhütlerin yerine getirilmemesi en büyük eksiklikler olarak göze çarpmaktadır (Emil, 2003:117,118).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
LİTERATÜR, ANALİZ VE BULGULAR

3.1 ARAŞTIRMANIN LİTERATÜR TARAMASI

Araştırmamızın bu bölümün de ilk olarak doğrudan yabancı yatırımların Türkiye'nin sanayi ihracatına olan etkisinin analizi yapılacak tamamlayıcı olarak ta GSMH'ya olan etkisinin analizi yapılacaktır.

- Bu çerçevede dünyada yapılan çalışmalara baktığımızda genel olarak doğrudan yabancı yatırımların ihracat ve büyümeye olan etkilerini irdeleyen çalışmaların son dönemde bu konuda belirli aşama kaydeden ülkeleri kapsamakta olduğunu görüyoruz. Araştırmaya konu olan ülkelerin başında ise 1978 yılından itibaren kapılarını dünyaya ve doğrudan yabancı sermaye (FDI) yatırımlarına açan Çin ekonomisi gelmektedir. 1978 –2001 arası dönemde kapılarını uluslar arası ticarete açan Çin ekonomisi bu dönemde %9,6'lık bir büyüme hızına ulaşmıştır. Ve bu dönemde Çin dünyadaki en büyük doğrudan yabancı sermaye yatırımı alıcısı ülke durumuna gelmiştir (Wen,2007:126). Bu çerçevede Sun (2001), Zhang ve Song (2000), Athukorala ve Menon'da (1995) doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının makro ekonomik etkileri üzerine çalışmalar yapmış ve bu çalışmalarında Çin ekonomisini araştırma konusu olarak seçmişlerdir. Bu konuda yapılan araştırmaların bazıları aşağıdaki gibidir. (Goran, Kutan, http://www.entrepreneur.com/tradejournals/article/168547300_3.html).
- Sun (2001) bu araştırmasında 1984–1997 yılına uzanan dönem içerisinde Çin'in üç farklı bölgesinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ihracat yatırımları üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Sun araştırmasında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının üç bölge içinde farklı sonuçlar arz ettiği bulgusuna ulaşmıştır. Ancak üç bölge içinde ortak nokta pozitif etkidir. Yani doğrudan yabancı sermaye yatırımları her üç bölgede etkisi farklı düzeyde olmak üzere pozitif etkiler yapmaktadır. Bu pozitif etkinin en kuvvetli olanı kıyı bölgelerde gerçekleştiği araştırmanın diğer sonucudur.

- Zhang ve Song (2000) yine Çin'i ele aldıkları çalışmalarında yüksek düzeydeki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının daha yüksek düzeyde ihracat rakamlarına ulaşmak yolunda pozitif etkiler gösterdiğini tespit etmişlerdir. Zhang ve Song çalışmalarında ayrıca çok uluslu şirketlerin Çin'in ihracatının büyük bir kısmını gerçekleştirdiğini ve bu amaçla bu ülkeye yatırım yaptıklarını tespit etmişlerdir.
- Athukorala ve Menon'da (1995) Çin ekonomisi üzerine yaptıkları çalışmalarında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ihracat üzerindeki pozitif etkilerini tespit etmişlerdir (Wen,2007:126).
- Paralel olarak Goldberg ve Klein'de (2000) doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının makroekonomik etkileri üzerine çalışmalar yapmışlardır. Goldberg ve Klein (2000) yapmış oldukları çalışmalarında Latin Amerika ülkelerindeki imalat sanayi sektöründe ABD kökenli doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ihracat üzerindeki kesin etkilerini analiz eder. Ülkelere göre değişen etkilerinde ortak noktası pozitif yönlü etkileşim sonucudur.
- Barry ve Bredley'de (1997) yapmış oldukları çalışmalarında İrlanda'nın ihracatı içerisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının etkilerini analiz etmişler ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ihracatı artırdığını ve ihracat konusunda yönlendirici etkilerinin olduğunu tespit etmişlerdir.(Goran, Kutun, http://www.entrepreneur.com/tradejournals/article/168547300_3.html)
- Öte yandan Yabancı sermaye ve Ekonomik büyüme ile ihracat arasındaki ilişki Türkiye için de birçok kereler araştırma konusu olarak seçilmiştir. Ulaşılan sonuçlardan bazıları ihracat kaynaklı büyüme hipotezini desteklerken (Alıcı ve Ucal, 2003), örneğin Abdunnasser ve Menuchehr (2000)'in araştırmalarında ihracattan büyüme yönüne nedensellik olmadığını tespit etmişlerdir.

- Ayrıca Athukorala, Chand, ve Balasubramanyam 2000 yılında yaptıkları çalışmalarında ihracat, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve büyüme arasında açık ticaret politikaları ve pozitif ticaret rejimleriyle bağlantılı olmak üzere pozitif ülkelerin olduğu görülmüştür. (Wen, 2007:127).
- Yine İrlanda ekonomisi üzerine bir araştırma yapan O 'Sullivan, (1993) yabancı yatırımların ihracat üzerinde pozitif etkiler yaptığını tespit eder.
- Portekiz ekonomisi üzerinde çalışma yapan Cabral, (1995) çalışmasında doğrudan yabancı yatırımların ihracatı artırdığını belirtmiştir.
- İngiltere ekonomisi üzerine çalışma yapan Blake ve Pain'de (1994), araştırmalarında yabancı yatırımların ihracat üzerinde pozitif etkiler yaptığını belirtir.(Pain, Wakelin,1997:5,8)
- Bu araştırmaların yanı sıra Sjöholm (1999) yaptığı çalışmasında, Endonezya ekonomisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının imalat sanayi ihracatının üzerinde önemli derecede bir pozitif bir etkiye ulaşamamıştır (Kneller, Mauro, 2007:112).
- Bu duruma paralel Sharma Hindistan ekonomisinin 1970–1998 yılları arasındaki verilerini kullanarak yapmış olduğu çalışmada düşünülenin aksine doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ihracat üzerinde pozitif yönde bir etkiye sahip olmadığını tespit etmiştir. Ancak Sharma yine aynı çalışmasında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyüme üzerinde pozitif etkilerde bulunduğunu tespit etmiştir (Sharma,2000: 17,18).
- Bunlara paralel olarak (1994- 2004), Türkiye'nin ihracat ve büyüme performansına olan etkilerini araştıran Karagöz ve Karagöz (2006) ekonometrik bulgulara göre sadece ihracat ile gayrisafi yurt içi hasıla

arasında anlamlı bulgulara rastlanmıştır. Buna göre, ihracat GSYİH büyümesi için bir neden oluşturmakta iken diğer kombinasyonlarda anlamlı bir sonuca ulaşamamış, Granger nedenselliğine rastlanmamıştır. Bu durumda ihracat kaynaklı büyüme hipotezi Türkiye örneğinde desteklenirken, normal şartlar altında yabancı sermayeden ihracata ve büyümeye doğru bir nedensellik beklenmekte ancak Türkiye’de bu beklentinin gerçekleşmediği görülmektedir. (Karagöz, Karagöz ,2006:118,125)

- Karagöz ve Şen’in yine Türkiye üzerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ihracat ile büyümeye olan etkilerini araştırdığı çalışmalarında anlamlı bir sonuca ulaşamamış ve pozitif bulgulara rastlamamışlardır.
(<http://iibf.kou.edu.tr/ceko/ssk/kitap50/42.pdf-HTML>)

3.2 DEĞİŞKENLERİN TANIMLANMASI

Araştırmamızda doğrudan yabancı yatırımların sanayi ihracatı ve GSMH üzerine olan etkisini görebilmek DPT’nin resmi yayınlarından elde edilen ülkemizin 1983 ve 2000 yıllarına işaret eden 18 yıllık veriler kullanılmıştır. Veriler bu tarihlerin aralığındaki doğrudan yabancı sermaye yatırımları, sanayi ihracatı ve GSMH’den (1987 fiyatlarıyla) oluşmaktadır. Analizimizde bağımsız değişken olarak doğrudan yabancı yatırımlar tanımlanırken DYSY olarak ifade edilmiştir. Bağımlı değişken olarak ise sanayi ihracatı SNYİHRCT olarak ifade edilmiştir. Son olarak GSMH olarak ifade gayri safi milli hasıla kullanılmıştır. Analizimiz Eviews 5.0 paket programından istifade edilerek yapılmıştır.

Temel Model: $Y = \beta_1 + \beta_2 X_i + u_i$

$$DYSY = SNYİHRCT + GSMH$$

3.3. DURAĞANLIK TESTİ

Birim kök testi nedensellik analizinin ön koşulu olarak karşımıza çıkmaktadır (<http://homepage.uludag.edu.tr/~eris/neden.htm>). Ve durağanlığın sınanması son zamanlarda sık kullanılan bir yöntem iken bu bunun bir yolu da Birim Kök sınamasıdır. (<http://www.sayisalyontemler.com/node/87>) Bu sınamaya göre analize konu olan zaman serilerinin ortalama ile varyansı zaman içinde değişmeyecek olan ve dönem aralığındaki ortak varyansın hesaplandığı döneme yönelik değil sadece iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan skotastik süreç için durağan olması gerekmektedir. (Gujarati, 2001: 713).

Analizimizde zaman serilerine Augmented (genişletilmiş) Dickey-Fuller ve Philips-Pernon (PP) testleri uygulanmıştır ve test sonuçları AKAIKE Information Criterion (AIC) ve Newey-West değerleri dikkate alınarak yorumlanmıştır. Analizimize dahil ettiğimiz zaman serilerinin analiz sonrasında durağan olmadığı tespit edilmiş, birinci ve ikinci farkları alınarak test yinelenmiştir. Tüm zaman serilerin birinci farkları da durağan olduğundan bu çerçevede ifade edilmiştir.

Tablo 25 :Mevcut Verilere Yönelik ADF Birim Kök Testi

	Sabit Terimli		Trend ve Sabit Terimli		Sabit Terimli		Trend ve Sabit Terimli	
	ADF	t-tablo	ADF	t-tablo	PP	t-tablo	PP	t-tablo
DYSY (Birinci Fark)	3.933*	3.065	-3.898*	3.733	3.927*	3.065	4.281*	3.733
SNYİHRCT (Birinci Fark)	4.314*	3.065	4.276*	3.733	4.314*	3.065	4.276*	3.733
GSMH (Birinci Fark)	5.728*	3.065	5.647*	3.733	6.159*	3.065	6.159*	3.733
H_0 = GSMH serisi Durağan değildir								
H_1 = GSMH serisi Durağandır.								

Tablodaki DYSY için, ADF test istatistik değerleri ve PP test istatistik değerleri seviyede hem sabit terimli hem de trend ve sabit terimli olarak %5 düzeyinde

anlamli değildir. Bu nedenle H_0 hipotezi kabul edildiğinden değişkene ait seri durağan değildir ve birim kök bu değişkenimizde mevcuttur.

Söz konusu değişkenin durağan hale gelerek birim kökten arındırmak için DYSY serisinin birinci farkı alınmış ve test istatistikleri yeniden uygulanmıştır. Hem ADF “3.933 – 3.898” hem de PP “3.927 – 4.281” test istatistik değerleri, Tablo’dan görüleceği gibi %5 düzeyinde, abit terimli, trend ve sabit terimli durumlarda t-istatistik değerlerinden büyük olduğundan anlamlıdır. Bu nedenle H_0 hipotezi reddedilir. Bu seri durağan hale gelmiştir ve birim kök barındırmamaktadır.

SNY HRCT için, ADF test istatistik değerleri ve PP test istatistik değerleri seviyesinde sabit terimli, trend ve sabit terimli olarak %5 düzeyinde anlamlı değildir. Bu nedenle H_0 hipotezi kabul edildiğinden bu değişkene ait zaman serisi durağan değildir ve birim kök mevcuttur.

Değişkenin durağan hale gelip birim kökten arındırılması amacıyla SNY HRCT serisinin birinci farkı alınmıştır ve test tekrar uygulanmıştır. Hem ADF “4.314 – 4.276” hem de PP “4.314 – 4.276” test istatistik değerleri, tabloda da görülebileceği gibi %5 düzeyinde sabit terimli, trend ve sabit terimli durumlarda t-istatistik değerlerinden büyük olduğundan anlamlıdır. Bu nedenle H_0 hipotezi red edilir. Bu seri durağan haldedir ve birim kök barındırmamaktadır.

GSMH için ise, ADF test istatistik değerleri ve PP test istatistik değerleri seviyede sabit terimli, trend ve sabit terimli olarak %5 düzeyinde anlamlı değildir. Bu nedenle H_0 hipotezi kabul edilir bu nedenle değişkene ait seri durağan değildir ve birim kök barındırmaktadır.

Değişkenin durağan hale gelerek birim kökten arındırılması için SNY HRCT serisinin birinci farkları alınmış olup test istatistikleri yeniden uygulanmıştır. Hem ADF “5.728 – 5.647” hem de PP “6.159 – 6.159” test istatistik değerleri, %5 düzeyinde sabit terimli, trend ve sabit terimli durumlarda t-istatistik değerlerinden büyük olduğundan anlamlıdır. Ve H_0 hipotezi red edilir. seri durağan haldedir ve birim kök içermemektedir.

3.4. KOENTTEGRASYON ANALİZİ

Yapılan birim kök testi sonucunda; DYSY, SNYİHRCT ve GSMH serilerinin birinci farklarında durağan olmaları sebebiyle, bu seriler arasında ortaya çıkabilecek uzun dönemli bir ilişkinin koentegrasyon testi ile incelenmesi gerekmektedir. Koentegrasyon analizi 1980 ortalarında literatüre girmiş ve son zamanlarda deneysel model kurmada kabul gören bir yöntem olmuştur. Ekonometride önemli bir konu, kısa süreli dinamikleri uzun süren denge ile entegre etmektir. Kısa süreli dengesizliğin modellenmesi için genellikle kısmi düzeltim modeli kullanılmaktadır. Bunun genişletilmiş bir hali geçmiş periyotların dengesizliğini de $(X^*_{t+1} = \beta_0 X_t + \beta_1 X_{t-1} + \dots + \beta_k X_{t-k} + \epsilon_{t+1})$ da olduğu gibi) birleştiren “Hata Düzeltme Modeli” (Error Correction Model) dir. Kısa süreli dinamik analizde, önce genellikle farkların alınmasıyla, değişkenlerdeki trend elenir. Ayrıca bu yöntem ekonomik teorilerin hakkında çok şey söyleyeceği uzun süren ilişkilerle ilgili potansiyel değerli bilgiyi verir. Granger (1981) de geliştirilen, Engle ve Granger (1987) de islenen koentegrasyon teorisi uzun süren dengeyle kısa süren dinamikleri entegre etmeyi amaçlamaktadır.(Yiğitbaşı, Firuzan, 2000:276) Uzun dönemli bir ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla koentegrasyon analizimizi veri setimize uyguladığımızda,

Tablo 26-a: DYSY - SNYİHRCT Koentegrasyon Testi Sonuçları

Hipotez	Trace İstatistiği	%5 Kritik Değeri	%1 Kritik Değeri
$H_0 : r = 0$	14,37055	29,797,07	35,45817
$H_0 : r \leq 1$	4,620461	15,49471	19,93711

r : Ko-entegrasyon vektörlerinin sayısı

* : Anlamli bulunan koentegre vektör sayısı

Optimal gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriterine göre 1 olarak alınmıştır.

Tablo 26-b: DYSY - GSMH Koentegrasyon Testi Sonuçları

Hipotez	Max.Eigenvalue İstatistiği	%5 Kritik Değeri	%1 Kritik Değeri
$H_0: r = 0$	9.750090 [*]	21.13162	25.86121
$H_0: r \leq 1$	4.458627	14.26460	18.52001

r : Ko-entegrasyon vektörlerinin sayısı

* : Anamlı bulunan koentegre vektör sayısı

Optimal gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriterine göre 1 olarak alınmıştır

Tablo (26-a) ve (26-b)'de analize ait 3 değişken bir arada koentegrasyon testine tabi tutulmuştur. Analiz sonucuna göre; $r = 0$ hipotezinin hem %5 hem de %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmediği tespit edilmiştir. Yani, “14,37055” olarak hesaplanan Trace istatistik değeri, “29,797,07” ve “35,45817” değerlerinden küçüktür. Benzer şekilde “9.750090” olarak hesaplanan Maximum Eigenvalue istatistik değeri, “21.13162” ve “25.86121” değerlerinden küçüktür. Aynı şekilde $r \leq 1$ hipotezine ait sonuçlar incelendiğinde de gerek %5 gerekse %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmediği görülmektedir. Sonuç olarak tüm serilere ait bu analizde herhangi bir koentegrasyon vektörünün bulunmadığı anlaşılmış ve seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olabileceği bulgusuna rastlanmamıştır.

Yapılan analiz sonucunda, seriler arasında ko-entegre vektör bulunmaması, değişkenler arasında nedensellik ilişkisi olabileceği olasılığını da zayıflattığından, literatür açıdan bakıldığında doğrudan yabancı yatırımların sanayi ihracatını ve GSMH'yı pozitif yönde etkileyeceği ve ekonometrik ilişkinin de aynı doğrultuda olması beklenir ancak, gerek zaman aralığının darlığı gerekse de rakamsal reel değerler nedeni ile nedensellik testine yer verilememiştir.

SONUÇ

Araştırmamızın birinci bölümünde değindiğimiz üzere Türkiye'nin kuruluşundan günümüze en önemli hedefi sanayileşmek ve bu sayede müreffeh ülkeler arasında yerini almak olmuştur. Türkiye bu doğrultuda bugüne değin çeşitli politikaları bu sebeple uygulamaya koymuş ve hedefine ulaşmaya çalışmıştır. Bu amaç çerçevesinde geline nokta en azından görüntü olarak pozitif anlamda değerlendirilse de, tercih edilen politikaların gerçek anlamdaki başarıları tartışmaya açıktır.

Bu çerçevede bakıldığında Türkiye'nin gerçek anlamda liberal ekonomiyle tanıştığı dönem olarak ifade edilen 1980 sonrası dönem tüm dünyada da globalleşmenin ve özgürlüklerin hız kazandığı bir döneme rast gelmektedir. Ülkemiz bu duruma paralel olarak araştırmamızda da belirtildiği sorunlarını gidermek ve zamanın konjonktörüne uyum gösterebilmek amacıyla liberal iktisadi ve politik düzenlemeler uygulamaya koymuştur. Bu dönemde özellikle küresel ve ulusal anlamda ekonomiye etki eden önemli değişkenler ortaya çıkmıştır. Bunların başlıcalarından bir tanesi de doğrudan yabancı yatırımlar olmuştur. Bu dönemde çalışmamızda da ifade ettiğimiz gibi gerek gelişmiş gerekse de gelişmekte olan ülkeler yabancı sermayeye kapılarını açmış ve daha fazla yabancı sermaye çekebilmek amacıyla büyük bir yarış içine girmişlerdir.

Türkiye ise bu dönemde daha fazla yabancı sermaye çekebilmenin kanuni altyapılarını ciddi anlamda genişletmiş ancak özellikle siyasi istikrarsızlıkla geçen yılların neticesinde hedefine gerçek anlamda ulaşamadığı görülmektedir. Analizimizin sonucunu da değerlendirdiğimizde liberal döneme girdiğimizi belirttiğimiz bu dönemde Türkiye yabancı yatırımlardan tarihi hedeflerimiz doğrultusunda istenilen ölçülerde yararlanamamıştır. Daha geniş bir ifadeyle Türkiye yeterli düzeyde yabancı sermaye çekemediği gibi, strateji değiştirerek artırmak istediği ihracat geliri kalemlerinden olan sanayi ihracatına önemli katkılar yapılamamıştır. Analiz sonucu itibarıyla de doğrudan yabancı yatırımların sanayi ihracatına ve GSMH 'ya olan etkileri anlamsız bulunmuştur. Değişkenler arasında kuvvetli ve anlamlı koentegrasyon ve nedensellik ilişkileri elde edilmemiş ve Türkiye'de yapılan doğrudan yabancı yatırımların GSMH ve sanayi ihracatı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Mevcut duruma bakıldığında ise veri setimizin üst sınırı olan 2000 yılı sonrasındaki siyasi zihniyet değişikli ile Türkiye liberalizmi yeni bir boyut kazanmış olsa da, analize tabi tutulan zaman aralığı doğrudan yabancı yatırımlar dikkate alındığında esasen kaybedilmiş yıllar dikkat çekicidir. Yine 2000 yılı sonrasında bu konuda önemli çalışmalar yapılmış ve yabancı sermaye artışında ciddi artışlar yaşansa da, siyasi ve iktisadi istikrarın sürekliliği, edinilmiş tecrübelerden ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede Türkiye hedefine yönelik dönüşümleri zamanında gerçekleştirerek çağın getirilerinden faydalanmalıdır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- AÇBA Sait, **Devlet Borçlanması**, Adım Yayıncılık, Ankara, 1991
- AKŞİN Sina, **Çağdaş Türkiye**, Cem Yayınevi, İstanbul 2000
- AKTAN Coşkun Can, **Toplumsal Dönüşüm ve Türkiye** Milliyet Yayınları, 1.Baskı, Ocak 1999
- ALTINTAŞ Mustafa, **İçe Yönelik Sanayileşme Politikası**, AİTİ Akademisi Muğla İşletmecilik Yüksek Okulu Yayın No:3, Ankara 1978
- ARIKAN Deniz, **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı**, Arıkan Basım Yayın, İstanbul 2006
- AYDIN Serkan, **Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim Ve Büyümenin Kaynakları Input-Output Analizi**, (TİM) Türkiye İhracatçılar Meclisi, İstanbul, Şubat 2006
- BAL Harun, **Gelişme Sürecinde Dış Finansman Kullanımı ve Türkiye**, Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü T.C.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi- 16, Ankara, Ocak 1998
- BALKANLI Ali Osman, **Küresel Ekonomi Koşullarında Türkiye’nin Dışa Açılması ve Gelişme Sorunu (1980–2002)** Filiz Kitabevi, İstanbul 2004
- BAŞKAYA Fikret, **Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi**, Türkiye Ortadoğu Forumu Vakfı Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara 2004
- BAŞOL Koray, **Türkiye Ekonomisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları No:2, Mas Ambalaj Ofset, İzmir 1983
- BORATAV Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908–1985**, Gerçek Yayınevi Yeni Dizi:1 İstanbul 1988
- BORATAV Korkut, TÜRKCAN Ergun, **Türkiye’de Sanayileşmenin Boyutları ve KİT’ler**, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları Türkiye Araştırmaları Dizisi 1, İstanbul 1994
- BORATAV Korkut, **Çağdaş Türkiye**, Cem Yayınevi, İstanbul 2000
- BORATAV Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908 – 2002**, İmge Kitabevi, Ankara 2005
- BULUŞ Abdülkadir, **Türk Politikalarının Temelleri**, Tablet Kitabevi, 1.baskı, Konya 2003

BULUT Cihan, **Ekonomik Yapı Ve Politika Analizi Türkiye Ekonomisi Performans Değerlendirmesi**, Der Yayıncılık:387, İstanbul 2006

CİLLOV Haluk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:1718, İktisat Fakültesi No:305, Sermet Matbaası, İstanbul 1972

ÇARIKÇI Emin, **Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’ de Sanayileşme Politikaları**, Turhan Kitabevi, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dizisi No:5, Ankara 1983

ÇARIKÇI Emin, **Türkiye’de Ekonomik Güçlükler ve Çözüm Yolları**, Adım Yayıncılık, Ankara 1991

ÇAVDAR Tefik, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900–1960**, İmge Kitabevi, Ankara 2003

ÇELİKEL Aysel, **Yabancılar Hukuku**, Beta Yayınevi,7. Basım, İstanbul 1997

ÇİLLER Tansu, **Türk Sanayinin Büyümesindeki Kaynakları (İthal İkamesi, İhracat ve İç Talep)**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları No:151, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, İstanbul 1981

DİNÇER İbrahim, **Sanayileşen Türkiye**, Doğruluk Matbaası

DÜĞER İ.Hakkı, **İktisada Giriş**, Kütahya 1998

ERDEM İzlem, **Yabancı Sermaye**,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Ankara, Ekim 1994

ESER Uğur, ESER Kadir, **Türkiye’de Sanayi Sektörünün Yapısı Ve Gelişme Eğilimi Kamu Ve Özel İmalat Sanayi Sektörleri Ayrımında Nicel Bir Çözümleme**, Türk Harb-İş Sendikası, 1995

GALBRAITH John Kenneth, **İktisat Tarihi**, Çev.: Müfit Günay, Dost Kitabevi, Ankara 2004

GEORGEON François, **Osmanlı Türk Modernleşmesi 1900-1930 Seçilmiş Makaleler**, Çev.Ali Bertay, Yapı Kredi Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2006

GÖKER H.Aykut, **Serbest Pazar Ekonomisi" Ülkelerinde Sanayi (leşme) Teknoloji (ye yetişme) Politikaları ve Devletin Rolü Bir Aykırı Model / 1980’ler Türkiye’si Üzerine İrdelemeler**, (TMMOB) Makine Mühendisleri Odası Yayınları, 1993

GÖVER Z.Tuğrul, **Doğrudan Yabancı Yatırımlar Uluslararası Ticarete Etkileri, Türkiye Değerlendirmesi**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi:40, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Temmuz 2005

- GUJARATİ N. Damodar, **Temel Ekonometri**, Çev: Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen, 2. Baskı, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2001
- GÜRAN Tevfik, **İktisat Tarihi**, Acar Matbaacılık, İstanbul 1999
- HAN Ergül, Ayten Ayşe KAYA, **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, 3.Baskı, Eskişehir 1999
- HATİBOĞLU Zeyyat, **Gelişme İktisadi ve Türkiye'nin İktisadi Gelişmesi**, İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası, Sayı :1191, Gümüşsuyu 1981
- HATİBOĞLU Zeyyat, **Makro İktisat, Dış Ticaret ve Gelişme**, Temel Araştırma Yayınları No:11, İşletme Yönetimi İhtisas Dizisi No:8, İstanbul 1987
- HATİBOĞLU Zeyyat, **Türkiye İktisadının Geçmişi, Bugünü ve Geleceği**, Beta Yayınevi, İstanbul 1993
- HATİBOĞLU Zeyyat, **Özet Türkiye Ekonomisi**, Lebib Yalkın Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 1999
- HİÇ Süreyya, **Türkiye Ekonomisi**, Menteş Kitabevi, İstanbul 1990
- IRMAK Esin, **Dünden Bugüne Kapitalist Gelişme ve Türkiye Ekonomisi**, Etki Yayınevi 1.Baskı, 1992
- İLKİN Akın, **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları No: 498, Gür-Ay Matbaası, İstanbul 1983
- İLKİN Akın, **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, Yön Ajans, İstanbul 1988
- KAPAOĞLU A. Başer, **Türkiye Ekonomisi Yakın Tarih-1**, Kaynak Yayınları, 1.Basım 2004
- KARLUK S.Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim**, Beta Yayınevi, İstanbul 1999
- KARLUK S.Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim**, Beta Yayınevi, İstanbul 2002
- KAZGAN Gülten, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, İstanbul Bilgi Yayınevi Özel dizisi: 14, 1969
- KAZGAN Gülten, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul 1988
- KAZGAN Gülten, **Tanzimat'tan XXI Yüzyıla Türkiye Ekonomisi 1- Küreselleşmeden 2- Küreselleşmeye** Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1999

- KEPENEK Yakup, YENTÜRK N. **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1995
- KILIÇBAY Ahmet, **Türk Ekonomisi Modeller Politikalar Stratejiler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3.Baskı, Ankara 1991
- KILIÇBAY Ahmet, **Politika ve Ekonomi**, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1994
- KİPAL Ulaş, UYANIK Özgür, **Türkiye Milli İktisat Tarihi (Devletçilik)**, Kaynak Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2001
- KÖKLÜ Aziz, **Makro İktisat**, Sevinç Matbaası, Ankara 1973
- MANİSALI Erol, **Gelişme Ekonomisi**, Ar-Yayın Dağıtım, İstanbul 1982
- MİNİBAŞ Türkel, **Az Gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye**, Edebiyat Fakültesi Yayınevi, İstanbul Üniversitesi Yayın No:3542 İktisat Fakültesi Yayın No:528, İstanbul 1989
- NERE Jackues, **1929 Krizi**, Çev. Vamık Toprak, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No:134, Kalite Matbaası, Ankara 1980
- ORAL Atilla, **Atatürk ve İktisadi Kalkınma Türk Ticaret ve Sanayi Tarihinde Atatürk Dönemi**, Jotun Yayınları, İstanbul 2006
- ÖÇAL Tezer, **Türkiye Ekonomisi**, Sınavlara Hazırlık Kılavuzu, Altın Seri, Savaş Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2006
- ÖKÇÜN.A.Gündüz, **1920–1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayın No: 822, Ankara, Temmuz 1997
- ÖZBEY F.Rana, **Bütünleştirilmiş Sanayileşme Stratejisi Çerçevesinde Türkiye’de Sanayileşmenin Değerlendirilmesi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1162, Eskişehir 1999
- ÖZTÜRK Ahmet, ASLANOĞLU Mehmet, **Ekonomik Planlama**, Ezgi Kitabevi, Bursa 1995
- PAMUK Şevket, **100 Soruda Osmanlı Türkiye İktisadi Tarihi 1500–1914**, K-Kitaplığı 5. Baskı, İstanbul 1999
- PAMUK Şevket, **Osmanlı Türkiye İktisadi 1500–1914** İletişim Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 2005
- PARASIZ İlker, **Türkiye Ekonomisi 1923’ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Ezgi Kitabevi, Bursa 1998

- SAVAŞ Vural, **Türkiye Ekonomisi (Makro Analiz)**, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayın No: 2, Sermet Matbaası, İstanbul 1971
- SAVAŞ Vural, **Kalkınma Ekonomisi**, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Fakültesi Yayınları No:8, Sermet Matbaası, İstanbul 1974
- SAVAŞ Vural, **Sanayileşmemiz Açısından Türkiye AET İlişkileri**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Teorik Çalışmalar No:1976-1, İstanbul 1976
- SAVAŞ Vural, **Sanayileşme ve Entegrasyon**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayını, Teorik Çalışmalar No.1977-1, İstanbul 1977
- SAYAR Ahmed Güner, **Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006
- SERİN Necdet, **Kalkınma ve Dış Ticaret: Az Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları 463 S.B.F.Basın Yayın Yüksek Okulu Basımevi 3.Baskı, Ankara 1981
- SEVGİ Cezmi, **Sanayileşme Sürecinde Türkiye ve Sanayi Kuruluşlarının Alansal Dağılımı**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 1994
- SEVİMAY R. Hayri, **Cumhuriyete Girerken Ekonomi, Osmanlı Son Dönem Ekonomisi** Kazancı Hukuk Yayınları No: 142, İstanbul 1995
- SEYİDOĞLU Halil, **Türkiye’de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası**, Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar:2, Ankara 1982
- SEYİDOĞLU Halil, **Uluslararası Finans**, 3.Baskı, Güzem Yayınları No:16, İstanbul 2001
- SOYAK Alkan, **Ulusaldan Uluslar Üstüne İktisadi Planlama Ve Türkiye Deneyimi**, Der Yayınları: 369, İstanbul 2004
- SÖNMEZ Mustafa, **Türkiye Ekonomisinin 80 Yılı**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları İstanbul 2003-28
- SÜER Tülay, **Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Süreç İçinde Genel Bir Bakış)**, İzmir 1998
- ŞAHİN Hüseyin, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim - Bugünkü Durumu**, Ezgi Kitabevi, Bursa 2002
- ŞANLI Bahar, **Sanayileşme Stratejileri ve Türk Dış Ticareti, Sanayileşme Stratejilerinin Türk Dış Ticaretinin Yapısı Üzerindeki Etkileri**, İstanbul 1997

- ŞİRİN Ertunç, **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Vergilendirme Rejimi**, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2006
- TANÖR Bülent, **Kurtuluş Kuruluş**, Cumhuriyet Kitapları, 7. Baskı Kurtiş Matbaacılık, İstanbul, Nisan 2006
- TAYANÇ Tunç, **Sanayileşme Sürecinde 50 Yıl**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1973
- TECER Meral, **Türkiye Ekonomisi**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2. Baskı, Ankara 2005
- TEZEL Yahya Sezai, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923–1950)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1986
- TOKGÖZ Erdi, **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914–2004)**, İmaj Yayınevi, Ankara 2004
- TUNA Yusuf, **Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye**, Deniz Harp Okulu Komutanlığı, İstanbul, Aralık 1990
- ULUDAĞ İlhan, ARICAN Erişah, **:Türkiye Ekonomisi (Teori-Politika-Uygulama)** Der Yayınları, İstanbul, 2003
- URAS T.Güngör, Türkiye’de **Yabancı Sermaye Yatırımları**, İktisadi Yayınlar, 1.Basım Formül Matbaası, İstanbul, Kasım 1979
- ÜLKEN Yüksel, **20.Yüzyılda Dünya Ekonomisi Günümüz İktisadi Sorunları ve Başlıca Tahlil Aletleri**, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:3114, İktisat Fakültesi Yayınları No: 493, İstanbul 1970
- YENAL Oktay, **Cumhuriyetin İktisat Tarihi**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003

DİĞER YAYINLAR

- ACARTÜRK Ertuğrul, ARSLANER Hakan, TEKELİ Recep,: "Geçiş Ekonomilerinde Devletin Ekonomideki Rolü: Türkiye Modeline Eleştirel Bakış", Kırgızistan-**Türkiye Manas Üniversitesi,1. Maliye Konferansı**, Nisan 2004
<http://www.econturk.org/Turkiye2004.html>(2008)
- ACTIVE ACADEMY ARAŞTIRMA MERKEZİ: Osmanlıda **İdari ve Mali Reformlar**, Bankacılık ve Finans Dergisi Yıl,8,Sayı:43, 2005
- AGİOMİRGİANAKİS George, DİMİTRİOS Asteriou, PAPATHOMA K.: "The Determinants of Foreign Direct Investment:Apanel Data Study For The OECD Countries", **City University Department of Economics Discussion Paper Serie**, No:03/06
- AKÇAOĞLU Emin, **Türk Eximbank Bülteni**", No.23, Temmuz 2002

- AKÇAY Memduh Aslan, **DPT'nin Kuruluşunun 42. Yılı Atatürk ve Vargas Dönemleri (1920–1938): Türkiye ile Brezilya'nın Sanayileşme Kararların Karşılaştırılması**, Planlama Dergisi Özel Sayı, Ankara 2002
- AKDİŞ Muhammed, "Dünya'da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler", **YASED Yayınları** No:33, İstanbul 1988
- ALFARO Laura, "Foreign Direct Investment and Growth: Does the Sector Matter?" **Harvard University, Harvard Business School, Working Paper**, 2003
- ALTIPARMAK Aytekin, "Türkiye'de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayinin Gelişimi", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 49,2002
- ANKARA SANAYİ ODASI (ASO),:1979 Yılı Ortasında Sanayimizin Durumu, Baylan Matbaası, Ankara 1979
- ARDIÇ Oğuzhan, YILMAZ Pınar, **Para Banka, Uluslararası İktisat** Agon Bilgi Akademisi Seçkin Yayıncılık, 4.Baskı Ankara 2006
- AŞIKOĞLU Rıza, "Uluslararası Yatırım Kararlarında Etkili Olan Faktörler", **Kütahya İİBF Yıllığı**, Kütahya,1991
- AY Ahmet, MUCUK Mehmet, SAVAŞ Erdoğan: "Türkiye'de İhracata Dayalı Büyüme Üzerine Bir Nedensellik Sınaması (1980–2003) " ,**Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 1, 2004,
- BAL Harun, "Gelişme Sürecinde Dış Finansman Kullanımı ve Türkiye", **T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi (16) Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü**, Ankara, Ocak1998
- BAŞBAKANLIK BASIN YAYIN ve ENFORMASYON GENEL MÜDÜRLÜĞÜ TÜRK HABERLER AJANSI, **İşte Türkiye**, Ankara 1990
- BİLEN Mahmut, GÜÇLÜ Sami, "1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler", **Yeni Türkiye**, Sayı 6, Eylül - Ekim 1995
- CHANG Shu-Chen, "The Dynamic Interactions Among Foreign Direct Investment, Economic Growth, Exports And Unemployment: Evidence From Taiwan", **Springer Science+Business Media B.V.** 2006
- CHENERY Hollis B., "Kalkınma Programlarında Sanayileşmenin Rolü", **İktisadi Kalkınma Seçme Yazılar, İdari Bilimler Fakültesi**, Ankara 1966
- CHOO Wan-JOONG, "**Foreign Direct Investment: Determinants, Trends in Flows And Promotion Policies**", Economic Affairs Officer, Investment and Enterprise Development Section, Trade and Investment Division, Economic and Social Commission for Asia and the Pacific.
http://www.unescap.org/tid/publication/chap5_indpub2259.pdf (2008)

- COŞKUN Ali, "**Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi**", Atatürkçü Düşünce Dergisi, Sayı 4, Kasım 2003
- CÖMERT Faruk, "Yabancı Sermayenin Dünyü, Bugünü ve Geleceği", **Hazine Dergisi** Sayı,12, Ekim 1998
- ÇETİNDAMAR Dilek, "Küreselleşme ve Sanayileşme", **TMMOB Sanayi Kongresi**, 30 Kasım 1-2 Aralık, İstanbul 2001
- ÇOMAKLI Şafak Ertan, "Türkiye’de Yabancı Sermaye ve Teşvik Tedbirleri", **Vergi Sorunları Dergisi** Sayı:145 Ekim 2000
- ÇIKIN Ayhan, "Atatürk Dönemi Politikaları ve Kooperatifçilik", **Yar Müdafaa-i Hukuk Dergisi**, Sayı:62, Kasım 2003
- DEMEKAS G. Dimitri, HORWATH Balasz, RİBAKOVA Elina, WU Yi, "Foreign Direct Investment in Southeastern Europe: How (and How Much) Can Policies Help?" (IMF) **International Monetary Fund European Department Working Paper**, June 2005
- DİLEK Emil, "**Cumhuriyetin 8. Yılı Özel Dergisi, Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Yabancı Sermaye Yatırımları**", Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara 2003
- DİRİLGİN Oğuz, Kerim GÖKAY, "Yabancı Sermayenin Sektörel Hedef Pazarı", **Finans Dünyası Dergisi**, Aralık, 1993
- DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1985–1989), **T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayın No:2174**, Ankara1984
- , Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990–1994), **T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayın No:1974**,Ankara1989
- , **Planlı Kalkınmanın 30 Yılı**, Ankara 1990
- , Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996–2000), **T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayın No:1974**, Ankara1995
- , Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,(2001–2005) **T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayın No:1974**, Ankara 2000
- , **Sayılarla Türkiye Ekonomisi Gelişmeler (1980–2001), Tahminler (2002–2005)**, Ankara 2002
- DUNNING John H., KİM Kweon Zu, LEE Chul-In, "Restructuring the Regional Distribution of FDI: The case of Japanese and US FDI", **Science Direct Japan and World Economy International Journal of Theory**, 2007

- EGGER Peter, LARCH Mario, PFAFERMAYR Michael, WİNNER Hannes, "The Impact of Endogenous Tax Treaties on Foreign Direct Investment Theory and Evidence", **Canadian Journal of Economics**, Vol. 39, No. 3, August, 2006.
- EREN Erol, Ayşegül SAMSUNLU, "Yabancı Sermaye ve Türkiye’de Kimya ve Toprak Sektörlerinde Faaliyet Gösteren Yatırım Ortaklıklarının Performanslarının İncelenmesi", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 4 (1), 2003
- GORAN Vuksiç, KUTAN M.Ali, "Foreign Direct Investment and Export Performance: Empirical Evidence", **Comparative Economic Studies**, September 2007
http://www.entrepreneur.com/tradejournals//article168547300_3.html)
- GÜBE Yalçın, "İktisadi Büyüme ve İhracat Performansı", **Hazine Dergisi**, Sayı 6, Nisan 1997
- HABİB Mohsin, Leon ZURAWSKI, "Corruption and Foreign Direct Investment", **Journal of International Business Studies**, Second Quarter, 2002
- HORNFELD Arnold, "Türkiye’nin Geleceğinde Yabancı Sermayenin Etkileri", **Mercek Dergisi**, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS), Yıl:6, sayı 22, Nisan 2001
- İLKİN Akın, "Türkiye’de Sanayi Politikası", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 30.Cilt, Ekim 1970, Eylül 1971, No:1-4 Sermet Matbaası İstanbul 1974
- KARACA Yüksel, "Doğrudan Yabancı Sermaye Ve Vergi Teşvikleri", **Finans Dünyası Dergisi**, Sayı:149, 2002
- KARAGÖZ Kadir, KARAGÖZ Murat, "Türk Ekonomisinde İhracat ve Doğrudan Yabancı Yatırım İlişkisi: Bir Zaman Serisi", **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:3, Yıl:2, Sayı:1, 2006
- KAŞTAN Yüksel, "Atatürk Döneminde Sanayileşme Ve Karabük Demirçelik İşletmeleri", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt:11, No:2, Ekim 2003
- KAZGAN Gülten, "Birinci Ve İkinci Beş Yıllık Planda Tarım: Hedefler Ve Gerçekleşme", **İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Dergisi**, 26.Cilt No:1-4, Ekim 1966- Eylül- 1977, Sermet Matbaası İstanbul 1969
- KEPENEK Yakup, "Türkiye’nin Sanayileşme Süreçleri", **Türkiye, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 1983
- KERR C.,DUNLOP J.T.,HARBISON F.H.,MYERS C.A., "Sanayileşme Ve Kültür", (Çev. Atilla Baransel, Nusret M.Ekin), **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi**, 26.Cilt, No:1-4, Ekim 1966- Eylül 1977 Sermet Matbaası İstanbul 1969

KNELLER Richard, MAURO Pisu, "MaIndustrial Linkages and Export Spillover From FDI", **The World Economy**, 2007

KULA Ferit, "Uluslar arası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, 2003

MANİSALI Erol, "Cumhuriyetin Atatürk Döneminde Sanayileşme Politikası ve Sanayide Gelişmeler", **Uluslararası Atatürk Konferansı (Ön Baskı)**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Kasım 1980

MİYAMOTO Koji, "Human Capital Formation and Foreign Direct Investment In Developing Countries", **OECD Development Center Working Paper No: 211**, July 2003

NUNNENKAMP P., "Determinants of FDI in Developing Countries: Has Globalisation Changed the Rules of the Game? ", **KIWE Working Paper No.1122**, 2002

OTLULAR Sabiha, TERZİ Harun, "Türkiye’de Sanayileşme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 5(2), 2004

ÖKÇÜN A.Gündüz, "XIX Yüzyılın İkinci Yarısında İmalat Sanayi Alanında Verilen Ruhsat ve İmtiyazların Ana Çizgileri", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:27, No:1, Mart 1972

ÖREN Resmigül, "Yabancı Sermaye Ve Gelişimi", **Finans Dünyası Dergisi**, Aralık 1993

ÖZBEY Funda Rana, "Türk Sanayileşme Sürecinde Bütünleştirilmiş Strateji", **Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, Temmuz 2000

ÖZER Mustafa, ERDOĞAN Levent, "Türkiye’de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Zaman Serisi Analizi", **Ekonomik Yaklaşım Dergisi** 17-1.Cilt,60–61.Sayı 5, Ankara 2006

ÖZGÜÇ Nazmiye, "Türkiye’de Sanayi Faaliyetlerinin Gelişmesi, Yapısı ve Dağılışı", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi**, İstanbul 1985

ÖZTÜRK Lütfü, "Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, (7) 2004, 110–128

PAIN N. and K. WAKELIN, "Export Performance and the Role of Foreign Direct Investment", **National Institute of Economic and Social Research and Maastricht Economic Research Institute on Innovation and Technology**, 1997

- RUANE Frances, UĞUR Ali, "Export Platform FDI and Dualistic Development", **Transnational Corporations**, Vol. 15, No. 1, April 2006
- RUBIO-Oscar Bajo, MUNIOZ, Mari'a Montero, "Foreign Direct Investment and Trade: A Causality Analysis", **Open Economies Review**, **Kluwer Academic Publishers**. Printed in The Netherlands, 2001
- SABIR Hasan, "Atatürk'ün İktisat Zihniyeti", **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl 8, Sayı:28, Nisan 2003
- SASS Magdolna, "Competitiveness and Economic Policies Related To Foreign Direct Investment", **MTA Ministry of Finance Working Paper No:3**, September 2003
- SHARMA, K., "Export Growth in India: Has FDI Played a Role?", Charles **Sturt University, Center Discussion Paper No.816**, 2000, (<http://www.econ.yale.edu/growthpdf/cdp816.pdf>, 2008)
- SIEMS Thomas F., RATNER Adam S., "Globalization Invisible Hand: What Matters Most? Developed Financial Markets, Human Capital, Access to Tecnology, and Strong Legal Systems are Essential For Healty Economic Growth", **Business Strengthening Economics**, October, 2006
- SLAUGHTER JMatthew, "Does Inward Foreign Direct Investment Contribute to Skill Upgrading in Developing Countries", **Center for Economic Policy Analysis CEPA Working Paper**, June 2002
- ŞAHİNALP Bülent, "Neden İhracat", **İGEME Dergisi**, Sayı:1, Ocak, Mart 1997
- ŞİMŞEK Muammer, "İhracata Dayalı – Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri İle Analizi, 1960–2002", **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:18, Sayı:2, Yıl:2003
- TAHSİN Emine, "Küreselleşme ve Sanayileşme", **TMMOB Sanayi Kongresi**, 30 Kasım 1-2 Aralık, İstanbul 2001
- TANDIRCIOĞLU Haluk, ÖZEN Ahmet, "Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 4, 2003
- T.C. BAŞBAKANLIK HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI: Yabancı Sermaye Raporu **Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü**, Mart 2005, Ankara
- THOBİE Jackues., "Osmanlı Devletinde Yabancı Sermaye", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Ansiklopedisi**, Cilt 3, 1985

TOKOL Aysel, "Yeni Teknolojiler ve Değişen Endüstri İlişkileri", **İşgüç Dergi Org** , Cilt:2, Sayı:1, 2000

TOPRAK Zafer, "Osmanlı Devleti ve Sanayileşme Sorunu", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**

TUNCER İsmail, "Türkiye’de İhracat, İthalat ve Büyüme: Toda-Yamamoto Yöntemiyle Granger Nedensellik Analizleri (1980–2000)", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 9 Yıl:2002

TURHAN M. İbrahim, "Bankacılık Krizleri", **Active Bankacılık ve Finans Dergisi**, Yıl:1,Sayı:4, Ocak 1999

ÜLKEN Yüksel, "Atatürk’ün İktisadi Kalkınma Modeli", **Boğaziçi Üniversitesi, Uluslararası Atatürk Konferansı**, İstanbul, Kasım 1980

WEN Mei, "Foreign Direct Investment,Regional Market Conditionsand Regional Development", **Economics of Transition Volume A panel Study on China**, 15(1) 2007

WİRMANİ Arvind, "Foreign Direct Investment Reform”, **Indian Council For Research on International Economic Relations Occasional Policy Paper**", April 2004

YANIKDEMİR ORHAN Sevinç, "Cumhuriyetimizin 75. Yılına Armağan (Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Gelişmeler Üzerine Düşünceler) ", **Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını**, Aydın 1999

YAVİLİOĞLU Cengiz, "Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 1, 2002

YİĞİTBAŞI Osman Nuri, FİRUZAN Ali Rıza, "Kointegrasyon Analizi", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:1 Sayı:1, 2000

YÜKSELER Zafer, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İş/Yatırım Ortaklığı İlişkisi, **T.C. Merkez Bankası**, Aralık 2005

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.akademiktisat.net/calisma/tr_iktisat_genel/1980_2005_tic_borc_dozyakisir.
(11.10.2007)

<http://www.canaktan.org/yeni-trendler/yeni-ekonomi/bilgi-toplum-dogusu.htm>
(10.12.2006)

<http://www.dtm.gov.tr/EKONOMI/TRKEKON.htm> (11.12.2007)

[http://www.dpt.gov.tr/must/tarihce.asp,31,07,\(16.05.2006\)](http://www.dpt.gov.tr/must/tarihce.asp,31,07,(16.05.2006)

<http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/hakan.doc> (12.12.2007)

<http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/temela.pdf> (12.12.2007)

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim2002/sabir.htm> (05.06.2006)

<http://iibf.kou.edu.tr/ceko/ssk/kitap50/42.pdf-HTML> (14.04.2008)

<http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/I11.pdf> (02.03.2008)

<http://derinanadolu.tripod.com/01-04-12-duyun2.htm>(11.12.2007)

<http://www.ekopolitik.org/public/printnews.aspx?id=1035>(01.03.2008)

<http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/Yayinlar/Documents/DYYStrateji-TR.pdf>(01.03.2008)

<http://www.sanayitesisleri.com/sanayi%20devrimi.asp>(11.12.2007)

http://www.ekodialog.com/Konular/ithal_ikame.html(11.12.2007)

http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/izin_sektorel.xls(11.12.2007)

http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/izin_ulkeler.xls(01.02.2008)

<http://homepage.uludag.edu.tr/~eris/neden.htm> (02.02.2008)

<http://www.sayisalyontemler.com/node/87> (02.02.2008)

DİZİN

B

Bütçe açıkları, 69

D

Doğrudan yabancı yatırım, 77, 78, 80,
94, 97, 99

G

Granger, 122

GSMH, 14, 28, 34, 42, 47, 50, 51, 56,
67, 69, 70, 71, 72, 96, 99, 110, 113,
114, 117, 119, 120, 121, 122

İ

İhracata dayalı sanayileşme stratejisi,
10, 11, 13

P

Plan, 33, 35, 38, 39, 43, 45, 47, 48, 49,
50, 51, 59, 60, 61, 65, 67, 69, 71, 72
Planlama, 43, 45, 57, 58, 60, 61, 66, 67,
68, 69, 109, 127, 129, 131, 132, 134,
135

S

Sanayi, 2, 3, 4, 18, 19, 20, 25, 26, 27,
28, 29, 32, 33, 34, 37, 38, 41, 48, 51,
56, 61, 63, 65, 67, 69, 103, 108, 110,
127, 128, 129, 130, 134, 136, 137,
138

Sanayileşme, 2, 3, 4, 5, 11, 14, 43, 45,
48, 64, 125, 126, 129, 130, 131, 132,
134, 136, 137, 138, 139

Y

Yabancı sermaye, 75, 76, 77, 88, 91, 93,
95, 100, 102, 103, 107, 115